

JIHOČESKÁ UNIVERSITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

**Jarošovská rychta ve světle evidenčních a pojišťovacích pramenů
(1650-1700)**

České Budějovice 2006

Autor: Jitka Adriánová

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Josef Grulich, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě níže uvedených pramenů a literatury.

V Českých Budějovicích dne 28. dubna 2006

.....

Jitka Adriánová

Ráda bych poděkovala všem osobám, které mi pomohly při vzniku mé diplomové práce. Zejména děkuji vedoucímu diplomové práce Phdr. Josefu Grulichovi, Ph.D., za podnětné rady a připomínky. Za vstřícný přístup děkuji také pracovnícím archivu v Jindřichově Hradci.

Anotace

Uvedená diplomová práce se zaměřuje na rozbor hospodářských a sociálních struktur na území jarošovské rychty, která byla součástí jindřichohradeckého panství. Časové vymezení bylo ohraničeno lety 1650-1700, což představuje období po skončení třicetileté války. Stěžejním pramenem této práce je berní rula a její revizitace datované léty 1654, 1668 a 1683. Na jejich základě je analyzován stav poddanského hospodářství v době po třicetileté válce a prokázán prohlubující se propad poddanské ekonomiky. Zmíněný propad je doložen nejen v obecném měřítku, a to ve srovnání s dalšími lokalitami na území Čech, ale také na konkrétních příkladech jednotlivých selských, chalupnických a zahradnických usedlostí. Dále je zde využito záznamů z pozemkové knihy (1610-1711) a seznamu poddaných (1688-1689), s jejichž pomocí je proveden výzkum rodinných a skupinových strategií uplatňovaných při převodu poddanských nemovitostí a v souvislosti s možnostmi využití „vlastních pracovních sil“ v období zhoršujících se ekonomických podmínek.

Annotation

The introduced diploma work concentrates on the analysis of the economic and social structures in the reeve of Jarošov, which was situated in the domain of Jindřichův Hradec. It is specified by the years 1650-1700, which represents the time after the Thirty Years War. The main source-book of this work is Berní rula and her revisions written in 1654, 1668 and 1683. According to their analysis is shown the situation of the subjective economy at the time after the Thirty Years War. The mentioned situation is documented not only in general, in comparison with other domains in Bohemia, but also on the individual farmhouses. Other sources that are used are the Land Register (1610-1711) and the List of Subjects (1688-1689). The research of the family and group strategies, which were practised with the negotiation of the subjective's properties and also referring to possibilities of utilization "own work forces" in the deterioration conditions of this time, is based on them.

Obsah

I.	Úvod	8
II.	Charakteristika a kritika pramenů	15
II. 1	Berní rula	15
II. 1.1	Berní rula v české historiografii	15
II. 1.2	Důvody a okolnosti jejího vzniku	18
II. 1.3	Obsah berní ruly	22
II. 1.4	Revizitace berní ruly	27
II. 2	Pozemkové knihy	30
II. 2.1	Vývoj v české odborné literatuře	30
II. 2.2	Vznik a vývoj v českém prostředí	33
II. 2.3	Formální podoba zápisů a jejich struktura	36
II. 3	Seznamy poddaných	41
II. 4	Soupis poddaných podle víry z roku 1651	46
III.	Historie jindřichohradeckého panství a jarošovské rychty	50
III. 1	Nástin historického vývoje města Jindřichova Hradce	50
III. 2	Historický obraz jarošovské rychty	54
IV.	Hospodářské a sociální struktury v oblasti jarošovské rychty	59
V.	Stav poddanského hospodářství po třicetileté válce na základě berní ruly	72
VI.	Charakteristika propadu poddanské ekonomiky s pomocí vzájemně navazujících katastrů (1650-1700)	87
VII.	Ukázka ekonomického propadu na jednotlivých poddanských usedlostech	110
VIII.	Uplatňování rodinných a skupinových strategií při převodu poddanských nemovitostí	129
VIII. 1	Strategie sedláků, chalupníků a zahradníků na jarošovské rychtě	134
IX.	Uplatňování rodinných a skupinových strategií v souvislosti s možnostmi využití „vlastních pracovních sil“	148

X.	Závěr.....	155
XI.	Přílohy	161
	XI. 1 Textové přílohy	161
	XI. 2 Tabulky.....	163
	XI. 3 Obrazové přílohy.....	180
	XI. 4 Mapy	187
XII.	Prameny a literatura.....	188
	XII. 1 Prameny	188
	XII. 1.1 Nevydané prameny	188
	XII. 1.2 Vydané prameny.....	188
	XII. 2 Literatura.....	189
XIII.	Seznam příloh.....	195
	XIII. 1 Seznam textových příloh	195
	XIII. 2 Seznam tabulek.....	195
	XIII. 2.1 Seznam tabulek v textu	195
	XIII. 2.2 Seznam tabulek v příloze	199
	XIII. 3 Seznam obrazových příloh	200
	XIII. 4 Seznam map	201
XIV.	Seznam zkratk.....	202

I. Úvod

Období třicetileté války v minulých letech bylo v české i zahraniční historiografii dosti zkoumaným tématem, a to především z hlediska vojenského a politického.¹ Postupně se však pozornost historiků zaměřila také na její hospodářský a sociální dopad, i když zájem o válečné události přesto nepominul. Předmětem zájmu byl hlavně výzkum vlivu války na úbytek populace v českých zemích, při kterém byly využívány prameny z dané doby, například berní rula či berní rejstříky, poddanské seznamy nebo matriky.² Studium hospodářských dějin ve venkovském prostředí se začali čeští badatelé soustavněji zabývat až ve dvacátých a třicátých letech 20. století.³ Docházelo při tom spíše k opisování pramenů, jakými byly berní rula,

¹ Arnošt KLÍMA, *Dlouhá válka (1618-1648)*, Praha 1996; Antonín REZEK, *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. Až do konce třicetileté války (1637-1648)*, Praha 1890; Václav LÍVA, *Bouře nad Prahou, aneb Švédové před Prahou a v Praze r. 1648*, Praha 1948; Josef POLIŠENSKÝ, *Nizozemská politika a Bílá hora*, Praha 1958; TÝŽ, *Třicetiletá válka a evropská krize 17. století*, Praha 1970; TÝŽ, *Třicetiletá válka a český národ*, Praha 1960; Václav ŠUSTR, *Bitva u Jankova 1645. Věnováno památce dávného utrpení našeho lidu*, Praha 1994; Miroslav HROCH, *Obchod mezi západní a východní Evropou a třicetiletá válka. Příspěvek k otázce významu boje o Balt v období počátků kapitalismu*, Praha 1962; Josef KOLLMANN, *Pokus o zastavení třicetileté války. Mírová jednání v Brunšviku 1625-1626*, Praha 1989; TÝŽ, *Valdštejn a evropská politika 1625-1630. Historie prvního generelátu*, Praha 1999; Peter ENGLUND, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2000; Radek FUKALA, *Třicetiletá válka. Konflikt, který změnil Evropu*, Opava 2001; Petr KLUČINA, *Třicetiletá válka. Obraz doby 1618-1648*, Praha 2004; Stephen J. LEE, *The Thirty Years War*, London 1991; Eduard WAGNER, *European Weapons and warfare 1618-1648*, London 1979; Ronald G. ASCH, *The Thirty Years War. The Holy Roman Empire and Europe 1618-1648*, Basingstoke 1997; Georg SCHMIDT, *Der Dreissigjährige Krieg*, München 1996; Ernst HÖFER, *Das Ende des Dreissigjährigen Krieges. Strategie und Kriegsbild*, Köln 1997; Henry BOGDAN, *La guerre de Trente Ans*, Paris 1997.

² Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století*, Praha 1957; Václav DAVIDEK, *Statistické příspěvky o osídlení a zalidnění české země v 16. a 17. století*, Demografie 7, 1965, s. 128-144. Z novějších studií zaměřených spíše na analytický rozbor daných údajů, než jen na opisování číselných řad Eduard MAUR, *Historické zprávy o lidnatosti Čech a jejich hodnota*, HD 5, 1971, s. 15-37; TÝŽ, *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté*, in: AUC, Phil. et Hist. 3, Praha 1972, s. 9-80; TÝŽ, *Populační důsledky třicetileté války*, HD 12, 1987, s. 137-152; Jaroslava KALSEROVÁ, *Populační vývoj jihočeské vesnice v 17. století a v první polovině 18. století*, HD 1, 1967; Gustav HOFMANN, *Populační poměry na panství Kynžvart roku 1652 a 1690*, HD 10, 1986, s. 117-143; TÝŽ, *Populace Čech na sklonku 17. století*, Soupis archivních prací 41, č. 2, 1991, s. 417-446; Zdeněk HÁZA, *Počty obyvatelstva na panství Nový Kunstberk v 17. a 18. století*, HD 3, 1969, s. 52-72; Josef KŘIVKA, *Populační vývoj mělnického panství v letech 1693-1749*, HD 1, 1967, s. 7-18; Josef HANZAL, *Demografické poměry v šumavské oblasti druhé poloviny 17. a počátkem 18. století*, HD 2, 1968, s. 9-16.

³ Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.-XVI. století*, Praha 1930; Robert FLIEDER, *České katastry 1654-1789*, Časopis pro dějiny venkova 2, 1915, s. 82-94; Zdeněk KALISTA, *O potřebě duchovního*

urbáře nebo pozemkové knihy a následnému vzniku velkého množství tabulek a čísel bez jakéhokoliv analytického rozboru.⁴

Obecně se otázkám vývoje po třicetileté válce na území Čech a Moravy věnovali například Antonín Rezek nebo Ernst Denis.⁵ Práce prvního z nich je psána v duchu pozitivizmu a klade tudíž velký důraz hlavně na politické dějiny. Ernst Denis pohlíží na daný vývoj v Čechách též více z pohledu politického, hospodářské a sociální dějiny nebere v potaz a každodennost člověka zatlačuje do pozadí. V padesátých letech, v době marxistického dějepisectví, vznikaly práce poplatné stávajícímu režimu. Na poddanský lid bylo nahlíženo, jako na utiskované nevolníky, kteří trpí pod vládou cizích vrchností.⁶ Již novější práce se však zaměřovaly především na ekonomickou, hospodářskou a sociální situaci poddaných.⁷ Uvedení autoři se naopak spíše snažili vsunout do popředí samotného člověka, postihnout jeho jedinečnost a vliv společnosti na jeho každodennost. V posledních letech vychází mnoho publikací, převážně zahraničních, zabývajících se venkovským prostředím a uplatňující metody historické antropologie a dějin mentalit.⁸ Středem zájmu se stávají i skupiny lidí žijící na nejnižším společenském

zřetele při dějinách selských, Řád 5, 1939; Kamil KROFTA, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949; Otto OLIVA, *Obvyklé formule při prodeji gruntů v 17. století*, ČDV 10, 1923, s. 194-195; Antonín TOMÍČEK, *Něco o postupu selských gruntů*, ČSPSČ 12, 1904; TÝŽ, *Otázka zakupu v Čechách*, ČDV 10, 1923, s. 133-136.

⁴ Srov. Josef PEKAŘ, *Knihy o Kosti*, Praha 1911.

⁵ Antonín REZEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby I*, Praha 1892; Ernst DENIS, *Čechy po Bílé hoře I/2*, Praha 1911.

⁶ Arnošt KLÍMA, *Čechy v období temna*, Praha 1961; Josef KOČÍ, *Boje venkovského lidu v období temna*, Praha 1961; Jaroslav KAŠPAR, *Nevolnické povstání v Čechách r. 1680*, Praha 1965.

⁷ Kamil KROFTA, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949; Josef PEKAŘ, *České katastry*, Praha 1932; Miroslav HROCH – Josef PETRÁŇ, *17. století. Krize feudální společnosti?*, Praha 1976; Josef VÁLKA, *Česká společnost v 15.-18. století*, Praha 1972.

⁸ Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000; Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14.-18. století I-II*, Praha 1998-1999; Carlo GINZBURG, *Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*, Praha 2002; TÝŽ, *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*, Praha 2000; Jindřich FRANCEK, *Dějiny loupežnictva. Zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*, Praha 2002; Jaroslav DIBELKA, *Reflexe a sebereflexe „zmrhané“ ženy na počátku novověku ve světle trestněprávních pramenů*, DP HÚJU, České Budějovice 2004; Richard VAN DÜLMEN, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, Praha 2003; TÝŽ, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I*, Praha 1999; Martin RHEINHEIMER, *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450-1850*, Praha 2003; Emanuel LE ROY LADURIE, *Masopust v Romansu. Od Hromnic po Popeleční středu 1579-1580*, Praha 2001; TÝŽ, *Montaillou, oktaviánská vesnice v letech 1294-1324*, Praha 2005.

žebříčku, čímž je získán i pohled do světa těch, kteří byli dříve opomíjeni a kteří tvořili značnou část středověké a raně novověké společnosti.

Mnohé další práce zabývající se venkovským prostředím svou pozornost zaměřily na finanční hospodaření poddaných⁹ a na celkovou problematiku zemědělství po třicetileté válce.¹⁰ Prameny, využívanými k získávání potřebných údajů analyzovaných ve zmíněných studiích, byly především berní rula a pozemkové knihy, které vznikaly již v 16. století.¹¹ Kromě problematiky týkající se finančního hospodaření poddaných, byly pozemkové knihy použity i k pohledu na poddanskou usedlost z hlediska právních dějin.¹² Vladimír Procházka, jehož práce patří mezi jedny z nejvýznamnějších, svou pozornost soustředil na majetkoprávní vztahy v poddanském hospodářství. Na základě urbářů, pozemkových knih, katastrů a matrik stanovil hlavní kategorie majetkového práva poddaných, rozebral je dále po stránce formální a také přiblížil vztahy mezi vrchností a poddanými a mezi poddanými navzájem.

V 90. letech 20. století skupina rakousko-českých historiků pracovala na projektu nazvaném „Sociální struktury v Čechách v 16.-19. století“, kde byly poprvé

⁹ Bronislav CHOCHOLÁČ, *Selské peníze*. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století, Brno 1999; TÝŽ, *K hospodaření poddaných na pernštejnských panstvích v druhé polovině 16. a v první polovině 17. století*, Časopis Moravského muzea, 113, 1994, s. 59-70; TÝŽ, *Stalo se léta Páně za rychtářství ... Příspěvek k dějinám městečka Dolní Bobrová a k majetkovým poměrům jeho představitelů v druhé polovině 16. a 17. století*, ČMM 116, 1997, s. 119-136; TÝŽ, *Poddanský úvěr na Moravě v 16. a 17. století*, ČČH 99, 2001, s. 59-83; TÝŽ, *Zadluženost a poddanské dávky (Příspěvek ke studiu sociálně ekonomických problémů poddaných ve 2. polovině 16. století na základě rozboru pernštejnských pozemkových knih)*, Jižní Morava 25, 1989, s. 75-87; Milan HOLAKOVSKÝ, *Finanční hospodaření na selských gruntech v předbělohorských jižních Čechách*, Jihočeský sborník historický 62, 1993, s. 70-92; Josef HANZAL, *Poznámky ke studiu ceny poddanské nemovitosti v 16.-17. století*, in: Příspěvky k dějinám cen nemovitostí v 16.-18. století, Praha 1963, s. 39-48; Eduard MAUR, *Ke způsobu tvoření a splácení cen poddanských nemovitostí v 17. a počátkem 18. století*, in: Příspěvky k dějinám cen nemovitostí v 16.-18. století, Praha 1963, s. 71-84.

¹⁰ Na tyto otázky se ve svých studiích zaměřil hlavně Eduard Maur. Eduard MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, Prameny a studie 33, 1990, s. 3-129; *Český komorní velkostatek v 17. století*, Praha 1976; *Český komorní velkostatek a trh ve druhé polovině 17. století*, SH 22, 1974, s. 53-114; *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století*, SAP 14, 1964, s. 57-88; SAP 15, 1965, s. 277-297.

¹¹ Srov. Kapitola II.2.2, s. 33.

¹² Vladimír PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963; TÝŽ, *Trhová smlouva na poddanskou nemovitost v Čechách v 16. a 17. století*, SH 10, 1962, s. 93-144; Josef TLAPÁK, *K otázce vzniku a rozšíření nezakoupených poddanských hospodářství v někdejší táborském kraji*, VPZM 14, 1974, s. 63-107.

analyticky rozebrány s pomocí výpočetní techniky historické prameny¹³ pro více regionů současně, a to především z hlediska hospodářských a sociálních poměrů poddanského obyvatelstva. Cílem projektu bylo porovnání různorodého ekonomického, sociokulturního a sociálního vývoje vybraných českých regionů v raném novověku a výzkum příčin těchto procesů a místních či krajeových rozdílů. Tyto výsledky byly následně publikovány v řadě regionálních časopisů a v závěrečném sborníku dvojice autorů – Markus Cerman a Robert Luft.¹⁴

Problematika venkova se tedy i v české historiografii dostává postupně do popředí zájmu. Jako k jakémusi protikladu „velkých dějin“, se pozornost obrátila k „malým dějinám“, k dějinám jedince žijícího na druhé straně, ve světě chudých a „neprivilegovaných“ vrstev. S metodami, které používali zahraniční badatelé, například historikové z francouzské školy Annales, kvantitativní či antropologické, se seznamují i badatelé zkoumající české a moravské venkovské prostředí. Mikrohistorický přístup pomáhá objasnit vztahy mezi ekonomickou, hospodářskou či sociální situací doby a jedinci v rámci jedné lokality.¹⁵ Základem mikrohistorické analýzy je převážně dostatečné množství kvalitních pramenů, z nichž je poté možné vyvodit závěry přibližující životní cyklus člověka, jeho osobní, skupinové nebo profesní strategie a tak co nejbliže poznat skutečný život na vesnici v určité době a oblasti.¹⁶

Diplomová práce se zaměřuje na otázky týkající se hospodářské a ekonomické situace poddaných na území jarošovské rychty, která náležela k jindřichohradeckému panství, v období po třicetileté válce (1650-1700).

¹³ Analyzovány byly tyto prameny: Berní rula, Soupis poddaných podle víry z roku 1651, Revizitace berní ruly 1675-1683, Tereziánský katastr (fáse a okulární vizitace) z let 1711-1727. Pro tento projekt byla zvolena panství Děčín, Frýdlant, Chýnov, Poděbrady a Rychnov nad Kněžnou, a to především pro jejich celistvou řadu dochovaných pramenů.

¹⁴ Markus CERMAN – Robert Luft (edd.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich.“ Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit*, München 2005.

¹⁵ Studie pojednávající o přístupech v mikrohistorii: Josef GRULICH, *Zkoumání „maličkostí“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, ČČH 99, 2001, s. 519-546; Richard VAN DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj – Problémy – Úkoly*, Praha 2002, s. 79-90; Josef PETRÁŇ, *Mikrohistorie aneb o nedějích*, in: Jan KLÁPŠTĚ – Eva PLEŠKOVÁ – Josef ŽEMLIČKA (edd.), *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Praha 2003, s. 201-208.

¹⁶ Josef PETRÁŇ, *Příběh Ouběnic v podblanické krajině (do roku 1918)*, Ouběnice 2000; Josef PEKAŘ, *Knihy o Kosti I-II*, Praha 1985; Zdeněk SMETÁNKA, *Legenda o Ostojevi. Archeologie obyčejného života v raně středověkých Čechách*, Praha 1992; Theodor ANTL – Josef PEKAŘ, *Kojákovice. Materiály k dějinám české vesnice*, ČČH 7, 1901, s. 163-187.

Především se snaží postihnout, jak velký vliv měl válečný konflikt na zemědělskou produktivitu v chovu hospodářských zvířat a pěstování obilovin na selských, chalupnických a zahradnických usedlostech. Dále se zabývá rozborem sociálních a hospodářských struktur nacházejících se ve zmíněné oblasti. Od poloviny 17. století byl v českých zemích zaznamenán propad v poddanské ekonomice, který se projevil v poklesu množství chovaných domácích zvířat a ve zmenšující se rozloze obdělávaných polí.¹⁷ Uvedený propad bude prokázán jednak obecně na celém území jarošovské rychty, a to ve srovnání s dalšími oblastmi Čech,¹⁸ a poté i jednotlivě na vybraných poddanských usedlostech. Následně bude pozornost zaměřena na rodinné a skupinové strategie, které byly uplatňovány při převodu selských gruntů a chalupnických nebo zahradnických stavení. Zároveň z hlediska zmíněných strategií se pokusím zjistit možnosti využití „vlastních pracovních sil“ na obhospodařování gruntu. Otázkou především bude, kolik lidí se podílelo na jeho vedení, kolik měl hospodář dětí a zda využíval pouze jejich pracovní sílu či ještě najímal cizí. Přihlíženo bude jak k velikosti usedlosti, tak i k rozloze orných polí a počtu chovaného dobytka.

Stěžejním pramenem, který byl využit pro výzkum hospodářské situace poddaných na jarošovské rychtě v letech 1650-1700, byla berní rula a její revizitace.¹⁹ Knihy jsou děleny podle krajů a většina z nich je vydána tiskem.²⁰

¹⁷ Eduard MAUR – Pavla HORSKÁ, *Zemědělské obyvatelstvo českých zemí v 17.-19. století*, HD 10, 1986, s. 177-189.

¹⁸ E. MAUR, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století*, SAP 14, 1964, s. 57-88; SAP 15, 1965, s. 277-297; Josef GRULICH, *Hospodáři na Chýnovsku v druhé polovině 17. století*, JSH 63, 1994, s. 44-53; Alena PAZDEROVÁ, *Rychnovské panství ve světle nejstarších českých katastrů*, Východočeský sborník historický 7, 1998, s. 19-62; Anna KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň ve světle berní ruly a její revizitace*, JSH 55, 1986, s. 144-160; TÁŽ, *Panství Český Krumlov ve světle berní ruly*, JSH 51, 1982, s. 88-101; Lenka MATUŠÍKOVÁ, *Hospodářské a sociální poměry na panství Poděbrady po třicetileté válce*, Středočeský sborník historický 22-23, 1996-1997, s. 51-70.

¹⁹ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, BR, inv. č. H 105, H 107, H 108, H 110.

²⁰ První edice Berní ruly začaly vznikat v padesátých letech 20. století. Za všechny lze jmenovat: Antonín HAAS (ed.), *Berní rula, 27-28. Kraj Prácheňský I-II*, Praha 1954; Václav PEŠÁK (ed.), *Berní rula, 12. Kraj Hradecký I-II*, Praha 1951-1954; František BENEŠ (ed.), *Berní rula, 10-11. Kraj Čáslavský I-II*, Praha 1954-1955. Poslední edice byla vydána v roce 1955, což byl již zmíněný Čáslavský kraj, a poté došlo k jejímu přerušení. Znovu začalo vydávání edice Berní ruly až po roce 2000. Do této doby vyšly tiskem dva kraje, Plzeňský a Boleslavský: Aleš CHALUPA – Jaroslav ČECHURA – Marie RYANTOVÁ (edd.), *Berní rula, 8-9. Kraj Boleslavský*, Praha 2001; Iva ČADKOVÁ – Magda ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Berní rula, 24-25. Kraj Plzeňský II-III*, Praha 2002-2003.

Mezi ty kraje, které zatím nebyly publikovány, patří i Bechyňsko. Kdo se tedy hodlá zabývat kraji dosud nezpracovanými do edice, je odkázán pouze na její opisy; originály knih, které lze najít v Národním archivu v Praze jsou veřejnosti nepřístupné. Jelikož berní rula zaznamenává jen hospodáře, kteří drželi ornou půdu a chovali domácí zvířata, nelze z nich zjistit, kolik lidí celkem žilo na usedlosti, popřípadě kolik jich zde pracovalo. Nepodává nám taktéž žádné informace o ostatních obyvatelích vesnice, jakými byli například podruzi, čeled' nebo děti. Údaje o množství lidí žijících na gruntě lze však najít v jiných pramenech vzniklých ve stejném časovém období. Další prameny, které tedy musely být prostudovány a byly použity hlavně pro výzkum rodinných a skupinových strategií, byly pozemkové knihy²¹ a soupis poddaných (1688-1689).²² Velice vhodným pramenem pro hledání zmíněných údajů je i Soupis poddaných podle víry z roku 1651,²³ který však pro celé jindřichohradecké panství, a tudíž i pro jarošovskou rychtu, chybí; vrchním hejtmanem byla sepsána jen souhrnná zpráva o tom, že všichni poddaní jsou dobrými katolíky.²⁴

Jarošovská rychta, která byla jako správní celek v pramenech poprvé uvedena v roce 1544, se nacházela severovýchodně od Jindřichova Hradce. Celá oblast se rozkládala zhruba 500 m n. m., což značně omezovalo pěstování obilovin. Většina obyvatel byla proto zaměřena nejen na zemědělskou činnost, ale provozovala též různá řemesla. Převážně se zde lidé živilí tkalcovstvím. Velké množství poddaných se také soustředilo na chov ovcí, který měl značné zastoupení především v padesátých letech 17. století. Postupně však docházelo k omezování tohoto chovu ze strany vrchnosti z důvodu jejích podnikatelských aktivit.²⁵

V rámci českých zemí nepatřila jarošovská rychta mezi oblasti vyznačující se jakýmkoliv zvláštnostmi. Jelikož ležela na rozhraní „hor“ a „kraje“ byla zaměřena na zemědělství a chov dobytka, jako tomu bylo i v jiných oblastech jižních Čech

²¹ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235.

²² TAMTÉŽ, sign. V AU, inv. č. 174.

²³ Helena SEDLÁČKOVÁ – Zdena KOKOŠKOVÁ – Magda ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Bechyňsko I-III*, Praha 1997.

²⁴ Srov. textová příloha 1., s. 161.

²⁵ František TEPLÝ, *Selské bouře*, Praha 1931, s. 25.

(Chýnovsko, Třeboňsko).²⁶ Blízkost Jindřichova Hradce umožňovala také odbyt jejich řemeslnických výrobků. I když jarošovskou rychtu tvořilo pouze sedm vesnic a podle berní ruly zde bylo zapsáno zhruba osmdesát osedlých, v komparaci s dalšími regiony přispívá k rozšíření obrazu hospodářské situace poddaných na území Čech po ukončení třicetileté války. Jak již bylo zmíněno, berní rula pro Bechyňský kraj, do kterého spadala i jarošovská rychta, nebyla zatím zpracována do edice, a proto bych ráda touto prací přispěla k poznání dosud nezjištěných skutečností týkajících se lidí žijících zde ve druhé polovině 17. století.

²⁶ J. GRULICH, *Hospodáři na Chýnovsku v druhé polovině 17. století*, JSH 63, 1994, s. 44-53; A. KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň ve světle berní ruly a její revizitace*, JSH 55, 1986, s. 144-160.

II. Charakteristika a kritika pramenů

II. 1 Berní rula

II. 1.1 Berní rula v české historiografii

Zájem o studium berní ruly na poli historickém není v dnešní době natolik výrazný. Větší pozornost mu byla věnována v 80. a 90. letech 20. století a to především z hlediska hospodářských a sociálních poměrů poddanského obyvatelstva.²⁷ Uvedené studie jsou součástí rakousko-českého projektu „Sociální struktury v Čechách v 16.-19. století“, který probíhal v letech 1992-1999.²⁸ Poprvé s pomocí výpočetní techniky zde byla provedena analýza berní ruly pro více regionů současně²⁹ a její obsah byl konfrontován s dalšími typy pramenů.³⁰ Cílem projektu bylo porovnání různorodého ekonomického, sociokulturního a sociálního vývoje vybraných českých regionů v raném novověku a výzkum příčin těchto procesů a místních či krajových rozdílů. Tyto výsledky byly následně publikovány v řadě regionálních časopisů a v závěrečném sborníku dvojice autorů - Markus Cerman a Robert Luft.³¹

Během 19. století byla berní rula využívána především ke studiu obyvatelstva, přesněji řečeno ke stanovení co nejpřesnějšího počtu lidí žijících na území Čech.³² Na konci 19. století vyšla významná práce Antonína Rezka,³³ kde se autor věnuje

²⁷ Alena PAZDEROVÁ, *Rychnovské panství ve světle nejstarších českých katastrů*, Východočeský sborník historický 7, 1998, s. 19-62; Lenka MATUŠÍKOVÁ, *Hospodářské a sociální poměry na panství Poděbrady po třicetileté válce*, Středočeský sborník historický 22-23, 1996-1997, s. 51-70; J. GRULICH, *Hospodáři na Chýnovsku v druhé polovině 17. století*, JSH 63, 1994, s. 44-53.

²⁸ „Soziale Strukturen in Böhmen im vom sechszehnten bis zum neunzehnten Jahrhundert“

²⁹ Markus CERMAN – Lenka MATUŠÍKOVÁ – Herman ZEITLHOFER, *Projekt „Sociální struktury v Čechách“ – rozbor pramenů s použitím počítače*, AČ 49, 1999, s. 107-128. Pro tento projekt byla zvolena panství Děčín, Frýdlant, Chýnov, Poděbrady a Rychnov nad Kněžnou, a to především pro jejich celistvou řadu dochovaných pramenů.

³⁰ Soupis poddaných podle víry z roku 1651, Revizitace berní ruly 1675-1683, Tereziánský katastr (fáse a okulární vizitace) z let 1711-1727.

³¹ M. CERMAN – R. LUFT (edd.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich.“* Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit, München 2005.

³² Srov. Eduard MAUR, *Historické zprávy o lidnatosti Čech a jejich hodnota*, HD 5, 1971, s. 15-37.

³³ A. REZEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby I*, Praha 1892.

berní ruly již podrobněji, především se zabývá otázkou stavu obyvatelstva po třicetileté válce. Na svou dobu zcela ojedinělá studie, která se zabývala rozбором berní ruly vyšla z pera Františka Augustina Slavíka.³⁴ Právě on byl jedním z prvních, kteří navrhovali ediční zpracování a publikování všech zachovalých svazků berní ruly. Svou pozornost věnoval také lánským rejstříkům pro Moravu.³⁵ Ve stejné době vydal Josef Pekař svou *Knihu o Kosti*,³⁶ kde na základě urbářů, gruntovnic a katastrů rozebral právní, společenské a ekonomické poměry vesnického obyvatelstva. Po roce 1915 se otázkou českých berní a berními rejstříky zabývali též Kamil Krofta³⁷ a Josef Šusta.³⁸

Zájem o finanční otázku českých zemí, která byla zkoumána na základě berních rejstříků, pokračoval i ve dvacátých a třicátých letech 20. století, kdy dosavadní znalosti obohatil svou prací Otto Placht³⁹ a později i Kamil Krofta.⁴⁰ V šedesátých a sedmdesátých letech 20. století se berními rejstříky zabývali Václav Pešák,⁴¹ Jan Heřman⁴² a František X. Halas.⁴³ Václav Pešák se pokusil analyzovat berní rejstříky z let 1544 a 1620, které jsou však dosti neúplné. Rejstřík z roku 1544 obsahuje soupis berních přiznání pouze pro tři kraje – Hradecký, Litoměřický a Žatecký a rejstřík z roku 1620, který je ztracen, je prepisem pocházejícím z roku 1623. Studie Jana Heřmana se zabývá rejstříky z let 1523 a 1529. Na základě berních přiznání zde dochází k závěru, že během druhé čtvrtiny 16. století nedocházelo k posílení velkých šlechtických majetků, ale spíše k poklesu podílu nejbohatších rodin na celkovém odhadu majetku českých stavů. Poslední jmenovaný se zaměřil na kritiku berních rejstříků pocházejících z let 1604, 1606-1617, 1615 a 1620. Analýzou těchto čtyř rejstříků se snaží dokázat či vyvrátit jejich autentičnost, spolehlivost a

³⁴ František Augustin SLAVÍK, *O popisu Čech po třicetileté válce*, Zprávy Zemského archivu království českého 3, 1910, s. 2-114.

³⁵ TÝŽ, *Morava a její obvody ve Slezsku po třicetileté válce*, Praha 1892.

³⁶ J. PEKAŘ, *Knihy o Kosti*, Praha 1909-1911.

³⁷ Kamil KROFTA, *Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě*, Agrární archiv 1, 1914, s. 13-42; 2, 1915, s. 9-19, 57-69, 139-140; 3, 1916, s. 9-22, 177-215; 4, 1917, s. 1-15, 87-88; 5, 1918, s. 201-231.

³⁸ Josef ŠUSTA, *Nová kniha o českých dějinách hospodářských 17. a 18. věku*, Obzor národohospodářský 22, 1917, s. 207-214, 247-254, 295-301, 378-384.

³⁹ Otto PLACHT, *České daně 1517-1652*, Praha 1924.

⁴⁰ Kamil KROFTA, *Začátky české berně*, Praha 1931.

⁴¹ Václav PEŠÁK, *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620*, Praha 1953.

⁴² Jan HEŘMAN, *Zemské berní rejstříky z let 1523-1529*, ČsČH 10, 1962, s. 248-257.

⁴³ František X. HALAS, *Příspěvek ke kritice berních rejstříků*, HD 5, 1971, s. 38-46.

důvěryhodnost daných číselných údajů. Pro zkoumání jejich spolehlivosti si pokládá také otázku jejich vzájemné závislosti. Berním rejstříkem z roku 1615 se zabýval a k tisku jej připravil August Sedláček.⁴⁴

Dosud nejrozsáhlejší teoretickou studií, která se věnuje berní ruli, je úvodní část k edici berní ruly od Karla Doskočila.⁴⁵ Jak již bylo naznačeno, tato práce je pouze teoretickou studií. K ucelenější koncepci našeho prvního katastru zatím nedošlo, jelikož možnosti jednotlivce jsou omezené. Během století docházelo pouze k jejímu zpracování pro konkrétní lokality.⁴⁶ V sedmdesátých letech 20. století se oblasti jižních Čech věnoval ve své studii Jiří Zálaha⁴⁷ a na počátku osmdesátých let vyšly práce Anny Kubíkové, která zrekonstruovala části berní ruly a její revizitace pro oblast kolem Českého Krumlova a Třeboně.⁴⁸

V prvních letech 21. století se zájem o berní rulu obrací k jejímu edičnímu vydávání. V roce 2001 vyšel 8-9 svazek Boleslavského kraje, po kterém následoval druhý a poté i třetí díl kraje Plzeňského.⁴⁹ K vydání je nyní připravována i berní rula pro oblast Kladska.

Poslední prací, která si za své téma vybrala berní rulu, je dvousvazková publikace Václava Červeného.⁵⁰ Nejedná se však o její odbornou analýzu, nýbrž o databázi lidí podléhajících berním. Je to soubor 183 319 datových položek, které jsou uspořádány podle příjmení a jmen. Základem této databáze jsou vydané a také dosud nevytištěné

⁴⁴ August SEDLÁČEK, *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Praha 1869.

⁴⁵ Karel DOSKOČIL, *Berní rula 1. K edici berní ruly*, Praha 1950; TÝŽ, *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654 – souhrnný index obcí, osad a samot k berní ruli*, Praha 1953.

⁴⁶ Miloslav VOLF, *Hospodářský a sociální obraz Litoměřického kraje podle berní ruly*, SAP 18, 1968, s. 142-236; Jaroslav ŠŮLA, *Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590-1680*, Hradec Králové 1971; Ivo NAVRÁTIL, *Desfourská panství v berní ruli roku 1654*, Z Českého ráje a Podkrkonoší 5, 1992, s. 118-160.

⁴⁷ Jiří ZÁLOHA, *Hospodářská skladba panství Netolice v pobělohorském období*, VPZM 14, 1974, s. 165-175.

⁴⁸ A. KUBÍKOVÁ, *Panství Český Krumlov ve světle berní ruly*, JSH 51, 1982, s. 88-101; *Panství Třeboň ve světle berní ruly a její revizitace*, JSH 55, 1986, s. 144-160; *Panství Vyšší Brod a Zlatá Koruna ve světle berní ruly*, JSH 51, 1982, s. 199-210; *Dodatek k berní ruli na Českokrumlovsku*, JSH 54, 1985, s. 15-21.

⁴⁹ J. ČECHURA – Marie RYANTOVÁ – Aleš CHALUPA (edd.), *Berní rula. 8-9, Kraj Boleslavský*, Národní Archiv (dále jen NA), Praha 2001; Magda ZAHRADNÍKOVÁ – Iva ČADKOVÁ (edd.), *Berní rula. Kraj Plzeňský II-III*, NA, Praha 2002-2003.

⁵⁰ Václav ČERVENÝ – Jarmila ČERVENÁ, *Berní rula: generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tak, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651*, I. svazek, A-L, Praha 2003; TITÍŽ, *Berní rula*, II. svazek, M-Ž, Praha 2003.

svazky berní ruly. Pro oblasti, kde se berní rula nezachovala, byl použit soupis poddaných podle víry z roku 1651. Ačkoliv se tedy nejedná o rozbor hospodářských či sociálních poměrů na území Čech po třicetileté válce, lze toto dílo považovat za přínosné především z hlediska genealogického, místopisného či jazykového. Využívat jej mohou i historici, a to především pro snazší orientaci v rámci ruly.

II.1.2 Důvody a okolnosti jejího vzniku

Rozvrhování a vybírání berní⁵¹ bylo od středověku výsadou stavovské obce. Povolování berní se stalo již v době předbělohorské hlavní náplní jednání stavovských sněmů a také hlavní zbraní proti absolutistickým snahám panovníka. Šlechta se snažila tuto výsadu udržet, jelikož po okleštění jejích práv Obnoveným zřízením zemským⁵² se stala jediným význačným právem.

Díky těmto stavovským výsadám existoval v Českém království dualismus veřejné správy. Vedle stavovského berního úřadu a zemské pokladny kontrolované sněmovní komisí se zde vyskytoval ještě rentovní komorní úřad a zemská pokladna pod dohledem královské české komory. V čele berního úřadu stáli tři nejvyšší berníci, každý z jednoho stavu – pán, rytíř, měšťan, kteří byli kontrolováni sněmem volenou osmi nebo dvanáctičlennou komisí. V jejich pravomoci bylo vybírání daně základní a od doby jagellonské začíná být vybírána také daň spotřební, pivní nebo posudní.⁵³

Poprvé v roce 1517 byla zavedena a vybrána berně ze všeho majetku, jak movitého tak i nemovitého. Vybírána byla na základě přiznání stavů, kteří žádali poddané o „pomoc“ při jejím placení. Od roku 1567 však byla berní podrobena opět jen půda poddaných. Každá usedlost platila stejnou částku, což bylo velice nevyrovnané, jelikož sedlák i chalupník byli postaveni na stejnou úroveň a také ji byli podrobeni neosedlí, hlavně ovčáctí mistři. Přiznání těchto berní již

⁵¹ Od druhé poloviny třináctého století se začal pro mimořádnou peněžní pomoc králi objevovat termín „berna“. Podrobněji K. KROFTA, *Začátky české berně*, s. 100.

⁵² Zemský ústavní zákon Ferdinanda II. Habsburského, vydaný bez souhlasu sněmu pro Čechy 10. 5. 1627 a pro Moravu 10. 5. 1628. Obnovené zřízení zemské vyhlášovalo dědičnost českého trůnu v habsburském rodě a povolovalo jedině katolické náboženství. Duchovní stav dostal na sněmu první místo, královská města pouze jeden hlas; němčina zrovnoprávněna s češtinou, sněmům ponecháno právo povolovat berní a zemské hotovosti. V platnosti byl až do roku 1848.

⁵³ Přehled daní vybíraných v 15.-16. století – Ottův slovník naučný III, Praha 1890, s. 850.

nekontrolovali nejvyšší berníci, vše bylo v kompetenci krajských hejtmanů, vždy jeden pán a rytíř. Podle těchto příznání byly sestavovány soupisy poplatníků pro celou zemi. Problémem těchto soupisů, které byly sestavovány podle krajů, byla ovšem jejich neúplnost, jelikož šlechta měla tendence zkreslovat počet svých poddaných a také jejich majetku. Důvodem jejich jednání bylo placení nižší berně. Docházelo tak ale k poškozování královské pokladny, jejíž nároky stále rostly.

Nároky královské pokladny vzrostly během třicetileté války. Za válečných poměrů vypisoval berně a kontribuci sám císař, a to až do roku 1627, kdy tato pravomoc přešla opět na stavy. Na sněmu konaném v roce 1628⁵⁴ měla být vypracována nová příznání, jejichž nesprávné sepsání by bylo trestáno trojnásobnou pokutou. Nová příznávací registra měla dopomoci k přehlednějšímu stavu o hospodářských poměrech a také k přesnějšímu vymezení berně.⁵⁵ Došlo však znovu ke špatnému vyplnění, někteří šlechtici příznání ani nedoručili a tak zůstávaly berně mnoho let nedoplaceny. Panovník z tohoto důvodu přikročil k razantnímu omezení této stavovské výsady a zavedl spotřební daň z potravin, tzv. „*akcíz*“⁵⁶ a její vybírání svěřil do kompetence zeměpanských úřadů. Aby české stavy neztratily vliv na vybírání berně, žádali císaře, aby rok 1652 byl posledním rokem k vybrání této spotřební daně. Císař souhlasil, jestliže bude jím požadovaná částka odvedena.⁵⁷

Na sněmu, který se konal v Praze od 4. prosince 1651 do 15. března 1652, byl pevně stanoven berníční řád a zvoleni čtyři nejvyšší berníci.⁵⁸ V jeho závěru bylo ustanoveno kromě jiného, že by dani měly podléhat všechny statky v Čechách, a to statky krále, královny, prelátů, rytířstva a měst. Do této berně neměli být započítáni ti, kteří se ujali pustých gruntů a podle sněmovního usnesení z roku 1650 byli od berně na tři roky osvobozeni. Částka byla nejprve rozvržena na každého usedlého

⁵⁴ Sněm se konal od 1.1. do 31.12. 1628. Za nejvyšší berníky byli zvoleni Šimon Horštejnský z Horštejna, probošt Pražského Hradu, hrabě z Vrtby, rytíř Bohuchval Valkoun z Adlaru a za měšťany Fr. Cortesi.

⁵⁵ Jeden osedlý, duchovní i světský, měl představovat stav „*kde by se 60 strychů pražské míry vysítí mohlo.*“

⁵⁶ tzv. „*akcíz*“ přišel ze západních zemí (Francie, Holandsko). Je to výraz absolutistické moci panovníka, postihoval i šlechtu.

⁵⁷ Císař žádal 300 000 zlatých, poté slevil na 200 000 zl. Měla to být daň z poddaných.

⁵⁸ František Raš z Ašenfeldu, ThDr., probošt u sv. Víta; Aleš Vratislav z Mitrovic a na Nalžovicích, hejtman Nového města Pražského za pány; Jiří Šťastný Jaroslav Vitha ze Zrzavého a na Popovicích, hejtman Menšího města pražského za rytíře; Jan Laurenc Šnejdr z Cetvinbergu, primas Menšího města Pražského za stav městský.

zvláště, takže například královská města, Pražané a horníci měli platit 7 zlatých rýnských (zl. r.), ovčácký mistr 2 zl. r. 20 krejcarů (kr.) a pacholci 35 kr.

Na stavovském sněmu konaném od 12. července do 6. srpna se však zjistilo, že vzhledem k malému počtu osedlých požadovanou částku nelze vybrat. Nezbylo tedy nic jiného, než danou částku rozvrhnout na kraje a pak na panství. Jelikož bylo stále v povědomí nedůsledné zapisování všech poddaných, byli ke krajským hejtmanům přiděleni krajští deputovaní, kteří během srpna měli provést porovnání skutečného stavu s příznávacími listy. Jejich úkolem také bylo založit tzv. „*krajské role*“, pro které stavovský sněm vydal formulář.⁵⁹ Stabilní kontrolní úřad, tzv. „*hlavní komise*“, byl zřízen 6. září 1652. Jelikož byly touto komisí zjištěny nesrovnalosti a opětné zapírání poddaných, došlo na počátku roku 1653 k rozhodnutí zřídit jinou komisi, která by řádně vyšetřila a podle zvláštních pravidel vyhotovila nový úřední soupis. Hlavním důvodem bylo další navýšení panovníkem požadované částky.⁶⁰ Nová komise měla zhlédnout všechny kraje, řádně zapsat, co bylo zjištěno a porovnat počet zjištěných osedlých s příznanými listy z roku 1615. Výsledné práce měly být posílány hlavní komisi, která rozhodla, z kolika osedlých se má každý příznávat. Splnění takového úkolu ovšem předpokládalo strávit řadu nebezpečných a nepohodlných dnů na cestách. Utváření těchto vizitačních komisí s sebou neslo řadu problémů a jen s obtížemi byly obsazovány jednotlivé posty zástupců každého stavu.⁶¹ Nejdříve byly ustanoveny tři vizitační komise pro kraje⁶² a jedna pro pražská města. První komise měla zkontrolovat Vltavsko, Kouřimsko, Boleslavsko, Chrudimsko a Hradecko; druhá Plzeňsko, Prácheňsko, Bechyňsko a Čáslavsko; třetí Podbrdsko, Slánsko, Rakovnicko, Litoměřicko, Žatecko, Loketsko.⁶³ Ale již v polovině roku 1654 bylo zjištěno, že tyto tři komise nestihnou projít všechny kraje a tudíž byla zřízena čtvrtá vizitační komise pro Plzeňsko a

⁵⁹ Obsah: jméno panství, sídel, statků; jména jejich držitelů; jména vesnic; počet osedlých poddaných; ve městech handle a živnosti, a kde bylo potřeba i Židy nad 10 a nad 20 let.

⁶⁰ Z původních 200 000 zlatých nyní požadoval zaplacení částky 450 000, s tím, že zemská vydání a platy nejvyšších úředníků uhradí stavy sami, což bylo zhruba 150 000 zlatých.

⁶¹ Jednotlivé komise byly tvořeny jedním opatem, pánem, rytířem a měšťanem. Jejich jména uvádí A. REZEK, *Dějiny*, s. 416-417; K. DOSKOČIL, *Berní rula I*, s. 41-41, 49.

⁶² Soupisy byly sestaveny podle 15 krajů. V roce 1714 došlo ke spojení menších krajů ve větší celky: Podbrdská a Vltavský v Berounský kraj, Rakovnický a Slánský v kraj Rakovnický. A naopak byly v roce 1751 rozděleny kraje Bechyňský na Budějovický a Tábořský, Hradecký kraj na Bydžovský a Hradecký, Plzeňský kraj na Klatovský a Plzeňský.

⁶³ Loketsko bylo připojeno v roce 1638.

Loketsko. Vizitaci bylo podrobena i Kladsko, ale naopak vynecháno celé Chebsko, které bylo podrobena bernímu soupisu již v roce 1652, avšak proti své vůli. Dále zde chybí mnoho dnešních příhraničních lokalit, které měnily během staletí své majitele.⁶⁴ Do dnešní doby se nám nezachoval Slánský kraj, dále asi jedna třetina kraje Boleslavského (od rytířstva po židovstvo) a také duchovní stav kraje Bechyňského⁶⁵ a Čáslavského.

Vizitační komise začaly v krajích pracovat počátkem srpna 1653. Pražská komise, jejíž práce byla nejsnazší, počala pracovat již od začátku července a svou činnost ukončila koncem srpna 1653.⁶⁶ V Bechyňském kraji začala vizitační komise pracovat 6. srpna, a to v Miličíně. Svoji činnost zde skončila 10. listopadu, kdy začala s vizitací Čáslavska, ale v březnu příštího roku se již opět vrátila zpět.⁶⁷ Svou práci dokončila během července, kdy přešla do kraje Prácheňského. Zpracováním posledního Plzeňska v dubnu 1655 byl popis Čech dokončen. Většina zpráv byla ale již v průběhu roku 1654 doručena hlavní komisi a proto se tento rok ujal jako datum „generální vizitace země“.

Berní rula byla nakonec uspořádána do několika oddílů podle krajů. Uvnitř každého z nich zaujímaly první místo statky duchovních, pánů, rytířů, dále následovala královská města, svobodníci, manové a židovstvo. Názvy jednotlivých statků byly řazeny abecedně. Významné a jedinečné bylo, že jména vsí celého dominia byla rozepisována, což se neobjevovalo ani v Deskách zemských.

V porovnání s posledním přiznáním stavů podle přiznávacích listů z roku 1654, kdy ještě nebyla berní rula dokončena a berně byla vybírána starým způsobem, komise ve většině případů objevily mnohem více lidí, než bylo uváděno.⁶⁸ I když

⁶⁴ O nich podrobněji K. DOSKOČIL, *Berní rula 2*, s. 27-29.

⁶⁵ Na základě revizitace berní ruly provedla Anna Kubíková rekonstrukci několika chybějících částí. Blíže A. KUBÍKOVÁ, *Panství Český Krumlov ve světle berní ruly*, s. 88-101; TÁŽ, *Panství Vyšší Brod a Zlatá Koruna ve světle berní ruly*, s. 199-210; TÁŽ, *Dodatek k berní rule na Českokrumlovsku*, s. 15-21.

⁶⁶ Zkontrolována byla tři Pražská města, Hradčany a Židovstvo (v židovské části Prahy komise vizitaci neprovedla. 2.8. 1653 bylo starším židovským nařízeno vyhotovit soupis, který byl poté zkontrolován pražskými měšťany). Vyšehrad byl vynechán, zapsán v rule Kouřimska.

⁶⁷ V této době kontrolovali a zapisovali ta panství, jejichž berní ruly jsou dnes ztraceny. Byly to Červená Řečice, Týn nad Vltavou, Milevsko, panství i klášter Třeboň.

⁶⁸ Ukázka některých čísel přiznaných v roce 1654, v závorce nálezy komise: Boleslavsko: stav duchovní – Bezděz 12 ½ (27), Sovinka 13 1/8 (24 ½); stav panský – Frýdlant 230 ½ (354 ¾), Kost – 136 3/8 (286 ½).

tedy berní rula zapsala všechny jí nalezené osedlé a vše, co se týká majetku poddaných, lze zde najít i určité nedostatky. Předně musíme vzít na vědomí, že i přes velkou snahu všech komisařů, nebylo možné, aby byl prohlédnut každý dům a pole a přepočítán všechen dobytek.⁶⁹ Dále jimi zvolené rubriky nebyly schopny pojmut každý detail a specifikum dané lokality a též časové vymezení, během kterého měla být vizitace provedena, nebylo dostačující. I přesto jeho hodnota nijak neklesá a zůstává i nadále na prvním místě mezi zemskými katastry.

II. 1.3 Obsah berní ruly

Rozepsání berně osedlých již nyní náležela do kompetence hlavní komise. Na sněmu, který se konal od 31. března do 29. května 1655, byla vybrána komise sestavená ze čtyř vizitačních komisařů, která měla provést revizi elaborátu. Na jejich základě měl být nalezen vhodný způsob pro výpočet usedlých a také zjistit jejich přesný počet.

Cílem tohoto soupisu nebylo evidovat veškeré obyvatelstvo království⁷⁰ ani rozsah jeho pozemků. Nejvyšší berniční úřad se zajímal především o zpřesnění počtu „osedlých“ poddaných a o jejich způsobilost platit daně. Výrazný rozdíl s předchozími příznávacími listy lze nalézt ve změně záznamu o poplatnících. Nejsou zde již uváděny jejich sumární počty, ale celá jména. Nicméně zmíněná evidence obsáhla pouze majitele hospodářství nebo živností, nikoli všechny rodinné příslušníky. Také chápání usedlosti ve smyslu státních daní vyřadilo ze soupisu podruhy a čeled'. Zde nám k rekonstrukci počtu všech obyvatel žijících a pracujících na usedlosti mohou pomoci další prameny, jako jsou pozemkové knihy, seznamy poddaných nebo Soupis obyvatel podle víry z roku 1651, který je vhodný zejména

⁶⁹ „...aby nebyli nuceni všechna pole obhlédnout, nýbrž jít spíše si ověřit podezřelé údaje.....odmítají osobně počítat svině; komise tím vystojí hodně smradu, ztrácí čas a mnoho tím nezvědí...“ Více K. DOSKOČIL, *Berní rula 1*, s. 46.

⁷⁰ Určení, kolik obyvatelstva mělo České království v době vzniku berní ruly je velice obtížné. Srov. E. MAUR, *Historické zprávy*, s. 15-37. Tímto problémem se též ve svých pracích zabývali např. A. REZEK, *Dějiny*, s. 432-433; F. A. SLAVÍK, *O popisu Čech*, s. 92-103.

z hlediska jeho časové blízkosti.⁷¹ Jelikož není v tomto katastru sepsána dominikální půda, chybí i zmínky o lidech, kteří patřili k zámkům, tvrzím, panským dvorům, pivovarům, ovčínům, mlýnům, myslivnám, sklárnám nebo hutím.

Specifikem všech relací berní ruly byla evidence nejen užívaných, ale i neobsazených hospodářství, čímž se mělo předejít podvodům praktikovaným v minulých letech. Byla zde tak uvedena všechna pustá stavení, a to většinou pod jménem poslední rodiny, ne majitele. U některých byly též připsány v krátkosti okolnosti či důvodu opuštění a následného zpustnutí.⁷² Polnosti takovýchto hospodářství obdělávali sousedé, přičemž v opuštěném domě usadili svého podruha. Takto obydlené stavení již samozřejmě berním podléhalo. Mnohdy se stalo, že vrchnost uváděla větší počet pustých domů a když následně komise provedla revizi skutečného stavu, lidé tyto domy narychlo opouštěli i s dobyt看em. Jestliže byl neobhospodařovaný grunt od roku 1652 obydlen novou rodinou legálně, nepodléhal další tři roky berním, ale jeho majetek byl přesto zaznamenán. Do soupisu byly zahrnuty i domy „pohořalé“ nebo „na živnosti zkažené“, jejichž daňová úleva byla omezena také pouze dočasně. Situace byla ovšem jiná, když pustý grunt byl ještě před rokem 1654 zabrán vrchností, takzvaně „sveden“ k panskému dvoru. Tato půda se ocitla mimo rustikál a tudíž nebyla podrobena státní berni.

Základní berní jednotkou se v daňovém systému stal „celý osedlý“. V předchozích příznáních i v celozemském seznamu z roku 1652 docházelo vzhledem neurčené definice osedlého ke značným problémům a nejasnostem. Proto bylo komisím určeno, jak mají „osedlé“ počítat, aby již více nedošlo ke špatnému rozvržení daní. Počítán byl „*Jeden každý nyní na gruntu svém skutečně se nacházející hospodář, který buď skrze oheň anebo jináče na živnosti své zkažen a dokonce zahuben není, nýbrž přes polovici dědin a rolí svých zdělaných, osetých, anebo hospodářství své tak zaopatřené má, že povinné roboty s potahem vykonávati může, budiž počítán za jednoho skutečně osedlého poddaného; chalupníci, kteří něco rolí svých oseti mohou, buďtež počítáni čtyři za jednoho osedlého; zahradníku, jenž toliko nějaké*

⁷¹ Originál soupisu poddaných podle víry se nachází v NA Praha, Stará manipulace, sign. R 109/45. Bechyňský kraj vydaly Zdena KOKOŠKOVÁ – Helena SEDLÁČKOVÁ – Magda ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651, Bechyňsko I-III*, Praha 1997.

⁷² Většinou buď hospodář zemřel nebo byl „přesazen,“ či zběhl pro „nemožnost,“ „pro chudobu“ případně „pro víru“.

vyživení z dobytka mají, budiž osm počítáno za jednoho osedlého; ti pak kdož mimo chalup ničehož nemají, nýbrž jako nádeníci prací rukou svých se živí, nebudtež vůbec počítáni, nýbrž vypouštění.“⁷³

Nedostatečná vzájemná komunikace však způsobila, že každá komise si danou formulaci „celého osedlého“ vysvětlila jinak a tak došlo k nejednotnému pojetí a zaznamenání. Po odevzdání poslední vizitace z Plzeňska se objevila otázka, jak v praxi co nejpřesněji vyměřit nové daně. Hlavní komise sice některé odlišnosti opravila, ale ne natolik důsledně, aby odstranila všechny chyby a nesrovnalosti. V lednu 1656 byla provedena nová revize původních výpočtů, při níž byly zohledněny kromě rozlohy polí i podmínky prostředí, řemesla a obchody. Tak byl například za celého osedlého počítán i hospodář s méně polí, původně zařazený mezi chalupníky, ale s možností jiného výdělku. Naopak malé sedláky bez živnosti bylo možné počítat tři za dva nebo dva za jednoho osedlého. Spolehlivá definice „celého osedlého“ tedy neexistovala a ani císař se jí od sněmu nedozvěděl, i když měl k berní rule důvěru.

Rozdělení osedlých se v berní rule ustálilo na třech kategoriích. V urbářích a pozemkových knihách vzniklých v době před rulou jsou poplatníci označováni názvy pětčtvrtláník, láník, třičtvrtěláník, pololáník a čtvrtláník. Za láníka byl tedy označován nynější sedlák, menší rolník, dříve zvaný zahradníkem dostal označení chalupník a domkář nebo-li chalupník byl nyní zařazen do kategorie zahradník.⁷⁴ Za jednoho osedlého byl považován sedlák, ve městě měšťan, který vlastnil pole o rozloze 15-150 strychů (dále jen str.), osíval více jak polovinu svých polí a vykonával potažní robotu. Chalupníci byly počítáni čtyři za jednoho osedlého, rozloha jejich polí byla v rozmezí 7-30 str. a nevykonávali tažní robotu. Zahradníci buď nevlastnili žádnou půdu, nebo maximálně do 8 str. a byli počítáni za 8, někde i 16 za jednoho osedlého.⁷⁵ Když ovšem vykonával nějaké řemeslo byl zařazen mezi chalupníky. V královských městech byli členové městské obce s právem várečným

⁷³ F. A. SLAVÍK, *O popisu Čech*, s. 25. Přesné znění artikulu sněmu českého uvádí Josef KALOUSEK (ed.), *Dodatek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388-1779*, Archiv český 29, 1913, s. 256-258.

⁷⁴ Srov. M. CĚRMAN – L. MATUŠÍKOVÁ – H. ZEITLHOFER, *Projekt*, s. 120.

⁷⁵ Množství str. se u autorů různí. Např. J. PEKAŘ, *Knih o Kosti*, s. 316 uvádí pro sedláky minimum 30 str., K. DOSKOČIL, *Berní rula 2*, s. 6 dokonce minimálně 15 str. Podobně je tomu i u chalupníků a zahradníků. Důvodem byla také lokální různorodost (hory a nížiny).

označování za jednoho skutečného měšťana,⁷⁶ který byl počítán za dva obyčejné osedlé.⁷⁷ V poddanských městech byli nejbohatší měšťané zařazeni do kategorie jeden osedlý a méně zámožní posuzováni poměrně. Řada poplatníků získávala další příjmy z vedlejších výdělečných činností, jako byly živnosti či obchod. Bylo tedy potřeba, aby i z těchto zdrojů byla odváděna daň. Jejich výnosy byly odhadnuty tak, jako by byly poskytovány z pozemků a vytvořeny tím smyšlené usedlosti, zvané „*fictivum*“.⁷⁸

Plocha orné půdy se stala základním měřítkem k určení velikosti selského statku. Vizitační komise zapisovali rozlohu polí a také způsob jejich využití. Dočteme se tak kolik se osívalo na zimu a kolik na jaro, kolik polí zůstávalo ladem nebo bylo porostlých. V některých krajích⁷⁹ byly sepisovány i zahrady, chmelnice, vinice a lesy. V berní rule není bohužel udána jednotná výměra půdy, podle které by se řídily všechny komise. V této době na území Českého království existovalo několik různých měrných jednotek, které se lišily kraj od kraje a někdy byly různé i v rámci jednoho kraje. Tak se na Hradecku počítalo jak na korce, tak i na kopy polí a záhony.⁸⁰ Jelikož z těchto rozdílů plynuly nemalé problémy při rozvrhu berní, byla zde snaha o ucelení a zavedení jednotné měrné soustavy pro celou zemi. Těmto pokusům bylo věnováno mnoho času a prostoru již v prvních letech 17. století. V roce 1615 došlo k zákazu používání lokálních jednotek míry a byla ustanovena pouze jediná pro celou zemi, tzv. „*pražská míra*“. Ta ovšem nebyla na mnoha místech dále respektována. Na většině území se však setkáme s počítáním na duté míry korce nebo-li strychy a věrtele. I toto počítání nebylo ale bez problémů, jelikož na území Čech se vyskytovalo více druhů korce.⁸¹ Louky se počítaly buď na jitra nebo na vozy sena. Lesy na leče, tenata nebo provazce a rybníky byly počítány na kopy ryb násady nebo kaprů. Ohledně údajů o celkovém výsevu, vykazuje berní

⁷⁶ Srov. J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 14.

⁷⁷ Za jednoho osedlého byl pokládán „půlměšťan“. Po něm následovali „čtvrtměšťané“ a „osminovíměšťané“.

⁷⁸ Ottův slovník naučný III, Praha 1890, s. 850.

⁷⁹ První tři komise se rozhodovaly sami, jestli je tam zařadí nebo ne, čtvrtá, ustavená roku 1654, již měla za povinnost tyto položky evidovat.

⁸⁰ Podrobněji F. A. SLAVÍK, *O popisu Čech*, s. 76-81.

⁸¹ Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň 1984, s. 65-66 uvádí 59 různých druhů korce jako míry pro objem obilí, např. český korec pražský sháněný = 93, 587 litrů a čtyři různé údaje pro určení plochy – český korec = 0,285 ha.

rula nedostatky a do značné míry zůstává jen odhadem skutečného stavu. Byly udávány pouze jeho přibližné hodnoty a také docházelo k zaokrouhlování. Jednalo se hlavně o násobky čísla šest případně pět.⁸² Na úrodnost půdy nebyl brán zřetel, ačkoliv bonita polí do jisté míry hustotu výsevu ovlivňovala. V německých zemích se používaly úplně jiné míry. Například usedlosti se počítali na selské dvory a louky a pole podle starého způsobu na tzv. „úkol“ nebo-li „*Tageswerk*“, což souviselo s denní prací, kterou bylo zapotřebí k orání polí nebo k senoseči na lukách.⁸³

Rozloha orných polí nebyla však jediným měřítkem pro rozpis daní. Celková výše berně byla vypočítána také na základě dobytka, jehož počet závisel na údajích jednotlivých komisí. Zaznamenány byly poddanské potahy, které se udávaly buď podle závislosti na druhu (koně, voly) nebo byly členěny podle kritéria možnosti chovu.⁸⁴ Kromě tažného dobytka podléhaly berním též krávy, jalovice, ovce, vepři a kozy.⁸⁵ V rubrice „*handle a živnosti*“ byly uvedeny profese provozované mimo zemědělskou činnost. U většiny hospodářů však zapsány nebyly, což asi vysvětluje fakt, že šlo pouze o příležitostný způsob obživy, než o hlavní příjem financí.

Na konci zápisu dané vesnice či města komise uvedla v rámci tzv. „*summy*“ počet všech hospodářů a někdy také počet kostelů farních a filiálních, mlýnů, ovčáckých mistrů a pacholků. Někde k tomuto sepsání ovšem nedošlo. V závěru každé zprávy, určené hlavní komisi, bylo vypracováno tzv. „*zdání*“ nebo „*summarium*“, které poskytovalo přehled nejen o počtu poddanských měst a vesnic, ale také o hospodářské situaci, obchodech a živnostech konkrétní oblasti. Důležitou součástí tohoto závěru tvořil návrh komisí, za kolik „skutečně osedlých“ je třeba panství počítat.

13. února 1656 byla po schválení císařem rozepsána hlavní komisí berně podle ruly. Tak lze tento den považovat za konečné datum celé soupisové akce. Rozvrhu nové zemské berně podléhalo 64 210 sedláků, 34 827 chalupníků a 23 775

⁸² Srov. M. CERMAN – L. MATUŠÍKOVÁ – H. ZEITLHOFER, *Projekt*, s. 122-125.

⁸³ Podrobněji F. A. SLAVÍK, *O popisu Čech*, s. 78.

⁸⁴ Tato informace byla v záhlaví uvedena nadpisem „*chovati může*“ a „*nyní chová*.“ Někteří hospodáři, ačkoliv mohli chovat větší počet kusů, měli jich k dispozici jen minimum, jelikož nemohli obdělávat celá svá pole.

⁸⁵ Rubrika týkající se chovu koz se v berní rule pro Jarošovskou rychtu nevyskytuje. Dostává se až do soupisu revizitace z roku 1668.

zahradníků, kteří představovali 78 444 celých osedlých.⁸⁶ (Při stanovené berni 8 zlatých na jednoho usedlého vynesly jen samotné Čechy 627 555 zlatých. Jestliže připočítáme dále Kladsko (20 000), Chebsko (4 000) a židy (12 000), celková suma, kterou nová berně vynesla, činila 660 000 zlatých).

II.1.4 Revizitace berní ruly

Ačkoli soupis nových daní dosáhl úspěchu, již záhy se objevily stížnosti a žádosti o jeho přezkoumání. Na sněmu, který se konal od 3. září do 24. prosince 1657 došlo k tzv. „boji o rulu“.⁸⁷ České stavy nebyly s výsledky spokojeny, pochybovalo se o kvalifikaci komisařů. Přetrvávaly negativní zkušenosti se spolehlivostí urbářů a informací podávaných od úředníků z vrchnostenských kanceláří. Soupisová akce nebyla jednotná a rozvrh berní se tak značně lišil. I když hlavní komise některé chyby a nesrovnalosti opravila, nebylo možné, aby čtyři osoby takto velký rozsah materiálu dokázaly zpracovat celý.⁸⁸ Pozitivem tohoto sněmu bylo rozhodnutí, že vrchnost pomůže poddaným v zaplacení berní, a to přesně jednou polovinou jdoucí na zaplacení vojska, tzv. „*ordinarium militare*“.

Neutuchající stížnosti se v mnoha případech ukázaly neoprávněnými. Proto berniční úřad rozhodl v několika případech o potrestání těch, kteří odmítali nové berně zaplatit.⁸⁹ Panovník požadující vybrání nové berně a hrozící válečné nebezpečí nakonec však donutily české stavy k uznání berní ruly. Další pokus o revizitaci byl učiněn v roce 1667, ale již o dva roky později byl zastaven opět z důvodu rozdílnosti mezi horami a nížinami.

I přes velkou snahu berničního úřadu nespokojenost s berní rulou stále rostla. V letech 1671-1683 proběhla tedy revizitace na těch panstvích, které o ni požádaly.

⁸⁶ Srov. J. PEKAŘ, *Kniha o Kosti*, s. 317-318; TÝŽ, *České katastry*, s. 20-21; F. A. SLAVÍK, *O popisu Čech*, s. 86; A. REZEK, *Dějiny*, s. 431-436.

⁸⁷ K. DOSKOČIL, *Berní rula I*, s. 57.

⁸⁸ Problém nerovnoměrnosti rozvrhu berní se ukázal v různém pojetí lánů. V každém kraji měl lán jinou hodnotu. Někde bylo za lán pole počítáno 60 a 50 str., jinde jen 20 či 15 str. Z toho důvodu byli v ruli sedláci jak s 60 tak i s 15 str. Úkolem hlavní komise bylo tuto rozdílnost sjednotit.

⁸⁹ Exekuce byla provedena např. u rytíře Lapáčka na Prádle. Zaplatit nechtěla ani pražská města nebo Židé.

Novou revizitaci provedli čtyři členové krajské komise, z každého stavu jeden, někde to ovšem byli pouze dva nebo tři. Některé kraje byly nově shlédnuty celé (Vltavsko), u jiných to bylo jen několik panství (Hradecko – 13 panství) a jiné nebyly shlédnuty vůbec (Slánsko).

Rozdílnost s berní rulou je patrná již ze záhlaví formuláře. Zcela nová rubrika „*Eventual – Calculatio*“ měla sloužit k odhadu jednotlivých usedlostí, celé obce a panství. Ve druhé rubrice, zvláště prospěšné pro historiky, jsou uvedeni „*předešlý hospodářové*“, jež byli ti, kteří na gruntu sídlili v době vizitace. Lze tedy zjistit původního majitele gruntu, jestliže došlo k jeho změně. Revizitační komise do svých elaborátů zapsaly také změnu držby, která se týkala dobytka. Z důvodu nedostatku tažných a jiných zvířat, docházelo k jeho následnému pronajímání.⁹⁰

Revizitace jsou psány téměř výlučně česky a pořadí vsí a panství je shodné s rulou. Výrazný pokrok byl učiněn v opravách názvů vsí.⁹¹ Stále zde existovala neustálenost jmen obcí a revizitace dopomohla k jejich přesnější identifikaci záznamem o kostele a jeho zasvěcení. Zaznamenány jsou zde také přesné údaje o dílech jedné vsi a též dvě jména obce, jestliže se vyskytovala.⁹²

Celkově je uváděno, že berní rula našla asi o 36 % orné půdy méně, než bylo ve skutečnosti. Zjištěn byl také na některých místech i menší počet osedlých nebo více pustých domů.⁹³

Skoro současně s berní rulou a v prvních letech po jejím ukončení vznikaly tzv. „*pamětní knihy berniční*“, do kterých byly zapisovány změny a opravy provedené berním úřadem. Do dnešní doby se zachovalo pět knih a jejich zápisy jsou ukončeny v roce 1779. Tyto knihy jsou jakými si dějinami statků a velkostatků, jelikož byly psány na základě výpisů z urbářů, desek zemských, trhových smluv a různých úředních nařízení. Knihy byly psány česky a řazeny podle roků a berních kvartálů. Na konci každé knihy je uveden index, který je ovšem nedostatečný, což ztěžuje hledání. K prvním dvěma pamětním knihám a k začátku knihy třetí se dochoval index nazvaný „*Kalkulus*“, který vznikl v roce 1684. Uvedeny jsou v něm všechny

⁹⁰ Podrobněji F. A. SLAVÍK, *O popisu Čech*, s. 30-31.

⁹¹ V rule byla zapsána ves Radoňovice a v revizitaci její název opraven na Radvanovice.

⁹² Například: Lobšín nebo Lobsín, Nýtovy nebo Nýtovice.

⁹³ Podrobněji K. DOSKOČIL, *Berní rula I*, s. 59.

kalkulační změny provedené v letech 1654-1684. Ty kalkuly, které byly vždy na konci každé knihy, opravuje.

Berní rula a ani její následné revizitace nebyly schopny vyřešit a odstranit všechny nedostatky související s problémem stanovení základní berní jednotky „*jeden osedlý*“ a tak dosáhnout spravedlivého rozvržení berní. V průběhu let docházelo k dalším pokusům o vytvoření nových a přesnějších katastrů. Vzorem jim stále byla berní rula, která si udržela svou platnost až do roku 1748, kdy vyšel první tereziánský katastr. Jemu však ještě předcházelo tzv. „*tereziánské fase*“, sepsané za vlády Karla VI. a datované lety 1713-1722.⁹⁴ Tato fase jsou sepsána podle panství, tak jak je tomu v berní rule, ale bez rozlišení stavu. Tereziánský katastr je význačný tím, že byl poprvé sepsán a dani podléhal i majetek šlechty, tzv. *dominikál*.⁹⁵ V letech 1785-1789 probíhala nová měření, která byla shrnuta do katastru nazvaného podle císaře Josefa II., *josefským*. Základní jednotkou se stala katastrální obec. V platnost však tento katastr nikdy nevyšel. Poslední katastr nazvaný *stabilní* začal platit v Čechách v roce 1860, na Moravě a ve Slezsku to bylo už roku 1851. Návrhem dvorské komise v roce 1816 byly započaty přípravné práce. Daň měla být vybírána podle plochy a čistého výnosu. Tento soupis dosáhl ojedinělého významu, který v dalších letech nebyl nikdy zopakován.

Lze říci, že ani po více než jednom století nebyly mapy *stabilního* katastru stále plně nahrazeny. O tom svědčí i to, že je dodnes používáno kolem 70 % map *stabilního* katastru, přičemž zhruba na polovině území České republiky nebyly dosud nahrazeny. I přes své nedostatky zůstává berní rula stále prvním zemským katastrem, který v kombinaci s dalšími prameny odkrývá život *poddanského* obyvatelstva po třicetileté válce.

⁹⁴ Známo je též označení *okulární vizitace*.

⁹⁵ Aleš CHALUPA, *Tereziánský katastr český. Sv. 1, Rustikál (kraje A-CH)*, Praha 1964; TÝŽ, *Tereziánský katastr český. Sv. 2, Rustikál (kraje K-Ž) : sumář a rejstřík*, Praha 1966; Pavla BURDOVÁ, *Tereziánský katastr český. Sv. 3, Dominikál*, Praha 1970.

II. 2 Pozemkové knihy

II. 2.1 Vývoj v české odborné literatuře

Pozemkové knihy nebyly z hlediska svého obsahu dosud plně doceněny. V dnešní době se řadí mezi jedny z nejvýznamnějších pramenů pro studium života venkovského obyvatelstva v 16. až 18. století. Lze v nich vysledovat neomezené možnosti jak ke zkoumání poddanského hospodářství, tak i pro kulturní historii.

V minulosti ocenili jejich význam zejména rodoví badatelé, jejichž výzkum však nelze hodnotit na vědecké úrovni. Většího významu nabyly až ve 20. století a to hlavně v pracích Kamila Krofty⁹⁶ a Josefa Pekaře.⁹⁷ Po stránce diplomatické se pozemkovými knihami zabýval na počátku dvacátých let Josef Salaba.⁹⁸ Některé práce se pokusily vysvětlit jejich vývoj na základě hospodářských instrukcí.⁹⁹ V této době vznikaly také práce lokálního charakteru¹⁰⁰ a projevil se i zájem o problematiku poddanského vlastnického práva a převodů selských gruntů.¹⁰¹

Během čtyřicátých let zájem o pozemkové knihy poklesl. S novými pokusy o jejich studium se můžeme setkat až na stránkách prací od Josefa Křivky,¹⁰² Františka Matějky,¹⁰³ Josefa Tlapáka¹⁰⁴ a Dušana Třeštíka.¹⁰⁵ V šedesátých letech se

⁹⁶ K. KROFTA, *Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě*, Praha 1920.

⁹⁷ J. PEKAŘ, *Knihy o Kosti*, Praha 1909-1911.

⁹⁸ Josef SALABA, *Příspěvky ke kritice urbářů, pozemkových knih, katastrů, map, starých účtů apod.*, Selský archiv 14, 1921, s. 1-31; 15, 1922, s. 1-16; 16, 1923, s. 1-44.

⁹⁹ Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, Praha 1930; M. VOLF, *Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí*, Zprávy českého zemského archivu 8, 1939, s. 44-108.

¹⁰⁰ Věra KOSINOVÁ, *Pozemkové a jiné úřední knihy panství rychmburského. Příspěvek k diplomacie pramenů dějin hospodářských*, ČDV 14, 1927, s. 49-61, 94-105; Jiří NOŽIČKA, *Katastry a pozemkové knihy na panství kumburském*, ČSPS 39, 1931, s. 154-163; Otto OLIVA, *O několika gruntovních knihách ze XVI. a XVII. století*, ČDV 10, 1923, s. 165-167; František VACEK, *Urbáře a pozemkové knihy*, ČDV 13, 1926, s. 8-31.

¹⁰¹ Antonín TOMÍČEK, *Něco o postupu selských gruntů*, ČSPS 12, 1904, s. 23-26; TÝŽ, *Otázka zákupu v Čechách*, ČDV 10, 1923, s. 133-136; V. VANĚČEK, *Selské poddanství ve starém českém právu*, ČL 3, 1948, s. 149-152.

¹⁰² Josef KŘIVKA, *Roudnický velkostatek na sklonku 16. století*, Sborník Československé akademie zemědělských věd – Historie a muzejnictví 29, 1956, s. 117-136, 195-204, 237-248.

¹⁰³ František MATĚJEK, *Význam sirotčích knih pro poznání života poddaných v předbělohorském prostředí*, in: *Rodná země*, Brno 1958, s. 64-72.

¹⁰⁴ Josef TLAPÁK, *Purkrecht a odúmrtí na tloskovském panství v době předbělohorské*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 2, 1958, s. 11-59; TÝŽ, *Dějiny českého venkova v pramenech zemských desk do konce první poloviny 16. století*, ČSPS 69, 1961, s. 80-84.

¹⁰⁵ Dušan TŘEŠTÍK, *Příspěvky k sociální diferenciaci venkovského lidu v 16. století*, SH 4, 1956, s. 189-225.

objevily práce zabývající se otázkou nejednotnosti terminologie.¹⁰⁶ Studium pozemkových knih na území Moravy nebyl natolik výrazný jako v Čechách, ale i přes to se vyskytly studie mapující jejich vznik a vývoj.¹⁰⁷ Nejvýznamnější prací této doby byla bezesporu monografie Vladimíra Procházky,¹⁰⁸ ve které svou pozornost soustředil na majetkoprávní vztahy v poddanském hospodářství. Na základě urbářů, pozemkových knih, katastrů a matrik stanovil hlavní kategorie majetkového práva poddaných. Velké množství pozemkových knih a jejich celková nepřehlednost podnítily archivní pracovníky k provedení soupisové akce.¹⁰⁹ Vše, co se týkalo dané knihy bylo zapsáno na kartotéční lístek. Dané schéma lístku umožňovalo zachytit kromě základních údajů místních, chronologických a jazykových i několik údajů o věcném obsahu, které mají význam pro sledování vědeckých problémů.

Na konci sedmdesátých let 20. století na ně upozornila svou prací Helena Gregorová,¹¹⁰ která zaměřila své studium na sociálně ekonomické postavení poddaných.

Poté ještě v závěru osmdesátých a na počátku devadesátých let vyšly studie Bronislava Chocholáče¹¹¹ a Milana Holakovského.¹¹² První ze jmenovaných zaměřil svůj výzkum na problematiku finančního hospodaření poddaných na jižní Moravě v období 16. a 17. století. Pokusil se doplnit obraz ze života lidí ve venkovském

¹⁰⁶ Josef HANZAL, *Současný stav a úkoly studia českých pozemkových knih*, SAP 14, 1964, s. 39-56; TÝŽ, *Vývoj a význam poddanské odúmrtní v předbělohorských Čechách*, SAP 10, 1960, s. 146-180; TÝŽ, *Patrimoniální úředníci a úřady v době předbělohorské*, SAP 19, 1969, s. 455-471; Stanislav POLÁK, *Knihy pozemkové a knihy městské. Poznámka k diplomatické terminologii*, AČ 1966, s. 208-215.

¹⁰⁷ Miroslav TRANTÍREK, *Vliv státu na vývoj městských a gruntovních knih na Moravě a ve Slezsku do roku 1849*, SAP 10, 1960, S. 105-181.

¹⁰⁸ V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách v 16. a 17. století*, Praha 1963.

¹⁰⁹ Gabriela ČECHOVÁ a kol., *Soupis starých pozemkových knih*, AČ 11, 1961, s. 6-61.

¹¹⁰ Helena GREGOROVÁ, *Pozemkové knihy pražské metropolitní kapituly v 16. a 17. století*, SAP 29, 1979, s. 277-317.

¹¹¹ B. CHOCHOLÁČ, *Zadluženost a poddanské dávky (Příspěvek ke studiu sociálně ekonomických problémů poddaných ve 2. polovině 16. století na základě rozboru perňštejnských pozemkových knih)*, Jižní Morava 25, 1989, s. 75-87; *K hospodaření poddaných na perňštejnských panstvích v druhé polovině 16. století a v první polovině 17. století*, ČMM 109, 1990, s. 83-111; *Hodonínské panství počátkem 17. století*, ČMM 113, 1994, s. 59-70; *Stalo se Léta páně za rychtářství... Příspěvek k dějinám správy městečka Dolní Borová a k majetkovým poměrům jeho představitelů ve druhé polovině 16. a 17. století*, ČMM 116, 1997, s. 119-136; *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a 17. století*, Brno 1999; *Poddanský úvěr na Moravě v 16. a 17. století*, ČČH 99, 2001, s. 59-83.

¹¹² Milan HOLAKOVSKÝ, *Finanční hospodaření na selských gruntech v předbělohorských jižních Čechách*, JSH 62, 1993, s. 70-92.

prostředí. Hlouběji obsáhnout jejich každodenní život prostoupený starostmi a bojem o přežití. Ve svých pracích věnuje pozornost ekonomickým podmínkám v těchto obdobích, strategii při koupích gruntů, schopnosti splácení vejrunků a změnám cen usedlostí. Období, které se stalo náplní studia pro druhého z nich, byly předbělohorské jižní Čechy. Pro bližší poznání života poddaných je podle autora nutné poznat také jejich hospodářskou situaci. Velká pozornost byla věnována převážně zadluženosti gruntů s čímž souvisí i častost jejich prodejů a splácení. Výsledkem výzkumu se prokázalo, že hospodářská situace poddaných v tomto období v oblasti jižních Čech byla uspokojivá a že poddaní měli dostatek prostředků k pokrytí všech finančních pohledávek.

V dalších letech byla pozemkovým knihám věnována pouze malá pozornost a stále byly využívány spíše jako prameny doplňkového charakteru. Ve srovnání s katastry či urbáři zůstávaly nadále na okraji vědeckého zájmu. Až v devadesátých letech se začala pozornost vědeckých pracovníků opět obracet a upozorňovat na význam těchto knih pro studium dějin poddanského obyvatelstva v 16.-18. století.

Na počátku 21. století vyšly další studie Bronislava Chocholáče věnující se pozemkovým knihám a z nich vycházejícím tématům.¹¹³ Tentokrát byla jeho pozornost zaměřena na detailnější rozbor pozemkových knih s pokusem o přiblížení života venkovských sociálních struktur a jejich role ve společnosti v 16. a 17. století.

¹¹³ B. CHOCHOLÁČ, *Strážničtí rybáři na přelomu 16. a 17. století*, in: B. CHOCHOLÁČ – Jiří MALÍŘ (edd.), *Pocta Janu Janákovi*, Brno 2002, s. 313-320; TÝŽ, *Soudní znalci, notáři či spekulanti? Role rychtářů na západní Moravě v 16. a 17. století*, in: Tomáš BOROVSÝ – Libor JAN – Martin WIHODRA (edd.), *Ad vitam et honorem*, Brno 2003, s. 753-759.

II.2.2 Vznik a vývoj v českém prostředí

Pozemkové knihy vzniklé na našem území jsou jedinečným specifikem, neboť s takto dokonalými úředními knihami se v ostatních evropských zemích neseznamujeme. V Evropě se pro zápis držby nemovitostí vyskytují jen listinné akty, pro které bývá často předepisována notářská forma.

Nejstarší dochovanou pozemkovou knihou na našem území je kniha žitenického panství (Litoměřicko) pocházející ze sedmdesátých let 15. století.¹¹⁴ Na panství Jindřichův Hradec je jednou z nejstarších knih kniha vedená pro potřeby jindřichohradeckého špitálu, kde se objevují i zápisy týkající se prodeje a převodů poddanských usedlostí.¹¹⁵ Dále jsou to knihy pardubické z roku 1494, které začaly vznikat v souvislosti s výstavbou rybníků na pardubickém panství, a proto jsou nazvána „Registra rybníční“. Nejsou tedy normální pozemkovou knihou, ale obsahují jen údaje náhradní půdy za tu, kterou vrchnost odebrala za účelem stavby rybníků.¹¹⁶ Z počátku 16. století se zachovaly tři knihy pardubického panství a knihy litomyšlské.¹¹⁷ Ve druhé polovině 16. století vznikaly již v hojném počtu na celém území Čech a Moravy. Na některých panstvích byly vedeny nepřetržité řady knih s jednotlivými speciálními druhy. Nejčastějším typem jsou knihy trhové, kde jsou zápisy i jiného druhu a tím vzniká univerzální typ pozemkové knihy. Zakládány byly také pro jednotlivé vesnice nebo rychty, a to hlavně na větších panstvích. V 17. století, hlavně v době po třicetileté válce, se nové poměry projeví i na pozemkových knihách a lze sledovat celou řadu nových druhů knih.

Dlouhou dobu se vedly spory, jaký byl podnět k zakládání těchto knih. Jejich vznik byl některými historiky spojován se zákupním právem poddaných a rozkladem rodinného nedílu u poddaných¹¹⁸ nebo s nutností evidence splátek.¹¹⁹

¹¹⁴ Vladimír PROCHÁZKA, *Nejstarší česká vesnická pozemková kniha*, ČSPS 1960, s. 81-83.

¹¹⁵ Stanislava NOVÁKOVÁ, *Nejstarší pozemková kniha obcí Hrutkov, Lovětín, Kačlehy, Kaproun, Okrouhlá Radouň, Horní a Dolní Skřýchov z let 1480-1590*, Jindřichohradecký vlastivědný sborník 8, 1996, s. 83-84.

¹¹⁶ Podrobněji J. VOLF, *Vývoj gruntovní knihy*, s. 54.

¹¹⁷ Blíže J. HANZAL, *Současný stav a úkoly studia českých pozemkových knih*, s. 48-50; V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 7-8.

¹¹⁸ J. SALABA, *Příspěvky ke kritice urbářů, pozemkových knih, katastrů, map, starých účtů apod.*, Selský archiv 14, 1921, s. 1-31; 15, 1922, s. 1-16; 16, 1923, s. 1-44; Josef TLAPÁK,

Z doby předhusitské nemáme doloženy žádné pozemkové knihy, což by mohlo být spojeno s tím, že zde neexistovalo dědické právo. Poddaný tedy nebyl dědičným držitelem půdy a tudíž nebylo zapisování převodů či prodejů nutné. Od konce 13. století se jím však poddaný pod vlivem městského práva stával. V průběhu 15. a na počátku 16. století postupně docházelo ke zlepšování právního postavení poddaných v důsledku rušení a vykupování poddanské odúmrti. Nejdříve se tento trend projevil na perňštejnském panství.¹²⁰ Vzhledem k tomu, že docházelo k rozšiřování majetkových a dědických práv poddaných, bylo třeba nějakým způsobem tyto změny zachytit a právně pojistit.

Pozemkové knihy vznikaly a byly vedeny v patrimonijních a městských kancelářích jako součást agendy vrchnostenské a městské jurisdikce. Vrchnost měla zájem na tom, aby poddanské záležitosti plně spadaly pod její kontrolu. Po třicetileté válce, kdy došlo k utužení poddanství, přešla všechna správní, finanční a soudní pravomoc v rámci jejích panství na ni. Vrchnost tak začala podporovat zakládání pozemkových knih na jejím území a projednávání změn držby nemovitého majetku se stalo důležitou záležitostí nižší civilní nesporné agendy vrchnostenské jurisdikce. Zapisování převodů a prodejů bylo významné také pro poddané samotné, jelikož se jím tak pojišťovala jejich práva.¹²¹ Vedení knih spadalo do kompetence hejtmana. Jeho základní povinnosti byly uvedeny v hospodářských instrukcích.¹²² Pozemkové knihy byly také novým zdrojem příjmů, jelikož se za úkony úředníkům platily knihovní poplatky.¹²³ Dále se objevují i předpisy a nařízení, jak s knihami zacházet, které jsou buď umístěny na titulní straně nebo v hospodářských instrukcích.¹²⁴

Označení těchto knih přívlastkem „pozemková“ zavedla až současná odborná literatura. Dříve byly označovány jako knihy „*gruntovní*“, „*purkrechtní*“ nebo „*urburní*“. Gruntovní kniha nebo-li „*gruntovnice*“ není však přesným názvem,

K otázce vzniku a rozšíření nezakoupených poddanských hospodářství v někdejším tábořském kraji, VPZM 14, 1974, s. 63-107.

¹¹⁹ O. OLIVA, *O několika gruntovních knihách ze XVI. a XVII. století*, s. 165-167.

¹²⁰ Například již roku 1476 bylo toto právo uděleno Bystřici, 1478 Bobrové a Podolí. Blíže B. CHOCHOLÁČ, *K hospodaření poddaných na perňštejnských panstvích ve druhé polovině 16. a v první polovině 17. století*, ČMM 109, 1990, s. 83-111.

¹²¹ Srov. V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 21.

¹²² J. KALOUSEK (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1350-1626*, Archiv český 22, 1905, s. 375.

¹²³ Více V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 22.

¹²⁴ Edici některých hospodářských instrukcí 17. století poskytuje J. KALOUSEK (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1627-1698*, Archiv český 23, 1906.

jelikož jejím obsahem byly změny v držbě statků či gruntů a především nechává bez povšimnutí ostatní druhy pozemkových knih, jakými byla sirotčí registra nebo knihy kšaftů. Velmi používaný výraz purkrechtní označuje, že předmětem zápisu jsou statky zakoupené na rozdíl od nezakoupených. Česká „*registra trhová*“ nebo „*knihy selské litkupní a trhové*“ jsou názvy méně časté. Nejhojnějším typem ve městech byly knihy „*kontraktní*“ či „*trhové*“, někdy zvané „*památné*“.

Z právního hlediska byly pozemkové knihy rozděleny na rustikální a dominikální.¹²⁵ Nejčastějším typem knih rustikálních byly knihy „*purkrechtní*“ nebo-li „*trhové*“, kam se zapisovaly trhy statků a pozemků.¹²⁶ Dále to byly „*knihy sirotčí*“, do nichž se zaznamenávala pořízení o statcích a majetku nezletilých sirotků a také sloužily k evidenci o sirotčích penězích odváděných do sirotčí truhlice. Méně časté byly „*knihy kšaftů a poddanských inventářů*“. V oblastech zaměřených na pěstování hroznového vína byly vedeny speciální „*knihy viničné*“. Purkrechtní registra, pro které se později ustálil název gruntovní kniha, byla v pozdější době dále dělena na knihu hlavní a knihy dokladové. Kniha hlavní zakládala právní držbu a byla vedena pro jednotlivé vesnice nebo rychty. Do knihy dokladové nebo doprovodné byly přepisovány listiny, které tvořily právní podklad držby. Naproti tomu dominikální knihy byly zřizovány pro správu majetku velkostatků. Jejich význam však vzrostl až na konci 17. století. Na rozdíl od rustikálních knih sem byli zapisováni i nezakoupení majitelé půdy a vlastníci zakoupených panských polností či podniků – kováren, hospod atd. Patřili sem i knihy židovské a knihy familiantů.¹²⁷ Nejstarší dominikální knihy jsou zachovány z panství Nové Hradky a Rožmberk, Náchod a Litomyšl.

Jestliže vedení pozemkových knih bylo po celou dobu plně v režii vrchnosti, v polovině 18. století se začal projevovat vliv státu. V průběhu osmdesátých a devadesátých let 18. století byly vydávány dvorské dekrety, které usměrňovaly veřejnou správu a výrazné zásahy přineslo i zrušení nevolnictví (1781) a Raabova pozemková reforma (1777-1787). Výrazným periodizačním mezníkem ve vývoji gruntovních knih se stal rok 1794,¹²⁸ kdy dochází k zavedení systému dvou knih.

¹²⁵ M. VOLF, *Výsledky soupisu gruntovních knih*, s. 65.

¹²⁶ Takové u nás byly nejstarší knihy pardubické, litomyšlské nebo poděbradské.

¹²⁷ Ti, kterým byla přidělena půda v průběhu raabizace.

¹²⁸ Tzv. zemskodeskový patent.

První z nich byla „*knih hlavní*“, zakládaná pro jednotlivé obce a druhou byla „*knih listin*“ společná pro všechny obce dominia, která obsahovala opisy všech druhů listin důležitých jako podklad pro zápis do knihy hlavní. Císařským nařízením ze 14. června 1849 o veřejné správě byla agenda knih přidělena nejnižší soudní instanci, okresním soudům. 16. března 1851 byla uskutečněna prvotní reorganizace původních gruntovních knih a o dvacet let později na základě knihovního zákona¹²⁹ proběhly poslední úpravy. Po roce 1850 byl vytvořen poslední typ tzv. „*knihovní extrakty*“ nebo-li výtahy z pozemkových knih vedené u okresních soudů, které byly rozděleny podle katastrálních obcí. Opisy listin byly zařazeny do „*sbírky listin*“.

II.2.3 Formální podoba zápisů a jejich struktura

Pozemkové knihy byly vedeny patrimoniálními kanceláři a nemalou měrou se na nich podílely i orgány místní samosprávy. Jejich hlavním posláním byla evidence majetkových změn zakoupených poddanských usedlostí. Byl jim tak poskytován přehled o jejich aktuální situaci na gruntu, především o jejich zadluženosti. Měly též právní platnost, jelikož určovaly vztahy mezi poddanými navzájem a zčásti také v poměru k vrchnosti.

Zápis do pozemkových knih byl povinný a vrchnost sama měla zájem na tom, aby tak bylo činěno. Řada instrukcí jej výslovně stanovuje. Neuposlechnutí tohoto nařízení bylo různým způsobem pokutováno. Dříve docházelo pouze buď k ústnímu potvrzení a svědectví nebo byly používány „vruby“.¹³⁰ Například třetí rožmberská instrukce k tomu říká, že se „*poddaným toho dopustiti nemůže, aby na vrubech neb pamětech lidských to zůstávati mělo, neboť paměť jednoho pomine a vrub se ztratí, ale což se zapíše, tu kdež náleží, to v dobré paměti zůstane.*“¹³¹ Na některých panstvích byl žádán i podpis vrchnosti, jako potvrzení právoplatnosti zápisu. Podpis neznamenal ovšem pouze jméno, ale byla jím myšlena tzv. „*stvrzovací klauzule*“.¹³²

¹²⁹ Říšský knihovní zákon ze dne 25. července 1871.

¹³⁰ Byly to starobylé účetní záznamy vyhotovované formou zářezů na hůlkách, které se po zaznamenání rozštěpily na dvě části a každá ze stran dostala jednu.

¹³¹ V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 35.

¹³² TAMTÉŽ, s. 36.

I přes všechna nařízení a pokuty se často stává, že zápis není proveden vůbec a nebo je proveden chybně.

Vnitřní uspořádání pozemkových knih lze rozdělit do tří typů. Nejstarší knihy byly vedeny způsobem chronologickým, kde se zápisy zapisovaly tak, jak byly prováděny, bez ohledu na bližší rozlišení města, vesnice nebo gruntů. Vpisovány sem byly i poznámky různého druhu, což činilo text značně nepřehledným a tak se postupně od tohoto způsobu zápisu ustupovalo. Po vzoru knih městských docházelo také ve vesnických knihách k jejich rozlišení podle tematiky. I když tento způsob nenabyl výraznějšího rozptýlení, lze v některých knihách nalézt zvláštní části týkající se např. dluhů nebo zástav (převážně v západní německé oblasti), držby příslušníků vyšších stavů zvané „*knihy lenní*“ či „*emfyteutní*“, svatebních smluv, sirotek nebo splátek.¹³³ Třetím byl způsob vložkového zápisu, který se začal objevovat již v první polovině 16. století. Na některých panstvích se však ještě ve druhé polovině 16. století zapisovalo chronologicky. Stávalo se to hlavně tam, kde zapisování navazovalo na staré svazky. Ke všeobecnému používání došlo až ve dvacátých letech 17. století. Ke vzniku tohoto typu došlo postupným rozšiřováním základních záznamů o zápisy ročních splátek. Výrazným rysem tohoto principu byla vložka, na kterou se zaznamenávaly postupně všechny události týkající se jedné usedlosti. V knize ji byl vyhrazen jeden nebo i více listů, v případě potřeby byly průběžně vleповány nové. Nejprve byla takováto kniha zakládána jen jedna pro celé panství, později, když se systém osvědčil, byly zakládány pro jednotlivé rychty a nakonec i vesnice.

Největší část majetkoprávních změn tvořil převod a prodej nemovitosti. Celý proces převodu¹³⁴ probíhal zpravidla při výročním soudu, který se konal jednou do roka.,jejich součástí bylo i ustanovení nového rychtáře a konšelů, a účastnily se ho obě strany osobně. Na správnost údajů dohlíželi svědci, bývali to většinou úředníci kanceláře nebo zástupci selské samosprávy. Kromě převodů a prodejů obsahovaly pozemkové knihy také spornou agendu např. spory z půjček, dlužní spory, dohody o škodě způsobené zvířetem atd. Spíše se to však vztahuje na knihy

¹³³ V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 41-44.

¹³⁴ Otázkou převodu se zabýval i V. PROCHÁZKA, *Trhová smlouva na poddanskou nemovitost*, s. 93-144; M. VOLF, *Výsledky soupisu gruntovních knih ve Středočeském kraji*, s. 103-122.

městské.¹³⁵ Na rozdíl od městských knih tak gruntovnice evidovaly pouze záležitosti nesporné a jiné druhy zápisů byly zaznamenávány odděleně.

V průběhu 16. a 17. století se text stává stále přehlednějším a nabývá výraznějšího členění. Nejzřetelněji je nadepsán charakter usedlosti – grunt, krčma někde i jméno majitele nebo rodiny, která ji vlastnila již delší dobu. Na titulní straně bývá datum nebo pojmenování knihy a někdy se uvádí i motto, které je většinou náboženského charakteru. Následující strany obsahují někdy i zásady pro vedení knihy. Objevuje se i stránkování, v převážné míře jde ale spíše o foliování. Římské nebo arabské číslice¹³⁶ byly psány většinou do pravého horního rohu, již méně pak doprostřed. V některých knihách chybí číslování úplně nebo je jen v jejich části. Někdy se vyskytne případ, kdy se nečíslojí stránky, ale jen statky. Užívání zkratk bylo dosti hojné. Především se zkracovala opakující se slova či slovní spojení.¹³⁷ V 16. a 17. století převažovala ve všech zápisech čeština, která během 18. století byla plně nahrazena němčinou.¹³⁸

V 17. století se základní typ zápisu ustaluje, i když se stále vyskytují větné formule přizpůsobené místním zvyklostem kanceláře.¹³⁹ I přes určité rozdíly vykazují ale všechny knihy podstatné znaky obchodní smlouvy. Byly zde zaznamenány obě zúčastněné strany, způsob placení, inventář, svědci i podíly různých osob. Ke konci 17. století vzniká závěrečná podoba zápisu, která se vyznačuje kompletností údajů o právních náležitostech a navíc soupisem polností. V případě nově zakládané knihy byla na začátku každé smlouvy napsaná stručná poznámka o dřívějším převodu a výši dosud zaplacených splátek.

Samotný zápis začínal v některých knihách soupisem součástí usedlosti a povinností, někdy se vyskytly i samostatně. Základní částí byly však převodní náležitosti. Zápis většinou začínal datací, někdy jím ale naopak končí. Jelikož zápis mohl být prováděn pouze se souhlasem vrchnosti, hned za datem následuje tzv. „*konsensní klausule*“. Nejvíce se však vyskytuje v knihách městského typu. Součástí

¹³⁵ V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 49-50.

¹³⁶ Římské číslice se užívaly hlavně do prvního desetiletí 17. století, pak převážily číslice arabské.

¹³⁷ Nejčastěji se zkracovala slova: nebožtík = N, neb., item = itt., J. M. = jeho milost nebo názvy měsíců.

¹³⁸ V pozemkové knize jarošovské rychty začínají německé zápisy již v devadesátých letech 17. století.

¹³⁹ Otto OLIVA, *Obvyklé formule při prodeji gruntů v 17. století*, ČDV 10, 1923, s. 194-195.

základní části byly dále údaje o ceně usedlosti, závdavku a splátkách. Cena usedlosti¹⁴⁰ byla stanovena na základě odhadu, který prováděl rychtář s konšely.¹⁴¹ Přihlíželo se i k ceně předchozí, jelikož mohlo v průběhu let dojít ke „zlepšení“ či „zhoršení“ stavu dané usedlosti. Ve městech prováděla odhad domů městská rada. Cena zahrnovala všechny části usedlosti, proto byl za údajem ceny a splátek uveden i inventář. Výrazný pokles hodnoty usedlosti mohl být způsoben živelnou katastrofou, neúplností inventáře a nebo k tomu docházelo v případě prodeje mezi příbuznými.

Uhrazení ceny usedlosti ve většině případů neprobíhalo jednorázově, ale určená částka byla rozdělena na „závdavek“ a roční splátky, tzv. „vejrunky“.¹⁴² „Závdavek“ byl buď zaplacen ihned nebo v krátkém časovém období, čímž došlo k přímému potvrzení smlouvy. Většinou představoval největší splátku a pro kupujícího znamenal velké množství finančních prostředků. Ze závdavku prodávající zaplatil především své osobní dluhy. Velmi častá je forma tzv. „mrtvého závdavku“, kdy se majiteli gruntu odečte „poráží“ z ceny usedlosti dar od rodičů nebo jeho (popř. manželky) podíl na gruntu.¹⁴³ Po zaplacení závdavku následovalo stanovení výše ročních splátek, které bylo předmětem jednání obou stran. Ke splácení docházelo jednou, ve výjimečných případech i dvakrát do roka, při výročních soudech. Zvlášť bývaly odděleny splátky trhové a dluhy, neboť splátky nebyly na rozdíl od dluhů zatíženy úrokem. Uhrazení splátek bylo možné také prodejem *gruntovních peněz*, kdy držitel gruntu zaplatil věřiteli dlužnou částku dříve, než bylo smlouveno.

„Vejrunky“ znamenaly velké zatížení usedlosti, jelikož nevznikaly s nástupem nového hospodáře, ale byly převzaty i s ostatními dluhy po předešlém majiteli. Tak docházelo k dlouholetému zadlužení a záznamy o placení zaplňují i několik stran.

¹⁴⁰ O cenách nemovitostí podrobněji Josef VÁLKA, *K problému ceny poddanské usedlosti v 16. a 17. století I-II, Ceny, mzdy a měna*, Brno 1963; E. MAUR, *K způsobu tvoření a splácení cen poddanských nemovitostí v 17. a 18. století*, in: Příspěvky k dějinám cen nemovitostí v 16.-18. století, Praha 1963, s. 71-84; J. HONC, *Ceny poddanských usedlostí a polí ve Vinařicích u Mladé Boleslavi 1654-1810*, TAMTÉŽ, s. 55-70; J. HANZAL, *Poznámky ke studiu ceny poddanské nemovitosti v 16.-17. století*, TAMTÉŽ, s. 39-48.

¹⁴¹ Někdy odhad prováděli sami sousedé a jen ve výjimečných případech je uskutečňovala vrchnost prostřednictvím svých úředníků.

¹⁴² Slovo „Die Währung“ znamená určitou hodnotu peněz a „Das Währungsgeld“ znamenalo určitou splátku peněz. Se slovem verunky se setkáváme poprvé v jihočeské písemnosti z roku 1496 a v listině pana Jindřicha z Hradce z roku 1504. J. KALOUSEK (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1350-1626*, Archiv český 22, 1905, s. 42.

¹⁴³ Většinou měl tento zápis formu „...a díl manželky jeho se poráží.“

Tak měla gruntovní kniha často povahu knihy dlužní. Po stránce formální mívá zápis splátek buď podobu pouhého zjištění o zaplacení, kdy je uveden rok, jméno a příjmení plátce a požadovaná suma „*Léta 1623 Toman Mandl položil Alžbětě 10 kop...*“¹⁴⁴ nebo jde o stručné konstatování v první osobě „*Já ...přijal sem...*“

Pořadí splátek se dělo podle určitých pravidel. Nejprve měly být vyrovnány dluhy, proti nim bývají uváděna jako aktiva věřitelské položky. Dále měly být vypláceny dědické podíly, a to nejprve dědicům nejstaršího hospodáře, kde na prvním místě byla nejčastěji vdova, pak následovali její synové a dcery. Sirotkům se jejich podíl vyplácel podle stáří a peníze byly většinou ukládány do sirotčí pokladny. Po konečném vyplacení všech pohledávek bylo v knize poznamenáno, že „*grunt jest zaplacený*“, „*doplacen*“ nebo „*a tak má grunt svůj zaplacený*“.¹⁴⁵

Pozemkové knihy patří mezi nejvýznamnější prameny vhodné pro zkoumání každodenního života poddanského obyvatelstva v 16.-19. století. Výzkum je v současnosti zaměřen hlavně na hospodářské a sociální poměry poddaných. Jejich zápisy však lze využít také ke studiu migrace, genealogie, historické gramatiky, pro výzkum českého jazyka a vývoje osobních jmen a příjmení. Zachované inventáře přinášejí mnoho informací týkající se vybavení gruntu i celé domácnosti. Jejich význam však nelze přeceňovat, jelikož zde můžeme nalézt i značné nepřesnosti a chyby. Je tedy nemožné zkoumat jej bez porovnání s jinými typy pramenů, jakými jsou například berní rula nebo prameny ikonografické či hmotné. I přes své nedostatky však zůstává díky dlouhé časové návaznosti záznamů a obsahu jedním z předních pramenů současné historiografie.

¹⁴⁴ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. 235, fol.19.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, sign. V AU, inv. č. 235, fol 20: „*Léta 1612 Toman Malej položil 2 kopy ostatní a tak má grunt svůj zaplacený!*“

II. 3 Seznamy poddaných

V současné historické demografii není poddanským seznamům věnována taková pozornost, jakou by si zasloužily. Především jsou využívány jako doplňující materiál při studiu jiných pramenů, jakými jsou například matriky nebo soupisy obyvatelstva podle víry z roku 1651, zaznamenávajícími stav obyvatelstva v dané době.

První soupisy poddaných vznikaly již v 16. století. Nejstarším z nich je soupis poddaných pro město Vimperk z roku 1577.¹⁴⁶ Za ním, co do stáří, následují soupisy pro město Prachatice z roku 1585¹⁴⁷ a pro třeboňské panství z roku 1586.¹⁴⁸ Po roce 1600 se objevují stále častěji, nejvíce se však rozšířily až po třicetileté válce. Seznamy poddaných jsou pramenem zcela jedinečným, jelikož se vyskytují pouze na území Čech. Pro oblast Moravy jsou zaznamenány jen zřídka.

Ani dříve nebyla tomuto typu pramene věnována dostatečná pozornost. V 60. letech 20. století se ve svých historických pracích kromě jiných druhů pramenů věnovali poddanským seznamům například Josef Petráň, který se zajímal především o problematiku migrací poddanského obyvatelstva,¹⁴⁹ nebo Eduard Maur.¹⁵⁰ Svou pozornost na ně zaměřil i Josef Křivka, který ve svých studiích zkoumal význam čeledě v poddanském hospodářství a populační vývoj v Čechách po třicetileté válce.¹⁵¹ Ke konci šedesátých let vyšly další studie zabývající se populačním vývojem jednotlivých panství a oblastí na území Čech.¹⁵²

¹⁴⁶ Tento pramen byl publikován pouze ve formě edice, nebyl nijak vyhodnocován a u jmen osob chybí údaje o věku: František TEPLÝ, *Z dějin boubínského podlesí*, Strakonice 1940, s. 71-109.

¹⁴⁷ SOKA Prachatice, *Repiář městského písaře Jeronýma Strachotínského*, 1. díl, fol. 452a-484a; Václav STARÝ, *Soupis obyvatel města Prachatic z r. 1585*, Archivum Trebonense, 1986.

¹⁴⁸ SOA Třeboň, *Vs Třeboň*, sign. I B5AU No 1.

¹⁴⁹ Josef PETRÁŇ, *Pohyb poddanského obyvatelstva a jeho osobní právní vztahy v Čechách v době předbělohorské*, ČSČH 5, 1957, s. 26-58, 399-447; TÝŽ, *Poddaný lid na prahu třicetileté války*, Praha 1964.

¹⁵⁰ E. MAUR, *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století*, ČČH 19, 1971, s. 839-870; TÝŽ, *Úvod do historické demografie*, Praha 1978; TÝŽ, *Poddaní točnického panství v 2. polovině 17. století*, SAP 1964, s. 57-87; 1965, s. 277-297.

¹⁵¹ Josef KŘIVKA, *Populační vývoj mělnického panství v letech 1693-1749. K otázce populačního vývoje zemědělských oblastí Čech po třicetileté válce (1650-1750)*, HD 1, 1967, s. 7-18; TÝŽ, *Čeled' v poddanském hospodářství po třicetileté válce a její podíl na*

Na konci 80. a během 90. let 20. století se objevilo značné množství studií zaobírajících se výzkumem poddanských seznamů a vytvářejících postupně obraz vesnického obyvatelstva v raném novověku. Z obecného hlediska se těmto soupisům věnovala Jana Pražáková.¹⁵³ Soupisy poddaných vzniklých na třeboňském panství se zabývala řada autorů. Pavla Horská zkoumala pohyb poddanského obyvatelstva v rámci českých zemí, kde pracovala s třeboňskými soupisy poddaných z let 1661-1700.¹⁵⁴ Na počátku 90. let 20. století vydala další studii popisující rodinné strategie ve vesnici Záblatí, kde pracovala s jedinečným třeboňským soupisem z let 1661-1839.¹⁵⁵ Na příkladu 9 domů z vesnice Záblatí se pokusila nastínit vytváření příbuzenských vztahů mezi lidmi a spolužití selských a podružských rodin. Snažila se vyčíst osudy jednotlivců tak, jak se jevíly právě v poddanských seznamech.

Třeboňské seznamy z let 1586 a 1651 využila také dvojice autorů Jan Horský a Miloš Sládek,¹⁵⁶ kteří na základě těchto dvou pramenů porovnávaly sociální a demografické struktury před a po skončení třicetileté války. Svou pozornost zaměřili na vliv hospodářského vývoje na změny v rodinných strukturách a ve velikosti jednotlivých poddanských domácnostech, zda se to projevilo v počtu dětí přítomných doma či v počtu čeledi a podruhů. V závěru dospěli k tomu, že po třicetileté válce nelze mluvit o nedostatku čeledi, spíše byl její počet ještě větší, než v době předbělohorské, a zároveň se potvrdil nedostatek dětí žijících doma. Mezi další autory zajímající se o seznamy třeboňského panství lze zařadit Elišku Čáňovou, Karla Dudáčka, Ludmilu Fialovou, Marii Répásovou a Ladislava

celkovém počtu vesnického obyvatelstva, HD 2, 1968, s. 2-133; Týž, *Význam poddanských seznamů pro demografické bádání*, HD 4, 1970, s. 50-56.

¹⁵² Jaroslava KALSEROVÁ, *Populační vývoj jihočeské vesnice v 17. a v první polovině 18.století*, HD 1, 1967, s. 28-34; Josef HANZAL, *Demografické poměry v šumavské oblasti ve druhé polovině 17. a počátkem 18.století*, HD 2, 1968, s.9-16; Zdeněk HÁZA, *Počty obyvatel na panství Nový Kunstberg v 17. a 18. století*, HD 3, 1969, s. 52-72.

¹⁵³ Jana PRAŽÁKOVÁ, *La reconstruction des familles et les registres des serfs*, HD 13, 1989, s. 25-31.

¹⁵⁴ Pavla HORSKÁ, *Vztah sociální a geografické mobility v dějinách obyvatelstva českých zemí*, HD 12, 1987, s. 403-423.

¹⁵⁵ TÁŽ, *Rodinná strategie ve vesnici Záblatí na třeboňském panství (1661-1820)*, HD 17, 1993, s. 131-149.

¹⁵⁶ Jan HORSKÝ – Miloš SLÁDEK, *Rodinné, sociální a demografické poměry v poddanských vsích na panství Třeboň v letech 1586 a 1651*, HD 17, 1993, s. 71-109.

Duška,¹⁵⁷ kteří na základě těchto pramenů zkoumali věkovou a pohlavní strukturu obyvatelstva. Upozornili především na nedostatky, které se týkaly zaokrouhlování věku (věk končil buď číslem 0 nebo 5) a zapisování dětí do 1 roku života, ty byly většinou zapisovány nepravidelně nebo vůbec.

Srovnáním nejstarších poddanských seznamů se soupisem obyvatelstva podle víry z roku 1651 se zabývá studie Josefa Grulich a Hermanna Zeithlofera.¹⁵⁸ Dvojice autorů si zde klade otázky týkající se složení poddanského obyvatelstva před a po skončení třicetileté války, jestli a jak dalece mohla být nebo byla ovlivněna jeho demografická a sociální struktura. Zmínění autoři zaměřili svou pozornost také na výzkum migrací jihočeského obyvatelstva probíhajícího v tomto období. Pracovali zde opět s nejstaršími poddanskými seznamy a se soupisem obyvatel z roku 1651, z jejichž srovnání dospěli k závěru, že ne všechny oblasti jižních Čech byly během třicetileté války natolik zničeny, aby to mělo jakýkoliv dlouhodobější dopad.¹⁵⁹

Nejnovější studie zaměřující svou pozornost na migrace poddanského obyvatelstva v 18. století je studie Markéty Seligové,¹⁶⁰ která se pokusila zjistit pohyb lidí na základě poddanských seznamů. Podle ní se tento druh prameny přímo pro výzkum migrací nabízí, jelikož byl vytvořen a veden právě pro kontrolu pohybu obyvatelstva. Migrace jsou většinou sledovány prostorově, tedy odkud kam kdo cestoval, jaká byla jeho sociální příslušnost a jaký byl jeho důvod.¹⁶¹ Kvůli neúplnosti seznamů, ze kterých nelze poznat skutečnou skladbu obyvatelstva a

¹⁵⁷ Eliška ČÁŇOVÁ, *Population of the Třeboň dominion*, HD 13, 1989, s. 33-58; Karel DUDÁČEK – Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Marie RÉPÁSOVÁ – Miloš SLÁDEK, *On using the 1661-1839 Lists of Subjects of the Třeboň Dominion to study the age structure of the population*, HD 13, 1989, s. 59-124; Ladislav DUŠEK – Ludmila FIALOVÁ, *Age structure of the population of Česká Kamenice in 1670-1750*, HD 13, 1989, s. 125-160.

¹⁵⁸ Josef GRULICH – Hermann ZEITLHOFER, *Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století*, HD 23, 1999, s. 31-84.

¹⁵⁹ TITÍŽ, *Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení*, HD 22, 1998, s. 79-105.

¹⁶⁰ Markéta SELIGOVÁ, *Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v první polovině 18. století ve světle poddanských seznamů*, HD 28, 2004, s. 55-109.

¹⁶¹ Božena ŠTĚRBOVÁ, *Sňatečnost a sňatková migrace ve farnosti Střelecké Hoštice v letech 1645-1890*, JSH 58, 1989, s. 137-142; J. KALSEROVÁ, *Populační vývoj jihočeské vesnice v 17. století a v první polovině 18. století*, HD 1, 1967, s. 28-45; Pavla HORSKÁ, *Vztah sociální a geografické mobility v dějinách obyvatelstva českých zemí*, HD 12, 1987, s. 403-423; Josef GRULICH – Hermann ZEITLHOFER, *Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení*, HD 22, 1998, s. 79-105; Bedřich ŠINDELÁŘ, *Zbíhání poddaných v českých zemích po třicetileté válce (několik poznámek a dokumentů)*, ČMM 100, 1981, s. 101-126.

přítomnost v místě registrace, rozhodla se sledovat z jakého důvodu byli lidé vyškrtáváni či na druhou stranu nově zapisováni do evidence. Zjištěný důvod nám poté prozradí nakolik se na utváření populace podílela migrace a jakou roli v tom hrálo úmrtí. Pro co nejpřesnější výsledky si danou populaci rozdělila na pětileté generace, ve kterých sledovala, kolik lidí za určitou dobu vypadlo nebo bylo nově zapsáno a z jakého důvodu. Závěrem bylo zjištěno, že mobilita byla těsně spjata s věkem. Nejvíce cestovali lidé ve věkové skupině 20-35 let, poté již byla velmi zanedbatelná až nulová. Zmíněná autorka svou studií ukázala, že i tento druh pramene je možné plně využít ke studiu pohybu obyvatelstva a aplikovat též jiné metody pro jejich zpracování.

Do této doby vyšlo mnoho knižních titulů zabývajících se obyvatelstvem a jeho vývojem jako celkem v rámci celé České republiky. Většina z nich pracuje s výsledky analytických rozborů zaměřených na zpracovávání informací a dat všech dostupných pramenů dané doby včetně poddanských seznamů.¹⁶²

Poddanské seznamy se na území Čech vyvinuly během 16. století z tzv. sirotčích seznamů, což byl soupis osiřelých dětí poddaných vyhotovovaný pro potřeby vrchnosti, která měla zájem na jejich evidenci jako možné pracovní síly. Seznamy se také dříve nazývaly buď „registra stavění sirotků a dětí poddaných“ nebo „knihy stavuňků“, v německém jazyce to byli „Mannschaftsbuch“, „Waisen-Register“ či „Waisenstellungs-Register“.¹⁶³

K pořizování seznamů docházelo ve vrchnostenské kanceláři a nejprve do nich byli zapisováni pouze sirotci. Posléze však došlo k rozšíření této evidence a zapisovány byly i děti žijících poddaných a později i samotní rodiče. Po třicetileté válce již byly každoročně obnovovány a na rozdíl od soupisu poddaných podle víry z roku 1651 zde byli uváděni i potulní tovaryši nebo děti ve službě. K jejich rozšíření přispěly společenské a ekonomické změny, především úbytek obyvatelstva. Vrchnost vyžadovala přehled o stávajícím počtu poddaných na svém panství a také měla zájem na podchycení všech změn týkajících se jejich úbytku či

¹⁶² Ludmila FIALOVÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996; Lumír DOKOUPIL, *Přirozená měna obyvatelstva*, Praha 1999; Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II*, Praha 1995; Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.

¹⁶³ Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1996, s. 45.

přírůstku. Jako zdroj pracovní síly pro vrchnostenské velkostatky byli významní i neosedlí poddaní, proto se také jejich evidenci věnuje pozornost.

Na druhou stranu však neobsahují informace o osobách svobodných a cizopanských. Zachycují tedy jen obyvatelstvo dědičně poddané příslušející do dané lokality narozením nebo pobytem rodičů. Z toho vyplývá, že zde najdeme i poddané, kteří se již v dané lokalitě nevyskytují (čeled' ve službě, tovaryši na vandru, vojáci). Jelikož byly seznamy poddaných psány každoročně, většinou byly ty nové opisem starého a pouze doplněny novými informacemi – věkové údaje zvýšeny o jeden rok, vynechání zemřelí a zapsání nově narození. Takovéto opisování s sebou však neslo i značné nepřesnosti. Sociální zařazení zůstalo stejné, i když například sedlák prodal svůj statek a odešel do podružství nebo byl stále veden v seznamu, ačkoliv již zemřel. Poddanské seznamy tak obsahují i tzv. „*mrtvé duše*“, jejichž existenci je nutné ověřit pomocí dalších pramenů.

Poddaní byli zapisováni podle sociálního postavení, tedy od sedláků až po podruhy. Na prvním místě bývalo většinou jméno a příjmení hospodáře, dále následovalo jméno jeho ženy, označena slovem manželka a poté byla uvedena jména všech jejich dětí. Až na výjimky nebyl v 17. století evidován věk dospělých, zaznamenan byl pouze u dětí, které byly hlavním předmětem zápisu. Nelze z nich tedy studovat věkovou skladbu obyvatelstva.

Poddanský seznam pro jarošovskou rychtu, se kterým jsem pracovala, pochází z let 1688-1689.¹⁶⁴ Hlavní zápis je z roku 1688 a v následujícím roce byly doplněny pouze změny, ke kterým během roku došlo. Zápis byl prováděn tímto způsobem: nejprve bylo zapsáno jméno a příjmení hospodáře, za ním následovala jména jeho dětí podle věku od nejstaršího k nejmladšímu. Na posledním místě bylo zapsáno jméno jeho ženy, u kterého bylo na konci připsáno písmeno „M“ označující slovo manželka. U hospodáře ani u jeho ženy výše věku nebyla zaznamenána. U každého dítěte kromě věku bylo také napsáno, kde se zdržuje, zda je u otce nebo zda je u někoho ve službě. V tomto případě bylo zapsáno kde a u koho, nebo jestli je již ženatý či vdaná. U chlapců je někdy též připsáno, jestli se učí nějakému řemeslu a nebo již nějaké vykonávají.

¹⁶⁴ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. 174.

Poddanské seznamy je možno využít nejen pro výzkum demografický, ale lze z nich zkoumat i migrace, proces reprodukce a sociální struktury venkovského obyvatelstva. V kombinaci s církevními matrikami jsou také velmi vhodným pramenem pro rekonstrukci rodin. Jejich nevýhodou jsou však nepřesné údaje týkající se věku, jelikož lidé většinou nevěděli svůj přesný věk a tak docházelo pouze k jeho odhadu. Také zde nejsou zaznamenány děti, které zemřely brzy po narození, tudíž z nich nelze zkoumat dětskou mortalitu a natalitu.¹⁶⁵

II. 4 Soupis poddaných podle víry z roku 1651

Soupis poddaných podle víry je jedinečným pramenem pro poznání demografických, sociálních a náboženských poměrů v Čechách po třicetileté válce. Cílem těchto bádání byla analýza náboženských a sociálních poměrů obyvatelstva pro určité lokality.¹⁶⁶ Ačkoliv existuje řada regionálních studií již z první poloviny 20. století, hlavní těžiště výzkumů spadá až do 70. let 20. století.¹⁶⁷

Velké pozornosti se mu dostalo hlavně na začátku devadesátých let, kdy byl spolu s dalšími prameny zařazen do česko-rakouského projektu nazvaném „Sociální struktury v Čechách v 16.-19. století“. Z tohoto výzkumu vzešla řada studií věnujících se sociálním a hospodářským poměrům na jednotlivých

¹⁶⁵ Studie věnující se metodice jejich zpracování Josef KRIVKA, *Význam poddanských seznamů pro demografické bádání*, HD 4, 1970, s. 50-58.

¹⁶⁶ Adolf FILÁČEK, *Soupis obyvatelstva na Litomyšlsku z roku 1651 jako historický pramen*, ČDV 13, 1926, s. 152-159; O. SKOUPÝ, *Sociální a náboženské poměry v kraji Rakovnickém v polovici XVII. století*, Věstník Musejního spolku královského města Rakovníka 21, 1931, s. 12-46; Hynek GROSS, *Sčítání obyvatelstva podle vyznání náboženského na Českokrumlovsku r. 1653*, Sborník historického kroužku 24, 1923, s. 116-119.

¹⁶⁷ Anton BLASCHKA, *Das Trautenauer Unteranenverzeichnis vom Jahre 1651. Ein historisch-statistischer Versuch*, Jahrbuch des deutschen Riesengebirgsvereins, 14, 1925, s. 110-146; TÝŽ, *Die Bevölkerung Nordstböhmens nach dem Dreissigjährigen Krieg*, TAMTÉŽ, 19, 1930, s. 215-229; Viktor LUG, *Das Einwohnerverzeichnis der Herrschaft Reichenberg aus dem Jahre 1651*, Mitteilungen des Vereins für Heimatkunde des Jeschken-Iser-Gaues, 26, 1932, s. 7-12; Antonín FILÁČEK, *Soupis obyvatelstva na Litomyšlsku z roku 1651*, ČDV 13, 1926; Miroslav BĚLOHLÁVEK, *Obyvatelstvo Rokycan a poddanských vesnic po válce třicetileté*, Minulostí západočeského kraje 6, 1968, s. 190-207.

panstvích.¹⁶⁸ Z těchto soupisů lze studovat i věkovou strukturu obyvatel, podíl žen, mužů a dětí na celkovém počtu populace po třicetileté válce.¹⁶⁹ Výsledky projektu jsou shrnuty v závěrečném sborníku dvojice autorů – Markus Cerman a Robert Luft.¹⁷⁰

Problematika soupisů byla sledována zejména Eliškou Čáňovou, která se zaměřila na jednotlivé rodinné formy a pracovala i se zpovědními a poddanskými seznamy, se soupisem konzumentů soli nebo s berní rulou.¹⁷¹ Autorem mnoha historických studií zaměřených na výzkum sociálních, hospodářských a demografických poměrů na českých komorních panstvích je Eduard Maur, který čerpá nejen z pramenů evidenční povahy, ale využívá také pramenů normativních a pojišťovacích.¹⁷²

¹⁶⁸ Seznam výsledných studií je možné nalézt ve sborníku M. CERMAN – R. LUFT (edd.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“*. Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit, München 2005, s. 353-367.

¹⁶⁹ Výzkum sňatkového věku, rodinných struktur a podílu čeledi a podruhů na celkovém počtu obyvatelstva si klade za cíl studie Ivy Sedláčkové: Iva SEDLÁČKOVÁ, *Struktura obyvatelstva podle rodinného stavu v polovině 17. století ve vybraných panstvích Loketského kraje (Příspěvek ke studiu typů historického utváření rodiny)*, HD 19, 1995, s. 39-57; Markéta SELIGOVÁ, *Obyvatelstvo děčinského panství v polovině 17. století podle věku a rodinného stavu*, HD 19, 1995, s. 23-37; Marie TOŠNEROVÁ, *Obyvatelstvo města Berouna v polovině 17. století*, HD 21, 1997, s. 73-91.

¹⁷⁰ M. CERMAN – R. LUFT (edd.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“*. Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit, München 2005.

¹⁷¹ Eliška ČÁŇOVÁ, *Seznamy obyvatelstva vzniklé při rekatolizační činnosti jako pramen pro demografickou statistiku*, HD 8, 1983, s. 61-74; *Soupis poddaných podle víry a studium historické rodiny*, AČ 42, 1992, s. 28-34; *Složení domácností v Čechách v roce 1651*, HD 16, 1992, s. 63-66; *Populační vývoj od poloviny 17. do konce 18. století*, HD 12, 1987, s. 153-176.

¹⁷² E. MAUR, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století*, SAP 14, 1964, s. 57-87; SAP 15, 1965, s. 277-297; *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století*, ČČH 19, 1971, s. 839-970; *Historické zprávy o lidnatosti Čech a jejich hodnota*, HD 5, 1971, s. 15-37; *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté*, AUC, Phil. et Hist. 3, 1972, s. 9-80; *La structure demographique de la Boheme apres la guerre de trente ans; quel ques apercus*, HD 7, 1974, s. 29-98. Studie vztahující se k tématu zemědělské výroby: *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, Prameny a studie 33, 1990, s. 3-129; Eduard MAUR – Pavla HORSKÁ, *Zemědělské obyvatelstvo českých zemí v 17.-19. století*, HD 10, 1986, s. 177-189. Otázkou počtu pomocné pracovní síly na poddanských usedlostech či na panských dvorech v rámci soupisu z roku 1651 se zabývá studie: *Čeď a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*, HD 23, 1999, s. 85-136. Tomuto problému se věnovaly ve svých studiích i další autoři, srov. Josef KŘIVKA, *Čeď v poddanském hospodářství po třicetileté válce a její podíl na celkovém počtu vesnického obyvatelstva*, HD 2, 1968, s. 2-133; Miloš SLÁDEK, *Čeď na třeboňských panstvích v polovině 17. století*, HD 11, 1987, s. 51-96; Jan HORSKÝ, *Příspěvek ke studiu venkovské poddanské čeledi v 16.-18. století (panství Třeboň, sonda)*, AČ 43, 1993.

V devadesátých letech 20. století začali pracovníci Státního Ústředního archivu s vydáváním edice.¹⁷³ Pro některé kraje se však soupis nezachoval vůbec. Kompletně chybí Litoměřicko, Prácheňsko a Slánsko, dva kraje jsou značně mezerovité – Kouřimsko a Rakovnicko.

Vznik soupisu je spojen s rekatolizačním úsilím habsburské monarchie. Jejím cílem bylo zjistit vyznání a náboženské smýšlení obyvatelstva po třicetileté válce. Podle patentu místodržitelství měl obsahovat jak poddané, tak i vrchnost, její úředníky, měšťany a svobodné obyvatelstvo s výjimkou vojska a duchovních, u kterých nebylo třeba pochybovat. Jako vzor byl vyhotoven jednotný formulář, kde byly předepsány rubriky pro požadované záznamy. Zapsáno mělo být jméno, právní stav – svobodný nebo poddaný, povolání, věk a vyznání a zda jde o katolíka či nikoliv. Jestliže byl někdo označen za nekatolíka mělo být u něj dále uvedeno, jestli je u něj naděje na obrácení ke katolické víře. Často se stávalo, že vrchnost záměrně zmenšovala počty nekatolíků, aby ukázala, že si s nimi dovede poradit sama. Evidována byla i čeleď, bezzemci, nádeníci a obecní pastevcí. Nedostatkem soupisu je skutečnost, že nebyly zapsány děti předzповědního věku a sociální příslušnost některých poddaných.¹⁷⁴

Po celou první polovinu 17. století vznikaly různé druhy soupisů obyvatelstva z popudu církve, ale i světských představitelů. Z podnětu Karla z Lichtenštejna vyšla v roce 1624 instrukce, na jejímž základě zahájila svou činnost komise

¹⁷³ Do dnešní doby byly vydány edice těchto krajů: Eliška ČÁŇOVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Loketsko*, Praha 1993; Alena PAZDEROVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Boleslavsko I-II*, Praha 1994; Helena KLÍMOVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Berounsko*, Praha 1995; Alena PAZDEROVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Rakovnicko*, Praha 1996; Magda ZAHRADNÍKOVÁ – Eva ŠTREJNOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry: Žatecko I-III*, Praha 1997; Helena SEDLÁČKOVÁ – Zdena KOKOŠKOVÁ – Magda ZAHRADNÍKOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Bechyňsko I-III*, Praha 1997; Helena KLÍMOVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Kouřimsko*, Praha 1997; Magda ZAHRADNÍKOVÁ – Eva ŠTREJNOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Čáslavsko I-II*, Praha 1999; Lenka MATUŠÍKOVÁ a kol. (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Hradecko-Bydžovsko I-IV*, Praha 2000; Alena PAZDEROVÁ – Lenka MATUŠÍKOVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Chrudimsko I-III*, Praha 2002; Magda ZAHRADNÍKOVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651: Plzeňsko-Klatovsko I-II*, Praha 2003.

¹⁷⁴ Hranice předzповědního věku není pevně stanovena. Většinou se pohybuje mezi 10 a 12 rokem života. Výjimečně se můžeme v seznamech setkat i s dětmi mladšími (8-9 let). Místo sociální příslušnosti bylo někdy zapsáno zaměstnání nebo vykonávaná funkce, a tak se jejich sociální zařazení musí postupně dohledávat v jiných pramenech. Blíže o tom E. MAUR, *Populační vývoj českých komorních panství*, s. 16-17.

usilující o konverzi všech obyvatel ke katolické víře.¹⁷⁵ Až vydáním Obnoveného zřízení zemského v roce 1627¹⁷⁶ došlo k výraznějším změnám v náboženském vyznání. Dne 31. června 1627 vydal císař mandát, který poskytoval protestantským stavům roční lhůtu na přestup ke katolické víře nebo naopak nařizoval definitivní odchod ze země.¹⁷⁷

Počátek vzniku tohoto pramene je kladen do roku 1651. Soupisy byly vyhotovovány ve vrchnostenských kancelářích, kde byly přepisovány záznamy doručené jim rychtáři a městskými písaři. V červnu 1651 vyšel ovšem nový patent, který nařizoval sepisovat jen sumární přehled nekatolíků. Docházelo také k tomu, že na některých panstvích nebyly seznamy pořizovány vůbec nebo nebyly nakonec místodržitelství odeslány.¹⁷⁸

Soupis poddaných pro jarošovskou rychtu zachován není. Pro celé panství Jindřichův Hradec byla hejtmanem panství sepsána zpráva, ve které potvrzuje, že všichni poddaní jsou katolického vyznání a jestli se některý nekatolík objevuje, že je připraven ke konverzi. Pro jednotlivé vesnice a městečka vyhotovovali zprávu příslušní faráři, kteří ji pak odesílali hejtmanovi.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Klement BOROVÝ, *Dějiny diecéze pražské*, Praha 1874.

¹⁷⁶ Obnovené zřízení zemské bylo vydáno pro Čechy 10. května 1627, pro Moravu 10. května 1628 a pro Opavsko 27. června 1673.

¹⁷⁷ Srov. Eliška ČÁŇOVÁ, *Rekatolizace ve Středočeském kraji*, Středočeský sborník historický 11, 1976, s. 65-85.

¹⁷⁸ Tyto neodeslané soupisy jsou částečně zachovány v archivech jednotlivých velkostatků.

¹⁷⁹ Podrobněji o tom textová příloha 1., s. 161.

III. Historie jindřichohradeckého panství a jarošovské rychty

III. 1 Nástin historického vývoje města Jindřichova Hradce

Jarošovská rychta byla součástí panství Jindřichův Hradec, které se rozkládalo v oblasti jižních Čech. V roce 1185 po bitvě u Loděnic dostal Vítek z Prčic od panovníka jihovýchodní část Čech, kterou kolonizoval. Již od vrcholného středověku zde tedy vládli Vítkovci, k jejichž nejvýznamnějším rodům patřili Rožmberkové a páni z Hradce. V roce 1410 se město Jindřichův Hradec poprvé připomíná v písemných pramenech v plném názvu Jindřichův Hradec. Během husitských válek stálo město stranou mocenských bojů. Až Menhart z Hradce, nejdříve sympatizant kalicha, později přešel do řad českého panstva, přivedl Jindřichův Hradec na světlo hlavních událostí. Během diplomatických jednání konajících se po bitvě u Lipan se město stává po Praze druhým nejdůležitějším centrem. Na podporu katolictví byl do města roku 1457 povolán řád františkánů, tzv. bosáků, který se usídlil na předměstí u kostela sv. Václava. To se stalo za vlády Zdeňka ze Šternberka, hlavního odpůrce Jiřího z Poděbrad.¹⁸⁰

Po něm nastupuje na hradecký stolec roku 1463 Jindřich IV., který stál také v opozici proti králi. Jindřichův Hradec byl v této době proto obléhán vojsky poděbradské strany, ale bez úspěchu. V roce 1511 nastupuje vládu v čele hradeckého rodu Adam I., syn Jindřicha IV. a Anny Hradecké kněžny z Münsterberka. Za vlády Jagellonců zastával vysoký zemský úřad a roku 1523 mu byl Ludvíkem Jagellonským udělen úřad nejvyššího kancléře českého království. Za jeho vlády byla zahájena rozsáhlá přestavba zámku. Roku 1515 se oženil s dcerou Zdeňka Lva z Rožmitálu a Kateřiny Švihovské, s níž měl pět dětí. Po náhlé smrti v roce 1563 se rodových držav za jeho nezletilé potomky Jáchyma a Zachariáše ujímá poručník Volf starší Krajíř z Krajku na Landštejně. Od roku 1546 stojí v čele hradeckých držav již plnoletý Jáchym.¹⁸¹

¹⁸⁰ František TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce*. Díl I/2, Jindřichův Hradec 1927, s. 7.

¹⁸¹ Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997, s. 15.

V roce 1550 dochází k rozdělení držav mezi Jáchyma a Zachariáše. Jáchymovi zůstal velkostatek Jindřichův Hradec a Zachariášovi moravský velkostatek Telč. V období vlády Jáchyma z Hradce byl zahájen všestranný rozvoj města. Privilegiem z roku 1552 udělil Jáchym měšťanům rozsáhlé výsady, zaručil svobodné odkazování majetku, právo na svobodné stěhování a sňatky, povolil provozovat myslivost a rybolov na jejich statecích. Na počátku 60. let došlo k připojení panství Hluboká, což znamenalo obrovský majetkový vzestup rodu. Avšak již roku 1565 Jáchym z Hradce umírá a vlády po něm se ujímá jeho manželka Anna Hradecká z Rožmberka, se kterou měl celkem pět dětí, dospělosti se však dožil pouze syn Adam.¹⁸² Ten roku 1568 převzal od matky správu rodového panství. S jeho nástupem začíná faktický ústup pánů z Hradce z vysoké politiky. Ani výnosný úřad pražského purkrabího nezastavil nepříznivý finanční vývoj a stoupající zadlužení.

V roce 1574 se oženil s Kateřinou z Montfortu, se kterou měl nejméně pět dětí, ale dospělosti se dožily pouze dvě, syn Jáchym Oldřich a dcera Lucie Otýlie. Jeho oddanost habsburskému rodu Rudolf II ocenil v roce 1585 tím, že jej jmenoval do úřadu nejvyššího kancléře, místa, které nebylo obsazeno od smrti Vratislava z Pernštejna roku 1582. Roku 1594 došlo na popud Kateřiny z Montfortu k výstavbě jezuitské koleje. Jezuitům bylo svěřeno patronátní právo ke všem kostelům na jindřichohradeckém dominiu a pověřil je též dozorem nad veškerým školstvím. Školní výuka byla zahájena roku 1595. Po smrti Adama II. z Hradce se do čela panství postavil Jáchym Oldřich, který zastavil postupným rozprodejem několika velkostatků a menších okrajových zboží hrozbu bankrotu. Od roku 1602 zastával úřad karlštejnského purkrabího za panský stav.¹⁸³

Manželství s Marií Maxmiliánou z Hohenzollernu zůstalo bezdětné a tak po smrti Jáchyma Oldřicha v lednu 1604 vymřel rod pánů z Hradce po meči. Dědičkou rodových držav se stala Lucie Otýlie, která se ještě téhož roku provdala za Viléma Slavatu z Chlumu a Košumberka (1572-1652). Roku 1604 přijal místo karlštejnského purkrabího za panský stav. Během 20. let 17. století zastával Vilém Slavata různé funkce, od místa dvorského sudího, prezidenta české komory přes

¹⁸² TAMTÉŽ, s. 16.

¹⁸³ TAMTÉŽ, s. 18.

nejvyššího sudího a mohl se pyšnit i funkcí tajného rady. Od roku 1616 se směl nazývat „vladařem domu hradeckého“ a o pět let později se s celou rodinou i potomky dočkal povýšení do hraběcího stavu.¹⁸⁴ V roce 1618 za stavovského povstání byl společně s Jaroslavem Bořitou z Martinic a písařem Filipem Fabriciem vyhozen z oken Pražského hradu. Po smrti Zdeňka Popela z Lobkovic roku 1628 se stal nejvyšším kancléřem. Vyvrcholením jeho kariéry mu bylo udělení Řádu zlatého rouna. Vilém Slavata zemřel 19. ledna 1652 ve Vídni, jeho ostatky byly převezeny a pochovány u jezuitů v Jindřichově Hradci.¹⁸⁵ Lucie Otýlie zemřela v roce 1633 a vše po ní připadlo na nejstaršího syna Adama Slavatu. Druhý syn Jáchym Oldřich zdědil Telč, Stráž a třetí syn František Vít byl chorý. Po smrti Viléma Slavaty usedl na hradecký trůn Adam Pavel, který roku 1653 rozšířil městské výsady. V této době se také Jindřichův Hradec řadí na druhé místo v počtu osedlých domů (405) hned za Prahu. V letech 1655-1661 zde také pobýval Bohuslav Balbín, který zde působil jako profesor na jezuitském gymnáziu.¹⁸⁶

Adam Pavel zemřel 2. července 1657 a do čela rodu se dostal syn Jáchyma Oldřicha Ferdinand Vilém Slavata, velmi oblíbený u císaře a od roku 1651 císařský rada, soudce zemský a nejvyšší sudí dvorský. Po jeho smrti 2. dubna 1673 přešlo panství na jeho bratra Jana Jiřího Jáchyma, který též zdědil úřad dvorského sudího. Všichni tři se chovali ke svým poddaným velmi přátelsky. Když ve Vídni řádil mor a císař před ním utíkal do Prahy, zastavil se cestou v Jindřichově Hradci, kde se mu velmi zalíbilo. Roku 1685 se stal Jan Jiří Jáchym nejvyšším sudím zemským, poté i nejvyšším hofmistrem. Jeho jmění neutěšeně rostlo. Dne 28. února 1689 udělil císař Hradci výroční trh a dva trhy týdně. Když se Jan Jiří Jáchym vracel z pobytu v teplických lázních přes Prahu domů, ve Velvarech zemřel 1. července 1689. Byl ženatý s Marií Markétou z Rappachu, se kterou měl tři dcery a tak se dědicem stal mladší bratr zemřelého František Leopold Vilém, který byl doposud kanovníkem v Pasově. Roku 1690 se oženil s Marií Klárou Apolonií rozenou hr. ze Štahrenberka a ovdovělou z Lannoy. Bohužel roku 1691 umírá a nebylo již více mužských potomků, jelikož poslední byl Jan Karel Jáchym, který odmítl vystoupit z řádu karmelitánů.

¹⁸⁴ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého IV*, Praha 1995, s. 55.

¹⁸⁵ A. SEDLÁČEK, *Hrady*, s. 55.

¹⁸⁶ Jan MUK, *Kronika obce Jarošova nad Nežárkou I*, Jindřichův Hradec 1941, s. 48.

Majetek byl tedy roku 1693 rozdělen mezi ženské dědičky a děti zemřelých na pět dílů.¹⁸⁷ Jindřichův Hradec zdělila Marie Josefa, dcera Jana Jiřího Jáchyma, která byla provdána za Heřmana Jakuba Černína z Chudenic. Ten byl od roku 1689 nejvyšším maršálkem, od roku 1700 nejvyšším hofmistrem. Z jeho svazku s Marií Josefou vzešly dvě děti, František Josef a Marie Markéta. Po smrti Marie Josefy se Heřman Černín oženil s Annou Josefou hr. z Khüenburka, se kterou měl syna Františka Antonína. V Jindřichově Hradci mnoho nepobýval, více se zdržoval ve Vídni nebo v Praze. Za svého působení získal velké jmění, které bylo však zatíženo dluhy. Působil jako vyslanec ve Varšavě 1695-1698 u krále Jana Sobieskiho. Roku 1704 byl jmenován nejvyšším purkrabím v Čechách. Známé byly jeho sbírky, které získával na svých cestách v cizině. Vytvořil z Jindřichova Hradce reprezentativní sídlo, které navštěvovalo mnoho významných osob, mezi nimi například i sám císař Leopold.

Po jeho smrti v roce 1710 se vlády ujal jeho syn František Josef, který již v Hradci pobýval častěji. Císař Karel VI. ho roku 1716 jmenoval dědičným číšníkem království českého, dal mužům rodu právo nazývat se vladařem domu chudenického a hradeckého a roku 1721 byl jmenován nejvyšším dvorským manským sudím. Císař si jej velmi oblíbil, dosti si od něj půjčoval na války s Turky. Jeho syn Prokop Vojtěch byl ještě nezletilý, když František Josef roku 1733 umírá a tak za něj dočasně spravovala panství jeho matka a František Valdštejn, moravský zemský hejtman. Dne 4. června 1763 propukl v panském pivovaru velký požár, který se rozšířil na dalších 30 domů.

Během války o rakouské dědictví se město stává svědkem několika průtahů vojsk a potýká se i s důsledky válečných útrap. Po vypuknutí sedmileté války muselo město také zřídit vojenský lazaret. I přes škody působené válkou ve městě prosperovala soukenická výroba, radící se na druhé místo hned po Liberci, která zaručovala růst města. Když roku 1771-1772 zavládl hlad a nedostatek obilí, nechala ho vrchnost dovézt až ze žateckého panství. Prokop Vojtěch zemřel 30. ledna 1777 a na jeho místo nastoupil vzdělaný a nadaný Jan Rudolf (1777-1845). Byl ještě nezletilý, takže jeho poručíkem byl kníže Rudolf Colloredo, jeho děda. Správu statků mu jeho děd předal roku 1781 a oženil se ještě téhož roku

¹⁸⁷ A. SEDLÁČEK, *Hrady*, s. 57.

s Marií Terezií, dcerou hraběte Eugena Ervina Schönborna. Město spadalo více do dluhů, válečné půjčky. Jan Rudolf, i když sám neuměl česky, se přičinil o zřízení stolice českého jazyka na pražské universitě.

Roku 1801 vypukl ve městě velký požár, při kterém shořelo mnoho domů, radnice, škola, tři kostely a zemřelo 38 lidí. Během oprav byla zastavěna všechna loubí domů na náměstí, byly zbourány brány Novoměstská a Rybniční, byl zasypán městský příkop, čímž bylo umožněno založení velkého sadu na rozhraní starého a nového města. Za vlády Jana Rudolfa se dostalo Hradci jak průmyslového tak i kulturního rozkvětu. Sám hrabě se věnoval historii i jiným vědám, stal se zakládajícím členem Matice české a později také Národní banky. Byl blízkým přítelem Josefa Dobrovského nebo Františka Palackého, znal se i s dalšími významnými osobnostmi české kultury. Roku 1845 předal vládu nad svým panstvím synovi Eugenu.

Evžen Karel Černín (1796-1868) měl s manželkou Terezií Orsini-Rosenberg dohromady 7 dětí (pět synů - mezi nimi i Heřmana, zakladatele Vrchlabské větve a Humberta, zakladatele Štýrskohradecké větve, a dvě dcery). Po smrti Evžena Karla se v čele panství vystřídal dalších osm členů černínského rodu. Na konci druhé světové války byl celý majetek zkonfiskován na základě Benešových dekretů.

Monumentální komplex budov hradu a zámku patří k nejrozsáhlejším v České republice a s přiléhajícím městským celkem se spojuje v harmonicky seskupenou jednotu, jejíž historický ráz a soubor jedinečných stavebních a uměleckých památek tvoří městskou památkovou rezervaci, vyhlášenou již v r. 1950. V letech 1976-1993 prošel hrad a zámek generální opravou a postupně byl celý zpřístupněn veřejnosti. Svou rozlohou se řadí na třetí místo v České republice a roku 1996 byl prohlášen Národní kulturní památkou. Prostory hradu a zámku v dnešní době často ožívají divadelními představeními, koncerty a dalšími akcemi, které z něj vytvářejí významné kulturně společenské centrum.

III. 2 Historický obraz jarošovské rychty

Jako správní jednotka byla poprvé celá jarošovská rychta představena v roce 1544 a byla tvořena sedmi vesnicemi. Největší z nich, kde také sídlil rychtář, byl Jarošov

nad Nežárkou. Ostatních šest vesnic se rozkládalo v jeho okolí, byly jimi Rodvínov, Hostějoves, Nekrasín, Rosička, Kruplov a Matějovec.

Nejstarší počátky všech jmenovaných vesnic jsou ve velké míře neznámy. Báje spojená se vznikem obce Jarošov spadá do dávných dob, kdy v místě, kde později stála kostelní fara, býval hrad rytíře Jaroše, který po celkem nevýznamné urážce rytíře na Lovětíně byl v souboji s ním zabit a pochován na svém hradě. Jiná pověst praví, že byl pochován v kryptě pod kostelem.¹⁸⁸ Farní kostel byl připomínán již v roce 1384, ale z původního gotického kostela sv. Prokopa ze 14. století se zachoval pouze presbytář a kamenná pokladnice.

Pokud jde o založení Kruplova a Matějovce, též pro nejstarší období nemáme žádná doložitelná fakta. V Kruplově nejspíše býval mlýn nebo hamr, který využíval vodní síly řeky Nežárky. První doložená zpráva o mlýnu je z roku 1568. Spolehlivé údaje pro obec Matějovec uvádějí až prameny z roku 1544. Zmínky o obci Rodvínov, která je staršího slovanského původu a leží na řece Nežárce, jsou naproti tomu již z roku 1319. Osada Nekrasín má jednu zvláštnost, kterou je její jméno. Je pravděpodobné, že pojmenování osady pochází od osobního jména Nekrasa a vzpomínaný dobroděj žil zřejmě v první polovině 13. století. Zda je opravdu zakladatelem osady, jisté není. Slovo Nekrasa je také užito ve Zlomku Svatovítském, nelze ho však v žádném případě přímo přiřadit k událostem spojeným s osadou Nekrasín. Poslední vesnice spadající do oblasti rychty byly Hostějoves a Rosička, o nichž je první doložená zpráva též z roku 1544.

Významnou událostí v životě obyvatel jarošovské rychty bylo udělení privilegia o odúmrti 4. ledna 1581 Adamem z Hradce. Uděleno jim bylo na základě předešlého uložení povinnosti o vození dříví do panského pivovaru. S uvedenou povinností se setkáváme jak v urbáři, tak také v berní rule a její revizitaci. Dědila se tak z otců na syny po celá staletí. Jak píše Jan Muk, nebyla to prý nijak příjemná povinnost, jestliže sedláci z Jarošova museli dříví vozit až z lesů u Dubovice Zadní, kde na něm napřed pracovali po celé týdny, než je vykáceli a rozřezali.¹⁸⁹ Další povinností, která se týkala pouze a jen jarošovské rychty bylo udržování mostů na silnici u Kanclova.

¹⁸⁸ J. MUK, *Kronika obce Jarošova*, s. 4.

¹⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 28.

V prvním desetiletí vlády Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka byl sepsán nejstarší zachovalý urbář podle něhož žilo v Jarošově 27 osedlých, v Matějovci dva a v Kruplově tři osedlí. Po vypuknutí třicetileté války se území jindřichohradeckého panství, a tedy i jarošovské rychty, stalo útočištěm a průchodištěm cizích i domácích vojsk. Poddaní tak utrpěli značné škody na majetku i životech. Ještě než skončila třicetiletá válka, byl Jarošov postižen velkým požárem, při kterém shořela levá strana obce směřující k Pelhřimovu. Za třináct let vypukl v Jarošově požár znova, a to 1. března 1659, o němž je zachována zpráva z pera Bohuslava Balbína, který působil v Jindřichově Hradci v letech 1655-1661. Kostel Panny Marie byl při tomto požáru zachráněn, což se připisovalo zázračné síle obrazu Panny Marie Svatohorské. Panně Marii byla tak přičtena záchrana celé obce a ještě toho roku vykonali vděční obyvatelé pouť na Sv. Horu. Po této události byla většina dřevěných domů nahrazena zděnými.

V sedmdesátých letech 17. století se opět objevily povinnosti se zásobováním vojska v souvislosti s tureckými válkami. 3. května 1678 přišlo do Jarošova 12 nově naverbovaných vojáků na nocleh a způsobili zde značné škody. V roce 1683, kdy se turecké vojsko přiblížilo až k Vídni, do Jarošova na konci srpna přišel od Deštné celý vojenská štáb a část vojska. Další části armády byly ubytovány v Hostějovsi, Rosičce, Nekrasíně a v ostatních vsích v okolí. V listopadu se zde vojsko objevilo znovu. Peněžní výdaje na obživu vojska byly značně vysoké, po sečtení všech částek souhrn činil 238 zl. a 25 kr. V dalších letech byla situace podobná. Když měla být roku 1723 do Jarošova opět ubytována část vojska, zámecký hejtman se u krajského úřadu přimlouval, aby tam vojsko nedávali, že v Jarošově „jsou chudí a velice zadlužení lidé“.¹⁹⁰

Další významná událost se stala v roce 1658, kdy Vilém Slavata udělil všem rychtám na hradeckém panství pečetě a znaky. Jarošov dostal do svého znaku medvěda vpravo hledícího, jenž drží korunovanou přilbici; pod ní je letopočet 1658 a kolem pak nápis „Peczet Rychty Jarossowsky 1658“.¹⁹¹

Menší lokální puč proběhl v roce 1693, kdy byl rychtář Skála na žádost části příslušníků rychty přes urputnou obranu odvolán. Mimo jiné i za to, že s přáteli

¹⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 57.

¹⁹¹ TAMTÉŽ, s. 58.

za noc 1 zlatku 15 krejcarů “*mizerně utratili*“. Panský úřad nakonec rozhodl ve prospěch žalobců a nově rychtářem ustavil Lukáše Nutra, prvním starším se stal Fencel a konšely Štefl, Křižánek, Zedník a Prokeš z Jarošova. Druhým starším byl jmenován Foysl, Hauser z Rosičky, Šifr z Hostějovsi, Bůzek z Nekrasína a konšely Hrubý, Andrlé, Steinhauser a Tesař.

V polovině 18. století byly na panství zaznamenány určité nepokoje ze strany poddaných. Nebylo to však způsobeno nespokojeností s vládnoucím rodem, ale spíše neschopností vrchního hejtmana Františka Klementa Hergeta. V této době probíhaly nepokoje z různých důvodů, někde to byla panská jitra, jinde nějaká nová povinnost. Jarošovští poddaní se dostávají do sporů s vrchností, potažmo s neschopným hejtmanem, v roce 1766, kdy bylo rozhodnuto, že za každý sáh dříví, který poddaní vozí do panského pivovaru, se jim má započítat v zimě tři dny a v létě dva dny roboty. Samozřejmě se lidem toto rozhodnutí nelíbilo, což projevovali neúčastí na daných robotách. Známymi odpůrci byli například Fencel nebo Greifenbart z Jarošova.

Roku 1769 měli poté ještě konflikt s vrchním hejtmanem kvůli zákazu pást dobytek kolem Hanovského rybníka. Jarošovský rychtář Pacholet a již zmíněný Greifenbart se také zapojili do finanční sbírky pro sedláka Treschera, z Jindřiše, který byl hlavním mluvčím odpůrců hejtmana Hergeta. Pejdl z Rosičky a Štěpán z Člunku však prozradili vrchnosti, že jarošovští pomáhali financovat cesty vzpurného sedláka Treschera. Nakonec nikdo potrestán nebyl, ačkoliv bylo navrhováno, aby viníci byli posláni do Uher. Rychtář Pacholet přece jen na svoji účast v bouřích doplatil, roku 1776 byl sehnán ze svého gruntu, ale protože měl hodně dětí, byl mu z milosti dán menší. Po těchto událostech se již jarošovští znovu v žádných sporech neobjevují.¹⁹²

V Nekrasíně se 4. dubna 1817 narodil kněz a vychovatel Vojtěch Hlinka, později známý pod svým literárním pseudonymem František Pravda. Svoji kněžskou dráhu zahájil v Jarošově a po krátkých životních peripetiích na různých místech v Čechách včetně hlavního města zakotvil jako vychovatel potomků barona Sturmfedera v Hrádku u Sušice, kde zůstal až do konce svého života. František Pravda byl ve své době i uznávaným spisovatelem, který se těšil úctě tak

¹⁹² TAMTÉŽ, s. 83.

významných současníků, jako byl například Karel Václav Rais, Jaroslav Vrchlický, Alois Jirásek či Jan Neruda. Je považován za zakladatele vesnické povídky. Jeho bohaté dílo zachycuje život prostých lidí na venkově i vznikající dělnické vrstvy.

Po vzniku politického okresu, 7. září 1848, se staly obce Hostějves, Pejdlova Rosička a Nekrasín samostatnými katastrálními jednotkami se společným zastoupením v Hostějvsi. Roku 1906 byl v obci založen odbor Národní jednoty Pošumavské. Kolem roku 1790 vzniká u mlýna v Kruplově i pila na pořez kulatiny. Rod Longinů vystřídal v roce 1866 rod Čejnů a v roce 1913 byla u mlýna zřízena elektrárna, ta při výkonu 20 000 kW ročně dodávala proud i do Jarošova až do roku 1940, kdy byla obec napojena na síť Jihočeských elektráren. Nastoupivší socialistické hospodaření se bohužel podepsalo i na tomto zařízení. Elektrárna byla v padesátých letech zničena a pila postupem doby rozebrána a odvezena. Dnes zde můžeme vidět část fundamentu pily a u splavu malou elektrárničku postavenou až po roce 1989. Vesnice Matějovec splynula v roce 1941 v jeden celek s Jarošovem nad Nežárkou v důsledku zrušení osad říšsko-německými úřady. Díky velmi pečlivě vedené kronice od roku 1914 můžeme život v těchto vesnicích posoudit souběžně s tím, jak se ubírala historie českého národa.

V současné době se na území bývalé jarošovské rychty nacházejí různé zemědělské a průmyslové podniky. Samotný Jarošov pak nabízí možnosti ubytování, sportovní vyžití, rybaření i procházky krásnou jihočeskou krajinou.

IV. Hospodářské a sociální struktury v oblasti jarošovské rychty

Od pozdního středověku je zaznamenán růst vrstev venkovského obyvatelstva z části nebo zcela bez půdy. Příčiny mohou být různé, například vybavení půdou, demografický vývoj a struktura rodiny, rolnické vlastnické právo a dědická praxe nebo i neagrární možnosti výdělků vázané na přírodní podmínky.¹⁹³ Početní nárůst „nižších“ sociálních vrstev (chalupníků, domkářů, podruhů) probíhal i po celé 18. století.¹⁹⁴ Z hlediska demografického vývoje došlo během třicetileté války k depopulaci českých zemí. Právě důsledky války na stav obyvatelstva byly hlavním důvodem pro zjednodušující teorie při prosazování tendencí tzv. druhého nevolnictví.¹⁹⁵ Jelikož počet poddaných poklesl, došlo ke zpustnutí rolnických usedlostí, opuštěná půda byla svedena k dominikálu, čímž vzrostly nároky na obdělávání půdy a na zbylé poddané. Tito poddaní museli vykonávat své robotní povinnosti mnohem častěji, i několik dnů v týdnu, a měli již méně času hospodařit na svých vlastních pozemcích. Útiskem poddaných ze strany vrchnosti a jejich následných reakcí se zabývala řada autorů.¹⁹⁶

Výzkumu zaměřenému na vývoj populace na českém území byla do dnešní doby věnována značná pozornost.¹⁹⁷ Co se týká pramenné základny, ta se rozšiřuje na počátku 16. století, kdy se objevují nové písemnosti nejrůznějšího typu, které postihují obyvatelstvo v celozemském měřítku a jsou přesnější a úplnější než

¹⁹³ Markus CERMAN – Eduard MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650-1750*, ČČH 98, 2000, s. 737-773.

¹⁹⁴ E. MAUR, *Populační vývoj na českých komorních panstvích po třicetileté válce*, in: AUC, Phil. et Hist., 3, Praha 1972, s. 9-80; J. KRÍVKA, *Populační vývoj mělnického panství v letech 1693-1749*, HD 1, 1967, s. 7-28.

¹⁹⁵ Např. Josef PEKAŘ, *Dějiny československé*, Praha 1921, s. 98.

¹⁹⁶ Josef KOČÍ, *Boje venkovského lidu v období temna*, Praha 1953; TÝŽ, *Odboj nevolníků na Frýdlantsku 1679-1687*, Liberec 1965; Jaroslav KAŠPAR, *Nevolnické povstání v Čechách roku 1680*, Praha 1965; Josef PETRÁŇ, *Nevolnické povstání roku 1775*, Praha 1972; Arnošt KLÍMA, *Čechy v období temna*, Praha 1961.

¹⁹⁷ Např. Josef EMLER, *Berně r. 1615 a počet obyvatelů v Čechách před válkou třicetiletou*, Památky archeologické a místopisné 8, 1868-1869, s. 177-187; Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století*, Praha 1957; Eduard MAUR, *Historické zprávy o lidnatosti Čech a jejich hodnota*, HD 5, 1971, s. 15-37; TÝŽ, *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté*, in: AUC, Phil. et Hist. 3, Praha 1972, s. 9-80; TÝŽ, *Populační důsledky třicetileté války*, HD 12, 1987, s. 137-152; Jaroslava KALSEROVÁ, *Populační vývoj jihočeské vesnice v 17. století a v první polovině 18. století*, HD 1, 1967; Gustav HOFMANN, *Populace Čech na sklonku 17. století*, SAP 41, 1991, s. 417-446; Ludmila FIALOVÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.

středověké prameny. Do poloviny 18. století neexistuje moderní statistika, ale na druhou stranu je vedena rozsáhlá evidence individuálních demografických jevů (narození, úmrtí).

Od 16. století jsou dochovány na českém území rejstříky evidující počty berních poplatníků, tedy ne všech lidí, ale jen těch, kteří byli povinni platit zemskou berni.¹⁹⁸ V 17. století byly pak nahrazeny katastry, kde jsou u každého poplatníka zapsány údaje o jeho movitém i nemovitém majetku. Rejstříky z hlavy nebo soupisy podruhů či seznamy poddaných svědčí o postupném utužování osobní svobody poddaných. Z posledně jmenovaných seznamů je nejznámějším a nejvíce využívaným soupis obyvatelstva podle víry, který vznikl v roce 1651 jako důsledek pobělohorské rekatolizace.¹⁹⁹ Jelikož z této doby máme k dispozici ještě jeden významný pramen, jímž je berní rula vypracovaná v letech 1652-1656,²⁰⁰ je zde možná kombinace obou dvou, čímž se jejich hodnota nepoměrně zvyšuje. V tomto období vznikaly i další celozemské soupisy, na nichž měl zájem stát. Byl to například seznam konzumentů soli v Čechách z roku 1702, který obsahuje cenná data a zaznamenává i děti od deseti let.²⁰¹

Na pořizování soupisů obyvatelstva neměl však zájem pouze stát nebo šlechta, ale takovéto evidence si vedla i církve. Její hlavní motivací bylo prohloubení vlivu na poddané v době zápasu mezi reformací a protireformací. Z jejího úsilí vzešla řada pramenů zaznamenávajících seznamy farníků odrážejících vliv církve na poddanské obyvatelstvo. Mezi nejvýznamnější patří církevní matriky, dále jsou to zpovědní seznamy a tzv. libri status animarum (soupis duší), jejichž studiem se zabývá řada historiků.²⁰² Výsledek působení církve autoři nazývají dokončením christianizace Evropy.²⁰³

¹⁹⁸ V. PEŠÁK, *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620*, Praha 1953; J. HEŘMAN, *Zemské berní rejstříky z let 1523-1529*, ČsČH 10, 1962, s. 248-257; F. X. HALAS, *Příspěvek ke kritice berních rejstříků*, HD 5, 1971, s. 38-46; A. SEDLÁČEK, *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Praha 1869.

¹⁹⁹ Josef HANZAL, *Pobělohorská rekatolizace v jižních Čechách*, JSH 48, 1979, s. 181-191; E. ČÁNOVÁ, *Rekatolizace ve Středočeském kraji*, Středočeský sborník historický 11, 1976, s. 65-85.

²⁰⁰ K. DOSKOČIL, *Berní rula 1. K edici berní ruly*, Praha 1950; TÝŽ, *Berní rula 2. Popis Čech roku 1654 – souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule*, Praha 1953.

²⁰¹ E. ČÁNOVÁ, *Populační vývoj od poloviny 17. do konce 18. století*, HD 12, 1987, s. 154.

²⁰² Především je to E. ČÁNOVÁ, *Seznamy obyvatelstva vzniklé při rekatolizační činnosti jako pramen pro demografickou statistiku*, HD 8, 1983, s. 1-74; TÁŽ, *Populační vývoj od poloviny 17. do konce 18. století*, HD 12, 1987, s. 153-176; Lumír DOKOUPIL, *Přirozená*

Od počátku 16. století lze mluvit o populačním růstu obyvatelstva. Během tohoto století došlo k rozmachu zemědělské produkce a k rozvoji průmyslové výroby. Ve druhé polovině 16. století byl ekonomický vývoj poznamenán nejen u nás, ale v celé západní a střední Evropě, jevem zvaným „cenová revoluce“.²⁰⁴ Ceny zemědělského zboží stoupaly rychleji než ceny průmyslových výrobků, čímž došlo k jejich převýšení. Velký rozvoj byl zaznamenán v průmyslovém odvětví soukenictví a to především v lokalitách Broumov, Jindřichův Hradec, Tábor, Jihlava, Rychnov nad Kněžnou, Litomyšl.²⁰⁵

Během první polovině 17. století došlo k hlubokému regresi v počtu obyvatelstva, který vyvrcholil v polovině 17. století, po ukončení třicetileté války. Za příčiny poklesu lze uvést nejen samotné ztráty na životech v bitvách, ale též hladomory a epidemie provázející válečná tažení. Čtyři hlavní morové epidemie probíhaly v letech 1624-1626, 1633-1635, 1639-1640, 1648-1649.²⁰⁶ Dalším důvodem, vycházejícím z těchto příčin je i pokles porodnosti. K nárůstu dochází opět na přelomu 17. a 18. století. Pokles obyvatelstva během třicetileté války je odhadován asi na 1/3.²⁰⁷ Nejvíce ztrát na životech bylo zaznamenáno u neosedlého obyvatelstva (podruzi, čeledí, tovaryši), a to necelých 30 %. Teprve v polovině 18. století dosáhl roční počet narozených dětí stavu před třicetiletou válkou.²⁰⁸ Ani postižení celého území českého státu nebylo stejnoměrné. Nejvíce postiženy byly oblasti ve středu země, které byly taktéž nejvíce úrodné, a nejmenší dopad měla válka na horské oblasti, osídlené převážně německy mluvícím obyvatelstvem.²⁰⁹

V berní ruce je celé území českého státu rozděleno do dvou kategorií, podle kterých se rozlišovala berní povinnost. První z nich byly „hory“ a druhou byl

měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století, Praha 1999; B. ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686-1910*, HD 11, 1987, s. 97-139; Miroslava MELKESOVÁ, *Adhiberi solent, qui compatres vocantur. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti*, HD 27, 2003, s. 63-120.

²⁰³ L. FIALOVÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 77.

²⁰⁴ J. PETRÁŇ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964, s. 146.

²⁰⁵ L. FIALOVÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 98; blíže k vývoji soukenictví na jindřichohradecku Jan MUK, *Dějiny textilní výroby na Jindřichohradecku*, Jindřichův Hradec 1947.

²⁰⁶ L. FIALOVÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny*, s. 100.

²⁰⁷ E. MAUR – P. HORSKÁ, *Zemědělské obyvatelstvo českých zemí v 17.-19. století*, HD 10, 1986, s. 177-189.

²⁰⁸ L. FIALOVÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny*, s. 104.

²⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 105; K. DOSKOČIL, *Berní rula 2*, s. 9-10.

„kraj“. Do oblasti „hor“ patřily ty, které se vyznačovaly převážně nezemědělskou formou obživy. Rozšířen zde byl chov dobytka a průmyslová odvětví, jako sklářství, dřevařství či soukenictví (Rychnovsko). Naproti tomu „kraj“ se vyznačoval úrodnou půdou a vhodnými přírodními podmínkami (Poděbrady - pěstovala se pšenice, ječmen, žito, oves, len a konopí). Do této kategorie byla zahrnuta oblast středních Čech a Polabí. Josef Petráň taktéž odlišoval „nížinné“ a „přechodové oblasti“ od „oblastí horských“, kde byl vyšší podíl nezemědělské výroby a lidé se živili hlavně chovem dobytka, při řekách či v lesích. Toto rozdělení mělo i vliv na hospodářskou a sociální skladbu obyvatelstva. V oblasti „hor“ nacházíme více drobných chalupnických a zahradnických usedlostí s výsevkem do 5 str., kdežto v nížinných oblastech převažují spíše selské statky s rozlohou 20-60, někdy až 90 str.²¹⁰

Území jarošovské rychty spadalo do oblasti bechyňského kraje a nacházelo se severovýchodně od Jindřichova Hradce. Kvalita půdy nebyla podle berní ruly dostačující pro to, aby se obyvatelstvo živilo pouze pěstováním rostlinných produktů.²¹¹ Velkou plochu zde zabíraly také pastviny a louky, které byly důležité pro chov dobytka. Podle Josefa Petráňe lze tedy toto území zařadit do „přechodové oblasti“ s převahou středních selských usedlostí, kde se struktura vesnice měnila jen velmi pomalu. Najdeme zde většinu selských statků a jen malé množství chalupnických a zahradnických usedlostí. Toto rozvrstvení se sice postupem času měnilo, avšak základní skladba zůstávala stále stejná.

Berní rula dělila poddanské obyvatelstvo na vesnicích do několika základních hospodářských kategorií. Rozdělení se odvozovalo buď podle velikosti výsevku na selské, chalupnické a zahradnické, nebo podle vlastnictví potahu na sedláky s potahem a drobné rolníky bez potahu a nebo podle výkonu roboty na potažní a ruční, to vše v závislosti na jednotlivých regionech. Mezi sedláky byli většinou zapsáni ti hospodáři, kteří drželi více jak 15 str. půdy a vlastnili alespoň jeden potah. Chalupníci drželi od 7 do 30 str. a zahradníci od 0 do 8 str. Lze vidět, že se spolu navzájem překrývají. Důvodem bylo rozdílné měřítko v každé oblasti. Základní zdaňovací jednotkou se stal „jeden osedlý“. Za osedlé se považovali ty

²¹⁰ J. PETRÁŇ, *Poddaný lid na prahu třicetileté války*, s. 272-273.

²¹¹ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, BR, inv. č. 105: „půda písčítá nepřilíš vejnosná,“ „půda žitná písčítá.“

osoby, které polovinu svých pozemků osívali a pole obdělávali potahem. Za jednoho osedlého se dále počítali čtyři chalupníci nebo osm zahradníků.

Tabulka 1.

Přehled sociální příslušnosti poddaných na jarošovské rychtě r. 1654

Jméno vesnice	Sedláci				Chalupníci				Zahradníci			
	osedlí	nově osedlí	pohořelí	pustí	osedlí	nově osedlí	pohořelí	pustí	osedlí	nově osedlí	pohořelí	pustí
Jarošov	20	3	-	2	5	-	-	-	8	-	-	-
Rodvínov	10	-	6	1	-	-	-	-	1	-	-	-
Hostějoves	5	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Nekrasín	4	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
Rosička	4	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Kruplov	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Matějovec	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Celkem	48	3	6	5	5	-	-	-	11	-	-	-

Nejpočetnější vrstvou na jarošovské rychtě byli sedláci, kteří tvořili 57 domácností z celkového počtu 73 (78 % všech domácností). Po nich co do počtu následovali zahradníci, kterých bylo v berní rula zapsáno na 11 domácností (15 % všech domácností). Poslední skupinou byli chalupníci, jejichž celkový počet byl 5 domácností (6,8 % všech domácností). Kolik se vyskytovalo na rychtě v roce 1654 podruhů, bezzemků a čeledi není možné přesně zjistit. Berní rula uvádí pouze poddané podléhající berní a soupis poddaných podle víry není pro jarošovskou rychtu k dispozici.²¹² Lze však použít jiné prameny, jakými jsou například pozemkové knihy nebo poddanské seznamy; z nich je možné zjistit sociální původ a věkové struktury čeledě a její pohyb, ale ne podíl čeledě na celkovém počtu obyvatelstva.

Podle urbáře z roku 1654 žilo na jarošovské rychtě 74 osedlých a 7 bezzemků. Malý počet bezzemků se vyskytoval i na chýnovském a poděbradském panství, jelikož tyto oblasti byly agrárního charakteru. Většinu zde měli sedláci, kteří drželi i nejvíce půdy, tak jako tomu bylo v jižních Čechách (Chýnovsko) a i v jiných částech země (Poděbradsko, Děčínsko). Rozdílnější sociální diference byla na severu, kde byl větší počet chalupníků a zahradníků, tedy spíše lidí bez půdy

²¹² Pro celé jindřichohradecké panství byla sepsána pouze zpráva, kde hejtman panství potvrzuje, že se zde nachází jen katolíci a nekatolíci jsou způsobilí přestoupení na pravou víru. Blíže textová příloha 1., s. 161.

(Rychnovsko). Zde sedláci měli v průměru menší rozměry výsevku než ve středních a jižních Čechách. Pusté grunty byly na jarošovské rychtě všechny rolnické, což odpovídá celozemskému průměru.²¹³ Jiná situace byla však na Chýnovsku, kde se nacházelo více pustých zahradnických usedlostí. Do revizitace podíl pustých gruntů zůstal stejný, tak jako na chýnovském panství, jinde ale dále poklesl (Liberec, Děčín, Vyšší Brod).²¹⁴

Nově usazených není na jarošovské rychtě mnoho, kromě Jarošova, kde jsou zapsáni nově osedlí tři lidé, v ostatních vesnicích zůstal stav nezměněn. Na panstvích rozkládajících se na severu Čech a u hranic byla situace opačná, sem přicházelo mnoho nových přistěhovalců, kteří tak rozšiřovali řady domkářů bez půdy a drobných rolníků. Dokladem jsou nově vzniklé vesnice, které byly osazeny jen zahradníky (panství Liberec). Ty starší byly obydleny většími sedláky, ale i zde vývoj směřoval k vyššímu podílu vrstev bez půdy.²¹⁵ Hlavně na severu českých zemí dochází k osazování obecní půdy, na které byly stavěny nové chalupy, jelikož dělení selských gruntů nebylo povoleno či k němu nedocházelo z čistě ekonomického hlediska.

Při revizitaci v roce 1668 již bylo zaznamenáno několik chalup postavených na obecní půdě a na půdě náležející k záduší. Zapsána byla též jedna kovárna, stojící na obecní půdě. Byly to zahradnické chalupy, ke kterým nebyla připsána žádná půda a hospodáři vlastnili jen malý počet dobytka.²¹⁶ V době této revizitace měli stále převahu sedláci, avšak řady hospodářů bez půdy se rozšiřovaly. Jestliže v době vizitace se nacházeli na rychtě jen 4 hospodáři bez půdy (5,5 %), nyní jich bylo již 15 (19,2 %). V roce 1683, při druhé revizitaci, bylo zapsáno opět 15 lidí bez půdy (19,7 %). V roce 1668 měli 4 lidé pronajatá panská pole, tzv. jiterní. Byli to tři lidé ze sociální kategorie „zahradník“ a jeden ze sociální kategorie „chalupník.“ V roce 1683 už měli půdu pronajatou jen dva lidé (chalupník a mlynář). Většina zahradníků, kteří byli roku 1668 osm za osedlého kleslo a při revizitaci v roce 1683 bylo zapsáno jako zahradníci šestnáct za osedlého.

²¹³ M. CERMAN – E. MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur*, s. 751.

²¹⁴ TAMTÉŽ, s. 753.

²¹⁵ TAMTÉŽ, s. 754.

²¹⁶ Například u chalupy na zádušním gruntě patřící Jakubovi Sýkorovi bylo zapsáno jedno prase a dvě vlastní krávy. Michal Kovář, který vlastnil kovárnu postavenou na půdě patřící obci, držel dvě vlastní krávy a dvě vlastní jalovice.

Jestliže předtím drželi nějakou půdu nebo dobytek, nyní již nic nevlastnili.²¹⁷
 Tak přibýly další usedlosti s výsevkiem nižším než 5 str.

Tabulka 2.
Sociální postavení hospodářů na jarošovské rychtě r. 1668

Jméno vesnice	Sedláci						Chalupníci						Zahradníci								
	osedlí	nově osedlí	na stavení zkažení	pustí	chalupa na zádušních gruntech	chalupa na obci	kovárna na obci	osedlí	nově osedlí	na stavení zkažení	pustí	chalupa na zádušních gruntech	chalupa na obci	kovárna na obci	osedlí	nově osedlí	na stavení zkažení	pustí	chalupa na zádušních gruntech	chalupa na obci	kovárna na obci
Jarošov	18	1	1	1	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	10	-	2	-	2	1	1
Rodvínov	14	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Hostějov	5	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nekrasín	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Rosička	4	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kruplov	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Matějovec	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Celkem	49	1	1	4	-	-	-	7	-	-	-	-	-	-	14	-	2	-	2	1	1

V sociální kategorii „sedlák“ došlo také k určitým přesunům, změny však nebyly natolik markantní, jako u sociální kategorie „chalupník“ a „zahradník“. Ti sedláci, kteří měli v době vizitace nejmenší počet orných polí, byli těsně na hranici mezi chalupníky a sedláky, v pozdějších letech spadli do kategorie „chalupník“.²¹⁸

Podruzi nebyli v berní rule uvedeni. Jejich počet lze zjistit pouze z poddanského seznamu, který se pro jarošovskou rychtu zachoval z let 1688-89.²¹⁹ V revizitaci z roku 1683 je pouze u vesnice Nekrasín zapsán jeden člověk, u kterého je připsáno slovo podruh a „*je tesařem, řemeslo však nedělá, žebrotou se živí a je věkem sešlý.*“²²⁰ V poddanském seznamu je celkem zapsáno 39 podruhů, tedy lidí

²¹⁷ Například zahradník Ondřej Matouš držel roku 1668 4 str. půdy, dvě vlastní krávy, jednu vlastní a jednu nájemní jalovici a šest nájemních ovcí. V době revizitace v roce 1683 již u něj žádná půda ani dobytek zapsán nebyl.

²¹⁸ Například Pavel Šteflů, který v roce 1654 držel 14 str. orných polí, byl zařazen mezi sedláky. V době revizitace v roce 1668 již vlastnil jen 8 str. a byl proto zapsán do kategorie chalupník 4 za osedlého. Při revizitaci v roce 1683 držel pouze 6 str. a napsán byl mezi chalupníky 8 za osedlého. Podobně poklesli ve své sociální příslušnosti další sedláci.

²¹⁹ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, Soupis poddaných (1688-1689), sign. VAU, inv. č. 174.

²²⁰ TAMTÉŽ, BR, inv. č. H 110.

bez půdy, což je 32,5 % všech dospělých mužských osob. Podíl podruhů na celkovém počtu obyvatel jarošovské rychty byl 7,5 %, což není tak značné množství.

Tabulka 3.
Sociální postavení hospodářů na jarošovské rychtě r. 1683

Jméno vesnice	Sedláci							Chalupníci							Zahradníci						
	osedlí	nově osedlí	na stavení zkažení	pustí	chalupa na zádušních gruntech	chalupa na obci	kovárna na obci	osedlí	nově osedlí	na stavení zkažení	pustí	chalupa na zádušních gruntech	chalupa na obci	kovárna na obci	osedlí	nově osedlí	na stavení zkažení	pustí	chalupa na zádušních gruntech	chalupa na obci	kovárna na obci
Jarošov	19	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	16	-	-	2	-	-	-
Rodvínov	15	-	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hostějoves	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nekrasín	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-
Rosička	4	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kruplov	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Matějovec	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Celkem	50	-	-	2	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	19	-	-	2	-	-	-

Největší počet lidí bez půdy se vyskytoval převážně na severočeských panstvích a také na Rychnovsku, kde chyběla půda jedné pětině až třetině usedlostí. Podíl usedlostí, které se nemohly spolehnout jen na své agrární zdroje se pohyboval kolem 50 %.²²¹ Jarošovská rychta nebyla v tomto případě výjimkou. Převážnou většinu půdy zde vlastnili střední a velcí sedláci, kteří se živili obilnářstvím a chovem dobytka, tak jako v jiných částech jižních Čech.

Co se týče čeledi na poddanských usedlostech, ani ta není z berní ruly a jejích revizitací zjištělná. Hlubší zájem historiků o tuto sociální skupinu komplikoval hlavně nedostatek pramenů. Až v době předbělohorské vznikají první dochované soupisy obyvatelstva, které zaznamenávají všechno usedlé obyvatelstvo žijící na určitém místě bez rozdílu, zda se jedná o vlastní či cizí poddané. Z nich již vyčteme kolik čeledi se vyskytovalo na usedlostech a kolik jich bylo zapotřebí k úspěšnému vedení hospodářství. Mezi tyto nejstarší dochované soupisy patří

²²¹ M. CERMAN – E. MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur*, s. 749.

prachatický seznam z roku 1585 a třeboňský z roku 1586. Další prameny, ze kterých je možné zjistit údaje o počtu čeledi jsou sirotčí seznamy pozdější seznamy poddaných. Tento druh pramene však nezachycuje cizopanskou čeleď a také počet skutečně žijících obyvatel není vždy přesný.²²² Z těchto důvodů není proto možné zjistit podíl čeledě na celkovém počtu obyvatelstva.

Nejdůležitějším pramenem pro toto studium je ale bezesporu soupis poddaných podle víry z roku 1651,²²³ který eviduje všechnu čeleď vyskytující se v daném roce na vesnici. Jako první jej pro zjištění počtu čeledi využil Antonín Blaschka pro oblast Trutnovska.²²⁴ Podle jeho výzkumů bylo na trutnovských vesnicích 82 osob čeledě starších 12 let, z celkového počtu 1 057 obyvatel, což je 7,7 %. Z údajů uvedených v soupisu podle víry však došel i po započítání dětí mladších 12 let, že podíl čeledě na vesnicích byl jen 6 %. V pozdějších letech se dále problémem čeledě zabýval Eduard Maur, který ve své práci o točnickém panství zjistil, že podíl čeledě na celkovém počtu všech obyvatel panství včetně dětí činil 8,8 %.²²⁵ Mnohem vyšší počet čeledě se však vyskytoval v oblasti Mělnicka, kde tuto potřebu zvyšoval způsob obživy obyvatelstva, v němž důležitou roli hrálo mimo obilnářství také vinařství. Podíl čeledi tu tak v průměru činil 14,8 %.²²⁶

Na jarošovské rychtě zaměstnávalo z celkového počtu 61 sedláků čeleď jen 15 z nich, tj. 24,5 %. Většinou to byly děti ve věkové skupině 10-16 let (70 % vší čeledi). Nejmladšímu chlapci bylo 6 let a nejstarší dívce 22 let. Poměr chlapců a dívek byl téměř vyrovnaný – 11 : 9. Průměrný věk činil 11,6 let. Na točnickém panství došel Eduard Maur k podstatně vyššímu průměrnému věku, a to 19,8 let.²²⁷ Podle něj bylo v čelední službě nejvíce dvacetiletých až dvaadvacetiletých a děti mladší 14 let byly jen výjimkou. To však v ničem nekoresponduje se situací na jarošovské rychtě, kde právě nejvíce dětí spadalo do věkové skupiny 10-16 let.

²²² Bližší informace o poddanských seznamech: kapitola II. 3, s. 41.

²²³ Srov. kapitola II. 4, s. 46.

²²⁴ Anton BLASCHKA, *Das Trautenauer Untertanenverzeichnis v. J. 1651. Jahrb. des deutschen Riesengebirgsvereines*, Vrchlabí 1925.

²²⁵ E. MAUR, *Poddaní točnického panství*, SAP 14, s. 57-88; SAP 15, s. 277-297. Jeho nejnovější studie zabývající se čeledí E. MAUR, *Čeleď a tovaryši v soupisu podle víry z roku 1651*, HD 23, 1999, s. 85-136.

²²⁶ J. KŘIVKA, *Populační vývoj mělnického panství v letech 1693-1749. K otázce populačního vývoje zemědělských oblastí Čech po třicetileté válce (1650-1750)*, HD 1, 1967, s. 7-18.

²²⁷ E. MAUR, *Poddaní točnického panství*, s. 296.

Jiná situace byla však na komorních panstvích v roce 1651, kde v čelední službě pracovaly hlavně děti ve věku 10-19 let. Jako čeledi byly zapisováni i malí chlapci a malé dívky ve věku pod 10 let, což většinou byly sirotci, nebývalo to ale časté. Na jarošovské rychtě byly zapsáni jen dva chlapci v takto nízkém věku.²²⁸ Ovšem děti ve věku 10-12 let nebyly již žádnou výjimkou.²²⁹

Tabulka 4.

Rozdělení selské čeledi na jarošovské rychtě podle věku r. 1688-1689

Věk	Počet čeledi													
	Jarošov		Rodvínov		Hostějoves		Nekrasín		Rosička		Kruplov		Matějovec	
	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F
5 - 10	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10 - 14	2	2	1	3	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-
15 - 19	1	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	1	-
20 - 24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
25 - 29	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Neuveden	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Celkem	5	2	2	3	-	2	-	-	3	1	-	1	1	-

Z dvaceti dětí pracujících v čelední službě na jarošovské rychtě jich plných 11 bylo ve věku 10-14 let, což je 55 %. Podíl čeledi mezi dětmi v tomto věku činil na dašické a roveňské rychtě, nacházející se na pardubickém panství, 54,5 % a na točnické 31,1 %.²³⁰ Průměrný věk služebního personálu na jihu Čech se pohyboval mezi 15-19 lety,²³¹ což koresponduje jak s výsledky Eduarda Maura tak také se situací na jarošovské rychtě.

Z celkového počtu 291 dětí z jarošovské rychty zapsaných v poddanském seznamu jich sloužilo 26 (8,9 %) buď u sedláka na téže rychtě (9 případů; 3,1 % všech dětí) a nebo mimo rychtu úplně (17 případů; 5,8 % všech dětí). Převážně to byly děti podruhů a chalupníků (19 případů, 6,5 % všech dětí). Děti sedláků zůstávaly většinou doma, jen v sedmi případech byly ve službě i ony (2,4 % všech

²²⁸ TÝŽ, *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté*, in: AUC, Phil. et Hist. 3, Praha 1972, s. 45; J. GRULICH – H. ZEITLHOFER, *Struktura jihočeských venkovských a městských domácností*, s. 58. Na třeboňském panství jich bylo zapsáno celkem 18.

²²⁹ E. MAUR, *Populační vývoj*, s. 45-46.

²³⁰ TAMTÉŽ, s. 45.

²³¹ J. GRULICH – H. ZEITLHOFER, *Struktura*, s. 57.

dětí a 3,3 % všech selských dětí). Věkový průměr dětí z jarošovské rychty, které byly ve službě buď na území rychty nebo mimo ni činil 14,7 let.

Jestliže bychom se podívali na původ ostatních dětí zaměstnaných místními sedláky, ty pocházeli většinou z okolních vesnic a jejich rodiče spadali do sociální kategorie „chalupník“ či „podruh“. Převažovaly však děti podruhů, a to v plných šesti případech z jedenácti (54,5 %).

V hornatých částech Čech bylo čeledi mnohem méně než v úrodnějších oblastech, kde hospodáři drželi větší množství orné půdy. Většinou ji zaměstnávali ti, kteří měli malé děti a nebo žádné. Jak již bylo řečeno výše na jarošovské rychtě zaměstnávalo čeled' 15 sedláků. V nejvíce případech drželi pouze jednoho čeledína nebo děvečku (80 %), pouze ve dvou případech zaměstnávali 2 čeledíny (13,3 %). Výjimkou byl sedlák, u kterého pracovaly čtyři děti, jelikož on sám žádné neměl. Byli to ti sedláci, kteří vlastnili větší množství polí a dobytka a 2 až 4 potahy.²³²

Další sociální skupinou, která se zde vyskytovala byli obecní pastevcí. Na celé rychtě jich bylo celkem pět a většinou byli německé národnosti, jak je poznat z jejich příjmení. Na jindřichohradeckém panství byl chov ovcí velmi rozvinutý, hlavně po třicetileté válce objevila vrchnost v tomto oboru značně výhodné ekonomické příjmy. Slavatové v této době založili dva nové ovčiny. První v Lásenici, kde se chovalo na tisíc kusů a poté v Hostějovsi, kde vrchnost spojila dva grunty, které byly po třicetileté válce pusté. K tomuto dvoru byla ještě připojena pole z pustého gruntu Martina Nováka v Rosičce a usedlost byla upravena jako byt pro myslivce.²³³ I na vesnicích se však chov ovcí rozmáhal, jelikož to byl i pro poddané velice dobrý zdroj příjmů. V roce 1654 drželi všichni hospodáři dohromady 684 kusů ovcí. Kvůli stížnostem na nedostatek pastvin pro panské ovce ale nakonec došlo v roce 1725 k omezení jejich držby poddanými na 5 až 7 kusů u sedláka a 1 až 2 kusy u chalupníka.²³⁴

Nyní bych ještě ráda krátce zmínila ostatní sociální struktury vyskytující se na jarošovské rychtě, které byly zaznamenány v poddanském seznamu z roku

²³² Například Tomáš Stainhauser z Rodvínova držel 27 str. orné půdy, 2 potahy vlastní a dva nájemní, 4 krávy, 4 nájemní ovce, jednu jalovici a jeden rybník. Nebo Jan Mandl z Matějovce držel 26 str. orné půdy, dva potahy vlastní a dva nájemní, tři krávy, dvě jalovice, pět ovcí nájemních, dvě prasata a jeden rybníček. Byli to jedni z největších sedláků na jarošovské rychtě.

²³³ František TEPLÝ, *Selské bouře*, Praha 1931, s. 20.

²³⁴ J. MUK, *Dějiny textilní výroby*, s. 9.

1688-1689. Hned po kategorii „podruzi“ je zapsána kategorie „ženatí synové“, což byli synové místních sedláků, kteří buď žili s otcem nebo u někoho jiného v podružství. Celkem jich bylo evidováno deset, a to pouze ve dvou největších vesnicích na rychtě, Jarošově a Rodvínově. Vdovy a vdovci jsou zde uvedeni jen minimálně (3 případy). Jeden vdovec bydlel v Jarošově u bratra, druhý pocházel z Matějovce a ještě stále hospodařil a třetí byla vdova z Rodvínova. Hospodařící vdovec byl uveden v kategorii sedláků a vdova mezi podruhy. Vdovec Matouš Típka, který žil u bratra byl v kategorii „ženatí synové“.

Co se týče hospodářských a sociálních struktur, nevyznačovala jarošovská rychta v období po třicetileté válce jakékoliv zvláštnosti. Nejpočetnější složkou zde byli sedláci, kteří vlastnili i nejvíce půdy. Dalšími kategoriemi byli chalupníci a zahradníci, jichž bylo o něco více, ale co do držení půdy, byli až na třetím místě. Převaha selských domácností je zřejmá i v jiných částech Čech, například v oblasti Chýnovska či Poděbradska. Odlišná situace byla však na Rychnovsku, kde značnou převahu nad sedláky měly nižší složky společnosti, zahradníci a podruzi, což ovlivnil nedostatek dobré orné půdy a orientace na průmyslová odvětví sklářství a dřevařství.

V roce 1668, v revizitačních elaborátech, je již patrná výraznější diferenciaci vesnické společnosti. Objevují se usedlosti vystavěné na obecní či zádušní půdě, které však nemají žádné polnosti a jen malý počet dobytka. I když měli stále převahu sedláci, řady hospodářů bez půdy se nadále rozšiřovaly. Jestliže v době vizitace se nacházeli na rychtě jen 4 hospodáři bez půdy (5,5 %), nyní jich bylo již 15 (19,2 %). V roce 1683, při druhé revizitaci, bylo zapsáno opět 15 lidí bez půdy (19,7 %).

Podíl podruhů na celkovém počtu obyvatel jarošovské rychty byl 7,5 %, což není tak značné množství. Největší počet lidí bez půdy se vyskytoval převážně na severočeských panstvích a také na Rychnovsku, kde chyběla půda jedné pětině až třetině usedlostí.

Důležitou a velmi početnou složkou na českém venkově byla čeled'. Ani v tomto ohledu se jarošovská rychta nijak nelišila. Poddanská čeled' byla zaměstnávána především u velkých sedláků, kteří potřebovali pomoci ve svém hospodaření. Většinou to byli právě ti, kteří neměli žádné děti nebo již byly dospělé a mimo

domov. Tak jako na jiných panstvích, i zde nejčastěji pracovaly děti ve věkové kategorii 10-19 let. Z dvaceti dětí pracujících na jarošovské rychtě v čelední službě jich plných 11 bylo ve věku 10-14 let, což je 55 %. Ve většině případů to byly děti chalupníků a podruhů. Množství čeledi záviselo na způsobu hospodaření a proto v hornatých částech Čech bylo čeledi mnohem méně než v úrodnějších oblastech, kde hospodáři drželi větší množství orné půdy.

Podobně jako na jiných vesnicích, i zde se vyskytovali pastevcí, mlynáři a řemeslníci. Jelikož jindřichohradecké panství bylo zaměřeno na soukenictví, na vesnicích se lidé, a to hlavně z řad chalupníků a podruhů, živili tkaním, což je možné poznat i z příjmení některých z nich.²³⁵ Ze řemesel objevujících se na rychtě lze zaznamenat například pekaře, tkalce, krejčího, kováře, zedníka či ševce.

²³⁵ Například ve vsi Jarošov žil chalupník Filip Dkadlec nebo ve vsi Nekrasín chalupník Pavel Dkadlec.

V. Stav poddanského hospodářství po třicetileté válce na základě berní ruly

V 17. století byla jarošovská rychta součástí jindřichohradeckého panství. Dohromady ji tvořilo sedm vesnic. Největší vesnicí a zároveň centrem celé rychty byla vesnice Jarošov. Za ní, co do velikosti následovaly Rodvínov, Hostějoves, Nekrasín, Rosička, Kruplov, Matějovec. Ves Matějovec patřila do jarošovské rychty jen z části (dva osedlí), zbylá část náležela do oldřišské rychty.

Vizitátoři v berní rule označily půdu všech sedmi vesnic jako „*půda dobrá žitná*“ (Jarošov, Hostějoves, Nekrasín, Rosička) nebo „*žitná písčítá*“ (Kruplov, Matějovec) až „*písčítá nepřilíš vejnosná*“ (Rodvínov).²³⁶ V následující revizitaci z roku 1668 již byla půda ohodnocena jako „*půda žitná prostřední dobroty*“ (Rodvínov, Hostějoves, Nekrasín, Rosička, Kruplov, Matějovec). Orná půda vesnice Jarošov byla tentokráte označena jako „*půda žitná písčítá*“.²³⁷ V roce 1683 při poslední revizitaci byla půda zařazena do kategorie „*rolí neúrodných*“. Výslovně se u popisu vesnic uvádí, například: „*půda dokonce mizerná v velkých mokřinách ležící*“ (Matějovec), „*půda velmi špatná nevejnosná v mokřinách ležící*“ (Rodvínov).²³⁸

Kvalitou půdy nepatřila jarošovská rychta mezi ty neúrodnější. Na jejím území se pěstovalo převážně žito, oves a ječmen. Jelikož v této oblasti bylo rozvinuté soukenictví, vrchnost i poddaní se soustředili na chov ovcí. Mezi poddanými bylo také rozšířeno tkalcovství, proto se zde pěstoval i len.

Během třicetileté války byla nejvíce poničena panství ve středu Čech (komorní panství – Poděbrady, Kolín, Pardubice, Brandýs nad Labem s Přerovem nad Labem, Křivoklát s Krušovicemi a Zbiroh-Točnick-Králův Dvůr, Přísečnice),²³⁹ na druhou stranu za méně poničené jsou považovány podhorské a horské oblasti

²³⁶ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, BR, inv. č. H 105.

²³⁷ TAMTÉŽ, inv. č. H 108.

²³⁸ TAMTÉŽ, inv. č. H 110.

²³⁹ Blíže k problematice komorních panství E. MAUR, *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté*, AUC, Phil. et Hist. 3. Praha 1972, s. 9-80; TÝŽ, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století*, SAP 1964, s. 57-87; 1965, s. 277-297.

v Čechách.²⁴⁰ Jarošovská rychta v době třicetileté války dosti trpěla průchody jak cizích, tak i domácích vojsk. Například Albrecht z Valdštejna, který s Vilémem Slavatou nebyl v dobrém přátelském poměru, bezohledně raboval jeho panství. V lednu 1632 prošlo Jindřichovým Hradcem deset pluků pod vedením knížete Aldebrandiho a způsobilo škody celkem za 19 568 rýnských zlatých (r. zl.) 22 krejcarů (kr.), z toho v Jarošově za 128 r. zl. 30 kr., v Rodvínově za 150 r. zl., v Rosičce za 12 r. zl., v Hostějovsi za 6 r. zl. a v Nekrasíně za 3 r. zl., celková škoda na rychtě se pohybovala kolem 299 r. zl. 30 kr.²⁴¹ V dalších letech se situace opakovala. Na konci války se ke škodám způsobeným vojsky přidala ještě další, která byla způsobena požárem. Ten vypukl 31. prosince 1646 a poničil celou levou stranu vesnice.²⁴² V horských oblastech Čech převažovali hlavně drobní sedláci, chalupníci a zahradníci, tedy menší grunty, v úrodnějších oblastech a na jihu Čech to byly spíše velké selské grunty. To odpovídá i hospodářskému rozdělení na jarošovské rychtě, kde měli většinu střední a velcí sedláci.

Berní rula uvádí v Jarošově 2 pustá místa, v Rodvínově 6 pohořelých a 1 pusté místo a v Hostějovsi a Rosičce po jednom pustém gruntě.²⁴³ V roce 1668 zde stále ještě najdeme 4 pusté grunty, jejichž půda je ale většinou využívána, a to buď obcí jako obecní pastviny²⁴⁴ a nebo byla svedena k panskému dominikálu.²⁴⁵ Jak vidíme pusté grunty zde tedy většinou již nově osazeny nebyly, ale i tak v rozmezí let 1651-1653 přibyli na vesnici Jarošov tři nově osedlí. Podle příjmení by se dalo odhadnout, že tito osedlí byli synové či příbuzní trvale usedlých sedláků.

Na jarošovské rychtě byli nejvýznamnější vrstvou sedláci, kteří drželi největší množství půdy v rozmezí od 12 do 72 str. Poté následovali chalupníci s držbou 7-9 str. a zahradníci, kteří vlastnili nanejvýš 6 str. půdy. Podobná situace byla i na chýnovském panství. Toto panství se rozkládalo severovýchodně od Tábora

²⁴⁰ Josef HANZAL, *Demografické poměry v šumavské oblasti v druhé polovině 17. a počátkem 18. století*, HD 2, 1968, s. 9-16.; Alena PAZDEROVÁ, *Rychnovské panství ve světle nejstarších českých katastrů*, Východočeský sborník historický 7, 1998, s. 19-62.

²⁴¹ F. TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce, Díl I/3*, Jindřichův Hradec 1935, s. 245.

²⁴² J. MUK, *Kronika obce Jarošova*, s. 47.

²⁴³ TAMTÉŽ, BR, inv. č. H 105: pusté grunty v Jarošově - matějovský ¼ lánů a rolí užívá obec jako pastviny, druhý pustý - rolí užívá Vít Krokvicar; Rodvínov - pole ladem leží; Rosička - obec gruntu užívá; Hostějoves - obec jich užívá.

²⁴⁴ TAMTÉŽ, Jarošov - obec jich užívá, ale platí z nich vrchnosti, Rodvínov - všechny role ladem leží; Hostějoves - na pustém místě postaven panský ovčín; Rosička - přidány k panskému dominikálu.

²⁴⁵ Ve vesnicích Jarošov, Rosička, Hostějoves, Rodvínov.

v kopcovité krajině s chladnějším podnebím. Lidé se zde živili zemědělstvím a chovem dobytka. Stejně tak jako na jarošovské rychtě, zde byl rozšířen chov ovcí a pěstování žita. Nejpočetnější vrstvou zde byli sedláci, kteří vlastnili minimálně 8 a maximálně 90 str. Chalupníci drželi nejméně 7 a nejvíce 15 str. a vrstva zahradníků vlastnila maximálně 6 str.²⁴⁶

Tabulka 5.

Přehled sociální příslušnosti poddaných na jarošovské rychtě r. 1654

Jméno vesnice	Sedláci				Chalupníci				Zahradníci			
	osedlí	nově osedlí	pohořelí	pustí	osedlí	nově osedlí	pohořelí	pustí	osedlí	nově osedlí	pohořelí	pustí
Jarošov	20	3	-	2	5	-	-	-	8	-	-	-
Rodvínov	10	-	6	1	-	-	-	-	1	-	-	-
Hostějoves	5	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Nekrasín	4	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
Rosička	4	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Kruplov	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Matějovec	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Celkem	48	3	6	5	5	-	-	-	11	-	-	-

Poněkud odlišná situace byla na panství Poděbrady, které leželo v Polabí, v nejurodnější části Čech²⁴⁷ a na panství rychnovském, rozkládajícím se ve východní části Hradeckého kraje, kde kvalita obdělávané půdy patřila do horší bonitní třídy.²⁴⁸ Veškerá půda byla na obou panstvích rozdělena pouze mezi sedláky a chalupníky, zahradníci žádnou půdu nevlastnili. Na panství Poděbrady se držba u sedláků pohybovala od 20 do 100 str., výjimkou ale nebyla ani držba přes 100 str. Chalupníci vlastnili minimálně 5 a maximálně 20 str., více než polovina držela 15-20 str. Sedláci zde patřili mezi nejpočetnější vrstvou, celkem 281 domácností, což je 63% všech domácností. V oblasti rychnovského panství tomu bylo právě naopak, relativně největší skupinou byli chalupníci (42 %) a až za nimi následovali sedláci (34 %).

Na celém území jarošovské rychty je v roce 1654 uváděno celkem 73 domácností. Jejich sociální struktura byla 57 selských (78 %), 5 chalupnických (6,8 %) a 11 zahradnických domácností (15 %). Převaha sedláků je tedy zřejmá,

²⁴⁶ J. GRULICH, *Hospodáři na Chýnovsku*, s. 44-53.

²⁴⁷ L. MATUŠÍKOVÁ, *Hospodářské a sociální poměry na panství Poděbrady*, s. 51-70.

²⁴⁸ A. PAZDEROVÁ, *Rychnovské panství*, s. 19-62.

stejně tak jako na chýnovském a poděbradském panství. Čtyři ze 73 domácností nevlastnily žádnou půdu. Byly to vesměs domácnosti zahradnické. V jednotlivých sociálních kategoriích se držba veškeré půdy projevovala takto: v selských domácnostech držely dohromady 1 749 str. s tím, že převažovala držba veškeré půdy ve výměrové skupině 15,1-60 str. (49 případů; 86 % všech sedláků, 67 % všech hospodářů). Chalupnické domácnosti držely 41 str. s tím, že převažovala držba ve výměrové skupině 5,1-15 str. (5 případů; 100 % všech chalupníků, 6,8 % všech hospodářů). Zahradnické domácnosti držely celkem 25,8 str. a jejich držba se pohybovala v rozmezí 0,1-15 str. (5 případů; 45 % všech zahradníků, 6,8 % všech hospodářů). Průměrná držba veškeré půdy činila u sedláků 34 str., u chalupníků 8,2 str. a u zahradníků 2,3 str. Všechny uvedené pusté grunty patřily mezi grunty selské a pohybovaly se ve výměrové skupině 5,1-30 str.

Tabulka 6.

Počet hospodářů podle rozlohy orných polí na jarošovské rychtě r. 1654

Jméno vesnice	Hospodáři						
	Podle rozlohy orných polí						
	Celkem	0,1 až 1	1.1 až 5	5.1 až 15	15.1 až 30	30.1 až 60	přes 60 str.
Jarošov	35	2	3	10	17	2	1
Rodvínov	16	-	-	2	8	6	-
Hostějoves	5	-	-	-	2	3	-
Nekrasín	4	-	-	-	1	2	1
Rosička	3	-	-	-	2	1	-
Kruplov	3	-	-	1	2	-	-
Matějovec	2	-	-	-	1	1	-

Na Chýnovsku byla průměrná držba půdy u sedláků stejná, a to 34 str. U chalupníků byla o něco vyšší, 10 str. a u zahradníků naopak nižší 1,2 str. Jestliže se podíváme na oblast Poděbradska a Rychnovska, zjistíme, že tady se držba půdy pohybovala v jiných výměrových kategoriích. Jak již bylo řečeno výše, v úrodných oblastech vlastnili sedláci i přes sto str. půdy. Průměr na jednoho sedláka tak činil 81,8 str., což je o plných 47,8 str. více, než u sedláka na jarošovské rychtě. Skupina chalupníků byla méně početná a jeden chalupník průměrně držel 13,5 str. Přestože na Rychnovsku žilo větší množství chalupnických domácností, nejvíce půdy drželi

sedláci. Na jednoho chalupníka tak připadalo průměrně 5 str. a na jednoho sedláka 36 str., což v podstatě koresponduje s držbou na jarošovské rychtě.

Pokud jde o držbu produktivní půdy, tedy té, která byla skutečně osévána, její rozsah byl vždy o něco nižší. Hospodáři osévali určitou část svých polí na zimu, tzv. „ozim,“ určitou část na jaro, tzv. „jař“ a zbylou část nechávali úhorem. Nedostatkem berní ruly je, že nezaznamenává úhor, lada a porostliny. Množství neproduktivní půdy zjistíme tedy tak, že odečteme produktivní půdu od celkové držby půdy. Nevíme však přesně, kolik půdy bylo užíváno jako úhor a kolik ji bylo již porostlé nebo leželo ladem. U selských domácností činila držba produktivní půdy 1 085 str., u chalupnických domácností 29,5 str. a u zahradnických domácností 21,5 str. Celkový rozdíl mezi chalupnickými a zahradnickými domácnostmi není natolik výrazný, jak by se dalo očekávat.

Tabulka 7.

Držba veškeré a osévané půdy podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě r. 1654

Sociální kategorie	Orných polí celkem (str.)	Osévají		
		na zimu	na jaro	úhor
Sedláci	1749	533	552	664
Chalupníci	41	14,5	15	11,5
Zahradníci	25,8	11	10,5	4,3
Celkem	1815,8	558,5	577,5	679,8

Průměrná držba činila u sedláků 18,7 str., u chalupníků 5,9 str. a u zahradníků 1,9 str. Na zimu se osívalo vždy méně než na jaro, ačkoliv rozdíl není nijak výrazný. Selské domácnosti osívaly 533 str. ozimem a 552 str. jařinami (49 : 51 %). Chalupnické domácnosti osívaly 14,5 str. ozimem a 15 str. jařinami (49 : 51 %) a zahradnické domácnosti osívali ozimem 11 str. a jařinami 10,5 str. (51 : 49 %). Pouze u této kategorie nám nepatrně osévaná plocha ozimem převyšuje plochu osévanou jařinami. Hranicí mezi sedláky a chalupníky bylo 6 str. a mezi chalupníky a zahradníky 2 str.

Na panství Rychnov nad Kněžnou se v této době taktéž vysévalo více jaře než ozimů. Poměr mezi nimi byl 40 : 60 % u selských domácností a 36 : 64 % u chalupnických. Lze vidět, že poměr mezi ozimem a jaří byl poněkud výraznější, než na jarošovské rychtě. Jiná situace byla ovšem na Poděbradsku, kde množství

půdy oseté na zimu značně převyšovalo půdu osetou na jaro, a to v poměru 63,8 : 36,2 %. Jestliže celková držba půdy činila na poděbradském panství 29 156 str., je množství osévané plochy oproti tomu minimální – 5 625,8 str. (19,3 %). V sociální kategorii sedlák činila průměrná držba produktivní půdy 13,5 str., což je o celých 5,2 str. méně, než na jarošovské rychtě. Také v sociální kategorii chalupník je průměrná držba menší – 3,8 : 5,9 str. I když panství Poděbrady leželo v úrodné části Čech, časté záplavy a silně podmáčená půda zhoršovaly podmínky pro rostlinnou výrobu. Během třicetileté války bylo toto panství také dosti poničeno, což se projevilo ve velkém množství částečně či úplně pustých vsí.²⁴⁹ Jejich sociální zařazení se tedy odvozovalo spíše podle počtu potahů, které vlastnili. Ve vesnicích na Chýnovsku byla situace podobná té na jarošovské rychtě, poměr ozimu a jaře byl téměř vyrovnaný. V městečku Chýnov tomu bylo ale právě naopak, ozim převyšoval nad jaří. V roce 1654 se na zimu oselo 179,8 str. a na jaro jen 165,8 str. Situace u městeček byla ale poněkud jiná, jelikož držba půdy zde nedosahovala takové velikosti jako na vesnicích.²⁵⁰

Velice významným odvětvím na území jarošovské rychty bylo dobytkařství. V této době bylo přímo nutností vlastnictví potahu, bez kterého nebylo možné obdělávat půdu. Pro obživu rodiny hrál chov dobytka velmi důležitou roli. Hospodáři na jarošovské rychtě měli ve většině případů volské potahy, koně se vyskytovali jen zřídka, a to hlavně u lidí živících se formanstvím. Vizitátoři zde zachytili celkem 18 koní, ale po opravě ještě téhož roku to bylo jen 10 kusů (17,5 % všech sedláků). Všechny koně vlastnili bohatí sedláci po jednom, výjimečně dvou kusech. V berní rule jsou sice dva koně zapsáni u zahradníka, ale v zápětí při opravě roku 1654 byli vyškrtnuti a zapsány místo nich dvě krávy, z čehož lze usuzovat, že došlo při zapisování vizitátory k chybě.²⁵¹

²⁴⁹ E. MAUR, *Populační vývoj českých komorních panství*, s. 14.

²⁵⁰ J. GRULICH, *Hospodáři na Chýnovsku*, s. 48.

²⁵¹ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, BR, inv. č. H 107.

Na jarošovské rychtě bylo vlastnictví koní pouze zvláštností. Převažovala spíše držba volského dobytka. Podobně to vypadalo i na chýnovském panství, kde mělo koně jen 7 % sedláků a 5 % chalupníků.²⁵²

Tabulka 8.

Rozdělení hospodářů podle počtu chovaných koní na jarošovské rychtě r. 1654

Jméno vesnice	Hospodáři								
	Podle počtu chovaných koní								
	Celkem	1	2	3	4	5	6	7	a více
Jarošov	3	-	2	-	1	-	-	-	-
Rodvínov	1	-	-	-	-	-	1	-	-
Hostějoves	1	-	-	1	-	-	-	-	-
Nekrasín	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rosička	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kruplov	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Matějovec	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Selské domácnosti vlastnily převážně čtyřspřežní volské potahy (ve 33 případech, tedy 58 % všech sedláků, 45,2 % všech hospodářů). Dvouspřežní potahy vlastnilo 13 selských domácností (22,8 % všech sedláků, 17,8 % všech hospodářů). V sociální kategorii sedlák vlastnilo plných 80% hospodářů po 2 až 4 kusech.

Tabulka 9.

Rozdělení hospodářů podle počtu chovaných volů na jarošovské rychtě r. 1654

Jméno vesnice	Hospodáři								
	Podle počtu chovaných volů								
	Celkem	1	2	3	4	5	6	7	a více
Jarošov	28	-	14	1	12	-	1	-	-
Rodvínov	16	-	4	2	10	-	-	-	-
Hostějoves	5	-	-	-	5	-	-	-	-
Nekrasín	4	-	-	-	1	-	3	-	-
Rosička	4	-	-	-	2	-	2	-	-
Kruplov	3	-	1	-	1	-	1	-	-
Matějovec	2	-	-	-	2	-	-	-	-

Stejná situace byla i na Chýnovsku, kde to samé množství vlastnilo 81 % sedláků. V oblasti rychnovského panství vlastnili čtyřspřežní potah pouze sedláci, chalupníci drželi jen dvouspřežní potahy. Na jarošovské rychtě nebyl výjimkou ani

²⁵² J. GRULICH, *Hospodáři na Chýnovsku*, s. 48.

chov tří a šesti volů. Tři kusy chovalo 5,2 % všech sedláků a 4 % všech hospodářů. Chov šesti kusů provozovalo 12 % všech sedláků a 9,6 % všech hospodářů. U chalupnických a zahradnických domácností nebyl již tento chov natolik výrazný. Čtyři z pěti chalupníků vlastnili dvouspřežní potah (80 % všech chalupníků, 5,4 % všech hospodářů) a ze všech jedenácti zahradníků to byl pouze jeden, který vlastnil jeden pár volů (9 % všech zahradníků, 1,4 % všech hospodářů).

Držba tažného dobytka u zahradníků nebyla vůbec zaznamenána na panství Rychnov nad Knežnou, jelikož zde zahradníci žádnou půdu nadrželi. Na chýnovském panství se držba volů pohybovala od 1 do 2 kusů u 12 % všech zahradníků. Průměrně připadalo na jednoho sedláka 1,4 čtyřspřežního potahu a na jednoho chalupníka 1,25 dvouspřežního potahu. Na Rychnovsku to bylo průměrně 2,6 čtyřspřežního potahu na sedláka a 0,2 dvouspřežního potahu na chalupníka. Na selské potahy byli odkázáni jak chalupníci tak i zahradníci. Náhradou za to byla různá manuální práce a pomoc při sklizni.²⁵³

Dalším velice důležitým zdrojem obživy byl chov krav. Celkově se na jarošovské rychtě nacházelo v době vizitace 269 kusů, při revizitaci téhož roku to bylo ještě o 5 kusů více. Co se týče chovu krav, provozovalo jej 94,5 % všech domácností. V selských domácnostech se z počtu 274 kusů chovalo celkem 246 kusů (89,8 %), v chalupnických domácnostech to bylo 13 kusů (4,7 %) a v zahradnických domácnostech 15 kusů (5,5 %). Průměrně choval jeden sedlák 4,3 krávy, chalupník 2,6 krávy a zahradník 1,4 krávy.

U sociální kategorie „sedlák“ se držba pohybovala od 2 do 9 kusů, převažovala držba 4 kusů (29,8 % všech sedláků, 23,3 % všech hospodářů). Devět kusů vlastnil pouze jeden sedlák v Jarošově, který se živil formanstvím. U sociální kategorie „chalupník“ se držba pohybovala od 2 do 4 kusů, s převahou držby 2 kusů (60 % všech chalupníků, 4,1 % všech hospodářů). U sociální kategorie „zahradník“ se držba pohybovala od 1 do 3 kusů, s převahou držby 1 kusu (36,4 % všech zahradníků, 5,5 % všech hospodářů). Průměrná držba činila u sedláků 4 kusy, u chalupníků 2 kusy a u zahradníků 1 kus. Hranicí mezi sedláky a chalupníky byly 5 kusů, mezi chalupníky a zahradníky 4 kusy.

²⁵³ A. PAZDEROVÁ, *Rychnovské panství*, s. 19-62.

Na rychnovském panství chov krav provozovalo 97 % všech domácností. Početní stavy krav byly znatelně vyšší. U sedláků se držba pohybovala od 2 do 16 kusů, s převahou 6 kusů (19 % všech sedláků, 7 % všech hospodářů), což je ještě o dva kusy více, než na jarošovské rychtě. Také chalupnické domácnosti vlastnily větší počet krav. Jejich držba se pohybovala od 1 do 9 kusů, s převahou držby 3 kusů. Na jarošovské rychtě to byly pouze 2 kusy. Průměrná držba dvou kusů převažovala na Rychnovsku u sociální kategorie „zahradník“, u které se držba krav pohybovala od 1 do 4 kusů. Mnohem vyšší byla tedy i hranice mezi jednotlivými kategoriemi, a to mezi sedláky a chalupníky 10 kusů, mezi chalupníky a zahradníky 5 kusů. Na chýnovském panství chovalo 2 kusy 76 % chalupnických domácností a 50 % zahradnických.

Tabulka 10.

Rozdělení hospodářů podle počtu chovaných krav na jarošovské rychtě r. 1654

Jméno vesnice	Hospodáři								
	Podle počtu chovaných krav								
	Celkem	1	2	3	4	5	6	7	a více
Jarošov	33	3	12	6	8	3	-	-	1
Rodvínov	17	-	1	3	7	3	1	2	-
Hostějoves	5	-	-	1	2	-	1	1	-
Nekrasín	5	1	-	1	-	1	1	1	-
Rosička	4	-	-	-	-	2	-	2	-
Kruplov	3	-	-	-	1	2	-	-	-
Matějovec	2	-	-	-	1	-	1	-	-

Chov jalového dobytka provozovalo 88 % všech domácností, což je o 6,5 % méně, než u chovu krav. Celkový početní stav byl však o něco vyšší. V době berní ruly se na území jarošovské rychty vyskytovalo dohromady 315 kusů jalovic, tedy o 41 kusů více než krav. V sociální kategorii „sedlák“ se držba pohybovala od 1 do 13 kusů. Na Rychnovsku byl chov jalovic také nižší, provozovalo jej jen 84 % všech domácností, což je o 13 % méně, než u chovu krav. Největší držba byla zaznamenána opět u sedláků, kteří vlastnili od 1 do 15 kusů dobytka, s převahou 4 kusů (30 případů; 19 % všech sedláků, 7 % všech hospodářů). Na jarošovské rychtě to byly průměrně jen 3 kusy na jednoho sedláka (13 případů; 22,8 % všech sedláků, 17,8 % všech hospodářů). Pouze jeden sedlák vlastnil stádo o 13 kusech a dva o 12

kusech. Na druhém místě byla držba 6 kusů (9 případů; 15,5 % všech sedláků, 12 % všech hospodářů). Na chýnovském panství byla největší držba jalovic opět u sedláků (80 % všech sedláků), kteří vlastnili po 2 až 5 kusech.

U sociální kategorie „chalupník“ se držba na jarošovské rychtě pohybovala od 1 do 8 kusů, méně převažovala držba 1 kusu (2 případy; 40 % všech chalupníků, 2,7 % všech hospodářů). Jeden chalupník vlastnil 8 kusů, což je velmi ojedinělý případ. Chalupníci na rychnovském panství měli ve vlastnictví průměrně 2 kusy (56 případů; 30 % všech chalupníků, 12 % všech hospodářů). Jejich držba se jinak pohybovala od 1 do 10 kusů, větší počet kusů, zhruba 7-10, se vyskytoval jen výjimečně, stejně tak jako na jarošovské rychtě. Na Chýnovsku drželi chalupníci průměrně po 1-2 kusech (62 % všech chalupníků).

Tabulka 11.

Rozdělení hospodářů podle počtu chovaných jalovic na jarošovské rychtě r. 1654

Jméno vesnice	Hospodáři								
	Podle počtu chovaných jalovic								
	Celkem	1	2	3	4	5	6	7	a více
Jarošov	31	6	4	10	2	2	4	-	3
Rodvínov	15	2	1	2	1	-	3	1	5
Hostějoves	5	-	-	-	2	1	1	1	-
Nekrasín	5	1	-	1	1	1	-	-	1
Rosička	4	-	-	-	-	-	1	-	3
Kruplov	3	-	-	1	1	1	-	-	-
Matějovec	2	-	-	-	1	-	-	-	1

U sociální kategorie „zahradník“ se držba pohybovala od 1 do 3 kusů se značnou převahou držby 1 kusu (4 případy; 36 % všech zahradníků, 5,5 % všech hospodářů). Držba 3 kusů byla zjištěna jen u jednoho zahradníka. Podobná situace byla také na Rychnovsku, kde zahradníci vlastnili od 1 do 4 kusů, s převahou držby 1 kusu (48 případů; 44 % všech zahradníků, 11 % všech hospodářů). Také na chýnovském panství vlastnili zahradníci v průměru 1 až 2 kusy (24 % všech zahradníků). Průměrná držba činila u sedláků 5 kusů, u chalupníků 3,2 kusy a u zahradníků 0,6 kusu. Podobně to vypadalo i na rychnovském panství, kde sedláci průměrně drželi 5 kusů, chalupníci 2 kusy a zahradníci 1 kus. Kdybychom srovnali hranici mezi sedláky a chalupníky na jarošovské rychtě a na rychnovském panství,

výsledek by byl 11 kusů : 9 kusům a mezi chalupníky a zahradníky 4 kusy : 5 kusům.

Počet chovaných prasat nebyl o mnoho nižší, než počet chovaných krav, rozdíl je pouze 34 kusů. Chov prasat provozovalo celkem 63 všech domácností, to je 86 %. V roce 1654 se zde nacházelo 238 kusů prasat, při revizitaci téhož roku to bylo ještě o dva kusy více. Největší počet chovali opět sedláci, kteří vlastnili plných 213 kusů (88,8 %). U sociální kategorie „sedlák“ se držba pohybovala od 1 do 13 kusů. Mírně převažovala držba 1 kusu (10 sedláků; 17,5 % všech sedláků, 13,7 % všech hospodářů), ale hned za tím následovala držba 3 a 4 kusů (celkem 18 případů; 31,6 % všech sedláků, 24,7 % všech hospodářů). Výjimkou nebyla ani stáda o 10 kusech, v jednom případě vlastnil sedlák až 13 kusů. Průměrná držba činila u sedláků 4 kusy. Na rychnovském panství chov prasat nedosahoval takové výše, početní stavy byly oproti stavům ostatního dobytka velmi nízké. Chovalo je pouze 13 % všech domácností. Většinu jich vlastnili sedláci (celých 86,6 %), jejichž držba se pohybovala od 1 do 7 kusů, s převahou 2 kusů. V oblasti chýnovského panství byla situace v chovu vepřů podobná té na jarošovské rychtě, kde plných 70 % sedláků vlastnilo po 1 až 3 kusech.

Tabulka 12.

Rozdělení hospodářů podle počtu chovaných vepřů na jarošovské rychtě r. 1654

Jméno vesnice	Hospodáři								
	Podle počtu chovaných vepřů								
	Celkem	1	2	3	4	5	6	7	a více
Jarošov	29	11	7	6	1	1	-	-	3
Rodvínov	16	1	3	2	5	3	-	-	2
Hostějoves	4	1	-	-	1	-	1	1	-
Nekrasín	5	2	-	1	1	-	-	1	-
Rosička	4	-	-	-	-	1	-	-	3
Kruplov	5	-	-	1	1	1	-	-	-
Matějovec	2	-	-	1	-	-	1	-	-

U sociální kategorie „chalupník“ se držba pohybovala od 1 do 3 kusů, převažovala držba 3 kusů (2 případy; 40 % všech chalupníků, 2,7 % všech hospodářů). Výjimkou zde byl hospodář, který vlastnil 12 kusů. Takto vysoká držba byla v uvedené sociální kategorii velmi neobvyklá. V tomto případě je

důvodem velkého množství prasat profese daného hospodáře, který byl mlynářem, což ho předurčovalo k výkrmu většího počtu zvířat pro vrchnost. Na rychnovském panství byla držba v této sociální kategorii dosti zanedbatelná, 188 chalupnických domácností vlastnilo pouze 14 kusů, z čehož nelze vyvozovat jakékoliv závěry. Na chýnovském panství drželo po jednom kuse na 47 % chalupnických domácností. Průměrná držba na jednoho chalupníka na území jarošovské rychty činila 4 kusy.

U sociální kategorie „zahradník“ se držba pohybovala od 1 do 2 kusů, převažovala držba 1 kusu (4 případy; 36 % všech zahradníků, 7 % všech hospodářů). Šest hospodářů nevlastnilo ani jeden kus. Na Chýnovsku zahradníci průměrně chovali také po jednom kuse, ze 129 domácností to bylo 19 %. Na rychnovském panství byl chov v této sociální kategorii opět velmi nízký a nelze tak činit jakékoliv závěry.

Chov ovcí byl na území jarošovské rychty nejvíce rozšířeným odvětvím. Provozovalo jej 51 všech domácností, to je 69,9 %. V berní rule je zapsáno 684 kusů ovcí a při revizitaci v roce 1654 bylo nalezeno ještě o 8 kusů více, tedy celkem 692 kusů. Převážnou většinu chovali sedláci, jen ve dvou případech vlastnili větší stáda chalupníci a zahradníci.

Tabulka 13.

Rozdělení hospodářů podle počtu chovaných ovcí na jarošovské rychtě r. 1654

Jméno vesnice	Hospodáři								
	Podle počtu chovaných ovcí								
	Celkem	5-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-35	36-40	a více
Jarošov	19	9	7	2	1	-	-	-	-
Rodvínov	15	5	3	2	4	1	-	-	-
Hostějoves	5	2	1	1	-	-	-	1	-
Nekrasín	4	1	1	2	-	-	-	-	-
Rosička	4	2	1	1	-	-	-	-	-
Kruplov	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Matějovec	2	1	-	1	-	-	-	-	-

Chov ovcí provozovalo 86 % všech selských domácností a držba se pohybovala od 5 do 38 kusů, s převahou držby 5-11 kusů (19 případů; 33 % všech sedláků, 26 % všech hospodářů). Výše početná stáda měla v průměru 20 kusů. Objevuje se i případ, kdy hospodář vlastnil 38 kusů. Průměrná držba činila u sedláků 11,5 ovce.

Též na chýnovském panství byl chov ovcí velice rozšířen. Na celém území se v roce 1654 nacházelo téměř dva tisíce kusů. Největší počet vlastnili sedláci, jejichž stáda měla v průměru 3-10 kusů (61,5 % všech selských domácností), což odpovídá průměru na jarošovské rychtě.

Oblast Rychnovska byla na chov ovcí velmi chudá, provozovalo jej pouze 9 % domácností. Necelá čtvrtina sedláků držela většinu kusů (89 %; 200 z 225 kusů). Průměrnou držbu nelze jednoduše určit, jelikož byla dosti různorodá. Převažovala sice držba jednoho kusu, ale sedláci měli i 4-5 kusů a v jednom případě se vyskytl i sedlák, který vlastnil stádo o 40 kusech.

U chalupníků a zahradníků nelze činit jakékoliv bližší závěry, jelikož ovce choval pouze jeden z chalupníků, a to 15 kusů, a jeden ze zahradníků, který vlastnil stádo o počtu 11 kusů. Podobně na tom byli i chalupníci a zahradníci na rychnovském a chýnovském panství, jejichž držba byla zanedbatelná.²⁵⁴

Hospodáři na jarošovské rychtě se živili hlavně zemědělstvím a chovem dobytka. Ve vesnicích převažovali střední a velcí sedláci, stejně tak, jako tomu bylo v ostatních oblastech jižních Čech. Na severu byla situace právě opačná, chalupníci a drobní rolníci převyšovali svým počtem nad sedláky. Většina půdy byla však v držení sedláků, jak na severu tak i na jihu. Průměrná držba se u nich pohybovala kolem 30 str., jiná byla situace v oblasti Poděbradska, kde sedláci vlastnili průměrně 80 str. půdy. Rozloha osévané plochy na jarošovské rychtě se nijak výrazně nelišila od jiných oblastí, vždy byla nižší, než celková plocha polí. Hospodáři osévali část svých polí na jaro a část na zimu. Na jarošovské rychtě, na chýnovském i rychnovském panství vždy jař převyšovala nad ozimem, výjimkou bylo opět panství Poděbrady, kde se vysévalo více na zimu.

Ani v chovu dobytka nebyly vesnice jarošovské rychty nikterak ojedinělé. Nejvýraznějším zde byl chov ovcí, který byl rozšířen po celém jindřichohradeckém panství a jehož hlavním důvodem bylo rozvinuté soukenictví v této oblasti. Stejná situace byla i na Chýnovsku, kde počet ovcí značně převyšoval početní stavy ostatního dobytka. Na severu v horských oblastech rychnovského panství byl chov ovcí minimální, obyvatelé pracovali spíše v dřevařském a sklářském průmyslu a

²⁵⁴ Na rychnovském panství drželi chalupníci 23 kusů a zahradníci 2 kusy. Na chýnovském panství to bylo 26 % chalupníků, kteří drželi stáda po 3-7 kusech a 8 % zahradníků, kteří vlastnili 1 až 3 kusy.

důvodem by mohl být i menší výskyt luk a pastvin. Hospodáři na jarošovské rychtě většinou vlastnili dostatek pastvin a luk; využívali k tomu též pozemky pustých gruntů. Na rozdíl od hospodářů na chýnovském panství drželi ti jarošovští dostatek lesů, z čehož vyplývala i jejich povinnost vozit dříví do panského pivovaru. Tato povinnost jim byla uložena v roce 1580 jako protislužba za právo odúmrti, kterého se tímto Adam z Hradce vzdával.²⁵⁵ Dokladem toho, že hospodáři vykonávali tuto činnost po mnoho dalších let, tak jak jim bylo uloženo, jsou záznamy v berní rule.²⁵⁶

Početní stavy ostatního dobytka, jako byly krávy, jalovice, volí, koně a prasata odpovídají celkovému průměru na jihu Čech. Sedláci na vesnicích chovali nejvíce ovcí, jalovic a krav, za nimi následovali volí, prasata a koně. Na jihočeských panstvích počet jalovic vždy převyšoval počet krav, toto stanovisko ovšem platí pouze pro sociální kategorii „sedlák“. Chalupníci a zahradníci drželi pokaždé větší množství krav, které byly přece jen více užitečné a poskytovaly mnoho důležitých produktů k obživě.²⁵⁷

Prototyp průměrného představitele jednotlivých sociálních kategorií. Průměrný sedlák měl celkovou výměru půdy 15,1-60 str., osíval 5,1-10 str., držel 4 krávy, 5 jalovic, 4 prasata, 11 ovcí a 1 čtyřspřežní potah. Průměrný chalupník měl celkovou výměru půdy 5,1-15 str., osíval 0,1-5 str., držel 2 krávy, 3 jalovice, 1 prase, 3 ovce a 1 dvouspřežní potah. Průměrný zahradník měl celkovou výměru 0,1-15 str., osíval 0,1-5 str., držel 1 krávu, 1 ovci a nevlastnil žádný potah.

Jestliže bychom měli porovnat hospodáře na rychnovském panství a na jarošovské rychtě, dospěli bychom k závěru, že ačkoliv sedláci na jarošovské rychtě osévali menší plochu svých orných polí a chovali méně tažného dobytka, převyšovali sedláky z Rychnovska počtem chovaných ovcí, prasat a jalovic. U sociální kategorie „chalupník“ a „zahradník“, byla situace opačná. Obě kategorie držely více dobytka a také vlastnily více orných polí. Především se to týká zahradníků, jelikož ti na rychnovském panství byli bez půdy.

²⁵⁵ J. MUK, *Kronika obce Jarošova*, s. 26.

²⁵⁶ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, BR, inv. č. H 105.

²⁵⁷ A. KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň ve světle berní ruly a její revizitace*, JSH 55, 1986, s. 144-160; TÁŽ, *Panství Český Krumlov ve světle berní ruly*, JSH 51, 1982, s. 88-101; TÁŽ, *Panství Vyšší Brod a Zlatá Koruna ve světle berní ruly*, JSH 51, 1982, s. 199-209, J. GRULICH, *Hospodáři na Chýnovsku v druhé polovině 17. století*, JSH 63, 1994, s. 44-53.

Uvedená nejednotnost ve vlastnictví půdy a dobytka vychází z regionálních rozdílů daných oblastí. Obyvatelé rychnovského panství, které se rozkládalo na východě v horských a podhorských částech českého státu, byli zaměřeni na zemědělství a chov dobytka, ve většině případů to však byli pouze bohatí sedláci, kteří vlastnili dostatek půdy a byli schopni se uživit. Chalupníci a zahradníci s malou nebo žádnou rozlohou polí byli odkázáni na práci v průmyslových odvětvích. Strukturu obyvatelstva zde ovlivňovala kolonizace, která probíhala od 16. do 18. století. Přicházeli sem lidé převážně z Kladska, kteří nacházeli obživu jako dělníci či sezónní nádeníci a rozšiřovali tak řady bezzemků. Naproti tomu území jarošovské rychty spadalo do přechodového pásma mezi „horami“ a „krajem“ a vyznačovalo se převahou sedláků nad ostatními sociálními skupinami a zaměřením většiny obyvatel na zemědělství a chov dobytka.

VI. Charakteristika propadu poddanské ekonomiky s pomocí vzájemně navazujících katastrof (1650-1700)

Třicetiletá válka ovlivnila všechny složky lidského života. Projevila se nejen v poklesu množství obyvatelstva, ale také v ekonomické a hospodářské sféře. Poválečná agrární deprese trvala minimálně do osmdesátých let 17. století, především ale záleželo na regionálních zvláštностech, a teprve kolem roku 1700 bylo dosaženo stejného početního stavu obyvatelstva, jako před válkou. Během této krize byly narušeny tradiční tržní vztahy a výrobní síly. Ve velké míře se to projevilo především ve vrchnostenském hospodářství, které prožívalo období poklesu výroby a zároveň s tím spojenou přeměnu v plně robotní velkostatek.²⁵⁸

Již v padesátých letech 20. století vyvstala otázka, jestli je možné o nějaké krizi 17. století vůbec hovořit. Diskuse týkající se tohoto problému, do kterých se zapojili i čeští historikové Miroslav Hroch a Josef Petráň, probíhaly po celou druhou polovinu 20. století.²⁵⁹ Ať už se jednalo o krizi či ne, je evidentní, že hospodářský, ekonomický a společenský rozvoj, který probíhal v 16. století na území Čech, byl v dalších letech narušen a během třicetileté války totálně zničen.

Doklady o postupném chudnutí venkovského obyvatelstva a jeho ekonomických problémech nám podávají prameny té doby. Patří mezi ně především berní rula a její následná revizitace.²⁶⁰ O hospodářských podmínkách na jarošovské rychtě po třicetileté válce se dozvídáme z berní ruly jindřichohradeckého panství z roku 1654 a jejích revizitací, které jsou datovány roky 1668 a 1683.²⁶¹

Po vyhotovení berní ruly a uvedení do praxe se v některých krajích objevily problémy s nadhodnocením berní schopnosti poddaných. Tam, kde byla podána stížnost, byla ještě téhož roku provedena revizitace. Na panství Jindřichův Hradec máme revizitaci z roku 1654 k dispozici.²⁶² Liší se od původní verze v malých

²⁵⁸ Eduard MAUR, *Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu*, Hospodářské dějiny 7, 1981, s. 203-225.

²⁵⁹ Miroslav HROCH – Josef PETRÁŇ, *17. století – Krize feudální společnosti?*, Praha 1976.

²⁶⁰ Bližší informace o vzniku berní ruly a jejích následných revizitacích kapitola II.1., s. 15.

²⁶¹ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, BR, inv. č. H 108 a H 110.

²⁶² TAMTÉŽ, inv. č. H 107.

detailech, z čehož je zřejmé, že ne všude byla komise přesná a její nedostatky musely být proto opraveny. Poté v letech 1667-1668 probíhala další revizitace, která však byla následně v roce 1669 sněmem zastavena. Zachovaly se jen zlomky, mezi nimi byla jako vzácná výjimka právě revizitace panství Jindřichův Hradec. Její opis byl vytvořen v roce 1694 a proto je možné její výsledky srovnávat s předešlou vizitací. Třetí revizitace je datována rokem 1683.

Jestliže přistoupíme ke srovnání berní ruly s její revizitací, objeví se před námi obraz postupného poklesu ekonomicko-hospodářské samostatnosti venkovského obyvatelstva. Již při pohledu na velikost orných polí a jejich rozsah vzdělávání je zřejmé, že hospodáři obdělávali menší množství půdy. Co se týče chovu dobytka, který zde byl zastoupen ve velké míře, i zde je zaznamenán dosti výrazný úbytek.

Jak již bylo řečeno v předešlé kapitole, celkový rozsah orné půdy na jarošovské rychtě činil 1 815,8 str., z něhož plných 1 749 str. drželi sedláci. Zbylých 66,8 str. bylo ve vlastnictví chalupníků a zahradníků. V berní rule vizitátoři rozdělili půdu do tří kolonek, a to celkové množství půdy a kolik bylo oséváno na podzim a kolik na jaře. Z tohoto rozdělení se bohužel nedozvíme, jak velkou plochu nechávali hospodáři úhorem, ladem a kolik jí bylo již porostlé. V roce 1654 byla ještě provedena revizitace, která nenašla žádné pochybení v rozsahu půdy, změny byly provedeny pouze u dobytka. Na rozdíl od berní ruly je ale na konci každé uvedené vesnice napsaná sumarizace.

Při revizitaci v roce 1668 byla již půda rozčleněna do více kolonek a naskýtá se nám tak mnohem pestřejší obraz v jejím využití. Kromě úhuru jsou zapsána i lada a porostliny, dále zde najdeme pole zádušní a farní a také louky, které se počítaly na vozy sena.²⁶³ Změnila se nejen skladba obyvatel, ale ke změně došlo i v množství půdy držené hospodáři. Celkový rozsah půdy klesl z původních 1 815,8 str. na 1 327,6 str., což je o 488,2 str. méně (27 %). Jen v Jarošově došlo ke snížení z 666,8 str. na 507,1 str., to je o 24 %. I v dalších vesnicích byl zaznamenán menší počet orných polí. Tento pokles se samozřejmě projevil i na osévání polí na zimu a na jaro. Jestliže v roce 1654 hospodáři osévali ozimem 558,5 str., v roce 1668 došlo ke snížení o 28 %. Podobná situace se opakovala na jaře, kdy z původních 577,5

²⁶³ Jeden vůz se rovnal asi 0,22 ha obyčejné louky. Byla to plocha louky podle množství sklizeného sena, převod je však nejistý, záleželo především na bonitě půdy.

str. osévaných v roce 1654, se nyní osévalo jen 403,6 str., což znamenalo pokles o 173,9 str. (o 30 %). Lada, kterých zde bylo nalezeno 85,5 str. a porostliny o celkovém rozsahu 34,3 str., nemají velké zastoupení. Jelikož v berní rule zapsány nebyly, nelze učinit jakékoliv srovnání. V dalších letech dochází k jejich postupnému rozšiřování.²⁶⁴

K posunu došlo i v nejčastějších rozlohách polí. Jestliže roku 1654 plných 51,4 % hospodářů vlastnilo půdu ve výměrové skupině 15,1-30 str. a 21,4 % drželo více jak 30 str., v roce 1668 to bylo 58 % s tím, že se snížil počet hospodářů držících půdu a že ubylo hospodářů majících více jak 30 str. (12,9 %).

Tabulka 14.
Počet hospodářů podle rozlohy orných polí na jarošovské rychtě r. 1654

Jméno vesnice	Hospodáři						
	Podle rozlohy orných polí						
	Celkem	0.1 až 1	1.1 až 5	5.1 až 15	15.1 až 30	30.1 až 60	přes 60 str.
Jarošov	35	2	3	10	17	2	1
Rodvínov	16	-	-	2	10	4	-
Hostějoves	5	-	-	-	2	3	-
Nekrasín	4	-	-	-	1	2	1
Rosička	5	-	-	1	3	1	-
Kruplov	3	-	-	1	2	-	-
Matějovec	2	-	-	-	1	1	-
Celkem	70	2	3	14	36	13	2
%	100	2,9	4,3	20	51,4	18,6	2,9

Zatímco v době vizitace byly na jarošovské rychtě zastoupeny všechny výměrové skupiny, v dalších letech vymizeli úplně ti, kteří měli pole do 1 str. a více jak 60 str. orné půdy. Na jarošovské rychtě přišli sedláci zhruba o 140 str. půdy, chalupníci o 6 str. a zahradníci celkem o 12 str. Uvedený pokles již značil dosti velké změny v hospodaření zahradníků, jelikož většina z nich svou půdu ztratila úplně. Chovali jen malý počet dobytka, především krávy a jalovice.²⁶⁵ Poznatelné je to i na osívané půdě na zimu a na jaro, které bylo minimum, zhruba do 1 str. Podobně dopadli i někteří chalupníci, kterým zbylo jen nepatrné množství

²⁶⁴ Blíže tabulka 3. v příloze, s. 165-166; tabulka 5. v příloze, s. 169-170.

²⁶⁵ Například zahradník Zacharyáš Masař z Jarošova vlastnil v roce 1654 čtyři str. orné půdy, jednu krávu a jednu jalovici. V roce 1668 již nedržel žádnou půdu a zapsána u něj byla pouze jedna vlastní kráva a jedna vlastní jalovice.

dobytka a byli tak zařazeni mezi zahradníky.²⁶⁶ V ostatních vesnicích byla situace podobná, ztráty na půdě zde dosáhly až 50 str. Jestliže docházelo k úbytku orné půdy, klesalo také množství hospodářů držících dostatek k jejímu osévání. V roce 1654 se na jarošovské rychtě nacházelo 68 hospodářů, kteří seli na zimu i na jaro. Plných 51,5 % jich osévalo svá pole do 15 str. V roce 1668 klesl jejich počet na 62 hospodářů a 66,1 % jich selo do 15 str.

Podobná situace byla na chýnovském panství, kde je revizitace datována rokem 1675. Co se týče orné půdy došlo ke znatelnému poklesu jejího využití. Jestliže ještě roku 1654 osévali hospodáři (75-78 %) plochu polí do rozlohy 14,9 str., v době revizitace výsevek do 9,9 str. provádělo plných 70,5 % hospodářů. Jak uvádí Josef Grulich, důvodem k tomuto poklesu, kromě snížení berní, byla také skutečnost, že v této době se na Chýnovsku objevila epidemie dobytka.²⁶⁷

Tabulka 15.

Počet hospodářů podle rozlohy orných polí na jarošovské rychtě r. 1668

Jméno vesnice	Hospodáři						
	Podle rozlohy orných polí						
	Celkem	0.1 až 1	1.1 až 5	5.1 až 15	15.1 až 30	30.1 až 60	přes 60 str.
Jarošov	28	-	3	7	15	3	-
Rodvínov	16	-	-	6	9	1	-
Hostějoves	5	-	-	1	3	1	-
Nekrasín	4	-	-	-	1	3	-
Rosička	4	-	-	-	4	-	-
Kruplov	3	-	-	1	2	-	-
Matějovec	2	-	-	-	2	-	-
Celkem	62	-	3	15	36	8	-
%	100	-	4,8	24,2	58	12,9	-

Na točnickém panství v roce 1672, kdy zde probíhala revizitace, osévali hospodáři na zimu 38,4 %, na jaro 31,7 % a úhorem nechávali 29,9 % půdy, tedy o jednu čtvrtinu menší, než v roce 1653.²⁶⁸ Převaha ozimu nad jaří byla stále neměnná. Hospodáři na jarošovské rychtě seli v roce 1668 naproti tomu na zimu 31 % a na jaro také 31 %. Rozdíl tedy nebyl tak značný. V berní rule

²⁶⁶ Například chalupník Ambrož Křižan z Jarošova vlastnil v roce 1654 sedm str. orných polí, dva voly, dvě krávy, jednu jalovici a tři prasata. Při revizitaci v roce 1668 již držel jen 3 str. polí, jednu vlastní a jednu nájemní krávu a dvě vlastní jalovice.

²⁶⁷ J. GRULICH, *Hospodáři na Chýnovsku*, s. 47.

²⁶⁸ E. MAUR, *Poddaní točnického panství*, s. 70.

pro jarošovskou rychtu jař vždy převyšovala nad ozimem zhruba o 2 % nebo byla obě čísla vyrovnaná. Úhor byl o něco nižší, 30 %, tak od roku 1654 došlo k jeho snížení o 5 %.

Jestliže na chýnovském panství byla jedním z důvodů úbytku dobytka epidemie a ten měl vliv na schopnost hospodářů obdělávat plně svá pole, na jarošovské rychtě byla příčinou nižšího stavu dobytka a tudíž poklesu osévaných ploch nepřízeň počasí. Od sedmdesátých let postihlo území rychty několikrát sucho, neúroda a kroupy, které zničily velkou část úrody. Hospodáři proto museli žádat vrchnost, aby jim odpustila povinnou roční dávku ovsu a půjčila na vysetí její vlastní. Taktéž žádali o snížení platu ze slepic a v roce 1677 o odpuštění svatojirských úroků a platů z masa, protože „z minulého roku Pán Bůh Všemohoucí na nás chudé lidi nemalou, ale velikou škodu dopustiti ráčil, takže skrze krupobití naše obilíčka, jak ozimní tak i jeřní k potlučení a k zmaření přišla, takže kdo co z nás na zimu setí měl, tu kde kdo jaký kus svého dobytka měl, odprodati musil a k semenům žita koupil a sotva někteří polovičatě zaseti mohli. Což až posavade skrze takovou zkázu a dopuštění Boží u veliké chudobě postaveni jsme, nouze i hladu pociťujeme a mnozí i žebrotou živí jsou.“²⁶⁹ Otázkou však zůstává, zda opravdu docházelo k tak velkému poškození úrody, že hospodáři nebyli schopni platit úroky v plné výši a potřebovali tak nutně snížit jejich povinné dávky. Mohlo třeba jít jen o výmluvy nebo k zveličení vzniklé skutečnosti za účelem snížení dávek. Nepříznivé počasí se však opakovalo několikrát za sebou a poškodilo nejen jarošovská pole, ale i pole sousedních hospodářů.

V následujících letech docházelo stále ke stížnostem ohledně daňového přetížení poddaných. Císař Leopold I. sám naléhal, aby byl vypracován nový katastr, který by poddaným ulevil. Nakonec byl vytvořen návrh k novému kontribučnímu systému, jehož autorem byl hrabě František Oldřich Kinský.²⁷⁰ Tak vznikla další revizitace země, datovaná lety 1683-1684. Revizitační komise použily podobnou šablonu pro zápis polí a dobytka, jako ti v roce 1668. Změna byla provedena jen u potahů, kde již nedošlo k rozdělení na koně a voly, ale pouze na potahy vlastní a

²⁶⁹ J. MUK, *Kronika obce Jarošova*, s. 50-51.

²⁷⁰ J. PEKAŘ, *České katastry 1654-1789*, s. 38n.

nájemní. Nově je zde také uvedena kolonka s lány.²⁷¹ K úplnému vypuštění došlo naopak u kolonky „chovati může“, kam úředníci zapisovali předpokládanou možnost počtu kusů tažných zvířat.

Do osmdesátých let docházelo na jarošovské rychtě k dalšímu poklesu orné půdy.²⁷² Navíc stále jarošovská pole ničily kroupy a jiná nepřízeň počasí; například v letech 1680 nebo 1685, kdy poddaní znovu prosili o úlevu.²⁷³ Od roku 1668, kdy byla provedena revizitace, ubylo hospodářům na rychtě dalších 256,4 str. orných polí, nyní drželi jen 1 071,3 str. (59 % z výměry z roku 1654). Úbytek se samozřejmě projevil i na rozloze osévané plochy. Jestliže ještě v roce 1668 seli na zimu 404,3 str., tak nyní to bylo zhruba o sto strychů méně, 310,5 str., to je o 23 %. Podobně to vypadalo i se setím na jaře. Úhorem nechávali 309,5 str.

Tabulka 16.

Počet hospodářů podle rozlohy orných polí na jarošovské rychtě r. 1683

Jméno vesnice	Hospodáři						
	Podle rozlohy orných polí						
	Celkem	0.1 až 1	1.1 až 5	5.1 až 15	15.1 až 30	30.1 až 60	přes 60 str.
Jarošov	28	-	5	11	11	1	-
Rodvínov	16	-	1	6	9	-	-
Hostějoves	5	-	-	1	4	-	-
Nekrasín	4	-	-	1	1	2	-
Rosička	4	-	-	1	3	-	-
Kruplov	3	-	-	1	2	-	-
Matějovec	2	-	-	-	2	-	-
Celkem	62	-	6	21	32	3	-
%	100	-	9,7	33,9	51,6	4,8	-

Zastoupení chalupníků a zahradníků, co se týče vlastnictví půdy, nebylo nikdy veliké. Jestliže se však podíváme, kolik půdy drželi v roce 1683 a porovnáme to s berní rulou zjistíme, že k tak velkému poklesu v držbě, jak bychom původně očekávali, nedošlo. Je to způsobeno především tím, že hospodáři, kteří vlastnili takové množství půdy, které bylo na rozhraní mezi sedláky a chalupníky, byli v předešlých letech zařazeni mezi sedláky. Během let o část své půdy přišli a tudíž

²⁷¹ Na jarošovské rychtě se jeden lán rovnal 40 str. půdy. Na území Čech byl jeho rozměr různý, lišil se kraj od kraje.

²⁷² Blíže tabulka 5. v příloze, s. 169-170.

²⁷³ J. MUK, *Kronika*, s. 52.

klesli do nižší berní kategorie.²⁷⁴ Tak tedy byla oslabena kategorie sedláků a naopak posílení chalupníci a zahradníci. Jejich držba v roce 1654 činila 66,8 str. a v roce 1683 klesla na 60,5 str.

Pokles orné půdy mezi lety 1668 a 1683 (o 256,4 str., 19,3 % z celkové výměry z roku 1668, což je 1 327 str.) nebyl již tak výrazný, jako tomu bylo v době po vzniku berní ruly, který činil 488,2 str. (26,8 % z 1 815 str.). Celkově tedy hospodáři přišli mezi lety 1654-1683 o 744,5 str., což je 41 % z celkové výměry z roku 1654. Zůstává nadále otázkou, zda vizitační komise odhadla množství orné půdy vysoko nebo docházelo k jejímu prodeji či neobhospodařování. Průměrně přišel hospodář během 14 let asi o 4 str. Větší dopad to mělo hlavně na zahradníky, kteří takto přišli o všechny své polnosti.

Na panství Třeboň došlo podle Anny Kubíkové v době mezi berní rulou a její revizitací z roku 1682 k poklesu orné půdy u venkovských hospodářů z 24 460 str. na 21 591 str., což je o 11,7 % méně. Pokles byl zaznamenán i u polí osévaných na zimu a na jaro, celkem o 46 %. Vzestup lze pozorovat u neobdělávané půdy, například lada, kterých bylo v berní rule zapsáno 209 str., vzrostla o 2 707 str., což je o plných 92,8 %.²⁷⁵

Také na jarošovské rychtě následkem poklesu orných polí vzrostlo množství půdy ležící ladem. Ta, která zůstala delší dobu ladem, po nějakém čase zarostla křovinami a stromy, byla zapsána jako porostliny. Revizitace z roku 1668 uvádí 85,5 str. půdy ladem (6,4 % ze vsí půdy) a 34,3 již porostlé (2,6 % ze vsí půdy). Po patnácti letech se jejich počet nijak výrazně nezvětšil, i když k mírnému nárůstu přece jen došlo, zaznamenáno bylo 90,5 str. půdy ladem (8,5 % ze vsí půdy) a 37,8 porostlé (3,5 % ze vsí půdy). Jelikož v berní rule lada ani porostliny zapsány nebyly, nelze dojít k jakémukoliv srovnání. Také na chýnovském panství byl shledán nárůst hospodářů, kteří vlastnili tyto pozemky. V roce 1654 ji drželo na 45 % hospodářů a při revizitaci v roce 1675 to již bylo plných 73 %.²⁷⁶

Kromě orné půdy hrál důležitou roli v zajištění obživy na jarošovské rychtě také chov dobytka. Každá rodina či usedlost se musela zásobit sama a tak se právě

²⁷⁴ Například Pavel Šteflů z Jarošova, který v roce 1654 vlastnil 14 str. orné půdy a byl komisí zařazen mezi sedláky byl již v době revizitace 1668 zapsán mezi chalupníky, jelikož držel jen 8 str.

²⁷⁵ A KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň ve světle berní ruly*, s. 144-160.

²⁷⁶ J. GRULICH, *Hospodáři na Chýnovsku*, s. 48.

dobytek stal neoddělitelnou součástí života venkovských lidí. V době obou revizitací již vedle dobytka vlastního drželi poddaní i dobytek nájemní. Někteří hospodáři vyživovali nájemní zvířata pro někoho, kdo si to mohl dovolit, především ovce, krávy, jalovice a voly. V době po třicetileté válce docházelo k početnému úbytku domácích zvířat. Důvodů bylo několik, například na chýnovském panství, jak již bylo zmíněno výše, mohla být jednou z příčin epidemie dobytka nebo na jarošovské rychtě k jeho poklesu přispěla neúroda vracející se několik let po sobě. Hospodáři neměli dostatek obilí pro svou obživu a pro další setbu a proto museli prodávat svá zvířata, pro která tak nemohli vypěstovat potřebné množství píce.²⁷⁷ Právě nedostatek krmiva, nemoci a neschopnost lidí obdělávat svá orná pole vedl k dosti značnému poklesu početního stavu dobytka.

Jak uvádí Eduard Maur, stavy hovězího dobytka byly podle záznamů v berní rule katastrofální, jelikož zhruba jedna třetina hospodářů neměla ani jednu krávu. Točnické panství patřilo mezi ty oblasti, které byly během třicetileté války silně poničeny, což se projevilo ve velkém rozsahu neobdělávané půdy a nízkého stavu dobytka.²⁷⁸ I na chýnovském panství se objevily komplikace působené během války ve sníženém stavu hospodářských zvířat.

U všech druhů domácích zvířat došlo ke znatelnému úbytku, jedinou výjimkou však byli koně, u kterých byl naopak po třicetileté válce zaznamenán značný nárůst. Na jarošovské rychtě vlastnili koně pouze bohatí sedláci, ať už to bylo v roce 1654 nebo 1668, jelikož jejich pořízení i držba vyžadovaly vysoké finanční prostředky. Na druhou stranu měli své přednosti oproti volům a kravám. V roce 1654 drželi deset koní jen čtyři sedláci (7 % všech selských domácností, 5,5 % všech domácností).

Za čtrnáct let vzrostl jejich počet na dvacet kusů, došlo tedy k nárůstu o celých 50 %, a počet vlastníků se zvýšil na jedenáct (19,3 % všech selských domácností, 15 % všech domácností). V revizitaci z roku 1683 není možné zjistit, zda hospodáři chovali koně či voly, jelikož je zapsán pouze počet potahů bez rozlišení. Lze předpokládat, že ve většině případů se jednalo o potahy volské, které zde byly

²⁷⁷ J. MUK, *Kronika*, s. 50-51.

²⁷⁸ E. MAUR, *Poddaní točnického panství*, s. 71-72.

běžnější. Jestliže v roce 1654 se na rychtě nacházelo 231 kusů tažného dobytka, v době třetí revizitace to bylo již jen 142, což je o 38,5 % méně. Vzrostl také počet hospodářů vlastníků dvouspřežní potah, což bylo způsobeno tím, že ubylo těch, kteří dříve drželi čtyři a více kusů tažného dobytka.²⁷⁹

Tabulka 17.

Rozdělení koní podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě v letech 1654, 1668 a 1683

1654	Počet kusů	%	Počet kusů	%
Sedláci	10	100	-	-
Chalupníci	-	-	-	-
Zahradníci	-	-	-	-
Celkem	10	100	-	-
1668	Kusy vlastní	%	Kusy nájemní	%
Sedláci	20	100	-	-
Chalupníci	-	-	-	-
Zahradníci	-	-	-	-
Celkem	20	100	-	-
1683	Potahy vlastní	%	Potahy nájemní	%
Sedláci	97	89,0	31	93,9
Chalupníci	10	9,2	2	6,1
Zahradníci	2	1,8	-	-
Celkem	109	100,0	33	100,0

Na chýnovském panství byl nárůst chovaných koní také dosti výrazný. V době mezi vizitací z roku 1654 a revizitací z roku 1675 přibylo 128 kusů koní (o 72 %) a počet hospodářů stoupl z 28 na 100, což je vzestup o plných 72 hospodářů. I zde koně vlastnili hlavně bohatí sedláci (27 % všech selských domácností), kteří si jejich chov mohli dovolit.²⁸⁰ Na točnickém panství byl zaznamenán během druhé poloviny 17. století velký vzrůst počtu koní převážně u sedláků. Do roku 1717 se zvýšil jejich počet téměř třikrát, na 527 kusů.²⁸¹ V roce 1653 bylo zapsáno celkem 219 kusů tažných koní, při revizitaci v roce 1672 to bylo 323 kusů a roku 1700 již 443. Celkově tedy jejich počet vzrostl o 58 %. I na panství Třeboň lze pozorovat značný vzrůst u chovu koní. V roce 1654 zde bylo zaznamenáno 334 kusů na 821

²⁷⁹ Řehoř Longin, mlynář z Kruplova, držel v roce 1654 šest volů, v roce 1668 měl dva voly vlastní a dva nájemní a při třetí revizitaci v roce 1683 měl dva vlastní potahy. Nebo u sedláka Jonáše Dauška byli zapsáni v berní rule čtyři voli a v roce 1668 držel dva voly vlastní.

²⁸⁰ J. GRULICH, *Hospodáři*, s. 48.

²⁸¹ E. MAUR, *Poddaní točnického panství*, s. 71 a 79.

osedlých, to je 2,5 kusu na jednoho hospodáře. V roce 1682 již jejich počet stoupl na 946 kusů, což je o 65 % více.²⁸²

Tabulka 18.
Rozdělení volů podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě v letech 1654, 1668 a 1683

1654	Počet kusů	%	Počet kusů	%
Sedláci	209	94,6	-	-
Chalupníci	8	3,6	-	-
Zahradníci	4	1,8	-	-
Celkem	221	100,0	-	-
1668	Kusy vlastní	%	Kusy nájemní	%
Sedláci	119	85,6	53	89,8
Chalupníci	10	7,2	4	6,8
Zahradníci	10	7,2	2	3,4
Celkem	139	100,0	59	100,0
1683	Potahy vlastní	%	Potahy nájemní	%
Sedláci	97	89,0	31	93,9
Chalupníci	10	9,2	2	6,1
Zahradníci	2	1,8	-	-
Celkem	109	100,0	33	100,0

Na jarošovské rychtě převládaly potahy volské, jelikož chov koní byl dosti nákladný. V roce 1654 se zde nacházelo celkem 221 volů, jejichž počet postupně klesal. Jak již bylo řečeno výše, v revizitaci z roku 1668 byli voli rozděleni na vlastní a nájemní. Koně najímání většinou nebyli, na rychtě se během vizitací nenacházel ani jeden najatý kůň, což koresponduje se situací na točnickém panství, kde byli koně najímání jen zřídka.²⁸³ Jestliže na jarošovské rychtě převyšovali voli početně koně, na točnickém panství tomu bylo právě naopak. Hospodáři zde roku 1700 vlastnili 73 volů a 443 koní, což je až šestkrát více. Důvodem byl hutní průmysl a také se dost koní chovalo v městečku Cerhovice, kde se poddaní živili povoznictvím.²⁸⁴

Pokles chovaných volů v roce 1668 na jarošovské rychtě činil 82 kusů, to je o 37 % méně. Vlastních volů drželi hospodáři vždy více, než najatých. Také počet hospodářů byl u najatých volů nižší, než u vlastních. V roce 1668 drželo 53 hospodářů 139 volů vlastních (70 % všech hospodářů) a 31 hospodářů 59 volů

²⁸² A. KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň ve světle berní ruly*, s. 154.

²⁸³ TAMTÉŽ, s. 73.

²⁸⁴ TAMTÉŽ, s. 71.

nájemních (40,1 % všech hospodářů). V revizitaci z roku 1683 je zapsán stejný počet těch, kteří měli potahy vlastní (8,8 % všech hospodářů) ale jen 17 jich vlastnilo potahy nájemní (22 % všech hospodářů).

Na chýnovském panství byl pokles v chovu volů ještě výraznější. Z původních 941 kusu, které vlastnilo na 323 hospodářů, jich při revizitaci v roce 1675 bylo zapsáno jen 412 kusů v držení 288 hospodářů. Úbytek tak činil 529 kusů, což je zhruba 56 %.²⁸⁵ Také počet vlastních kusů převyšoval kusy nájemní. Průměrně držel jeden hospodář dva kusy vlastní a jeden nájemní, což odpovídá stavu na jarošovské rychtě.

Podobně to vypadalo i na panství Třeboň, kde počet chovaných volů klesl z 2 800 na 1 128 kusů vlastních, to je o 1 672 kusů méně, tedy zhruba o 60 %, což je úbytek opravdu velký. I zde si hospodáři tento dobytek pronajímali, ale nikdy nepřekročil svým počtem kusy vlastní.²⁸⁶

Postupující snižování stavu dobytka se na jarošovské rychtě velmi zřetelně projevilo především u chovu ovcí, který zde byl nejrozšířenější. V roce 1654 vlastnili všichni hospodáři dohromady 692 kusů ovcí. Z plných 96 % je chovali sedláci. Za čtrnáct let od vzniku berní ruly došlo k velice hlubokému propadu. Tak jako ostatní domácí zvířata, byly i ovce rozděleny na vlastní a nájemní a právě u nich převýšil počet vlastních ty najaté.

Z původních 692 kusů jich hospodáři drželi v roce 1668 pouze 85 a 202 kusů měli nájemních. Po třicetileté válce se na jarošovské rychtě rozšířil chov ovcí, jelikož to bylo finančně velmi výhodné. Výhody tohoto chovu objevila samozřejmě i vrchnost a protože ovce poddaných spásaly trávu těm panským, musel být jejich chov omezen.²⁸⁷ Při třetí revizitaci v roce 1683 již hospodáři drželi jen 53 kusů vlastních a 123 nájemních.

²⁸⁵ J. GRULICH, *Hospodáři*, s. 48-49.

²⁸⁶ A. KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň*, s. 154.

²⁸⁷ J. MUK, *Dějiny textilní výroby na jindřichohradecku*, s. 9.

V berní rule chovalo ovce na 51 hospodářů, převážně sedláků (70 % všech osedlých). V dalších revizitacích se jejich počet snižoval, takže v roce 1668 to bylo 23 hospodářů (30 % všech osedlých), kteří chovali své vlastní ovce a roku 1683 jich bylo jen 15 (19,5 % všech osedlých). Na druhou stranu vzrostl počet těch, kteří drželi ovce nájemní.²⁸⁸

Tabulka 19.

Rozdělení ovcí podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě v letech 1654, 1668 a 1683

1654	Počet kusů	%	reviz. 1654	Počet kusů	%
Sedláci	658	96,2	Sedláci	666	96,2
Chalupníci	15	2,2	Chalupníci	15	2,2
Zahradníci	11	1,6	Zahradníci	11	1,6
Celkem	684	100,0	Celkem	692	100,0
1668	Kusy vlastní	%	Kusy nájemní	%	-
Sedláci	79	93,0	174	86,1	-
Chalupníci	4	4,7	20	9,9	-
Zahradníci	2	2,3	8	4,0	-
Celkem	85	100,0	202	100,0	-
1683	Kusy vlastní	%	Kusy nájemní	%	-
Sedláci	50	94,0	107	87,0	-
Chalupníci	3	5,7	13	10,6	-
Zahradníci	-	-	3	2,4	-
Celkem	53	100,0	123	100,0	-

Na panství Třeboň v době berní ruly chovali všichni poddaní dohromady 8 679 ovcí. Na rozdíl od jarošovské rychty tady ale ovce nájemní nepřevýšily vlastní. Pokles byl však i zde dosti markantní, o celých 5 454 kusů (62,8 %) v roce 1682. Nejvýrazněji se tento pokles projevil u sedláků na vesnicích, kteří přišli o 4 587 kusů. Naopak u chalupníků a zahradníků ve městech byl zaznamenán mírný nárůst, zhruba o 70 kusů.²⁸⁹

Výrazný úbytek byl poznatelný také na chýnovském panství, kde se jejich stav snížil téměř na jednu čtvrtinu, z 1997 kusů na pouhých 525 (o 74 %) v roce 1675. Jestliže v roce 1654 zde 61,5 % sedláků drželo stáda v počtu 3-10 kusů, nyní

²⁸⁸ Hospodářů, kteří drželi ovce nájemní, bylo 40 v roce 1668, to je 52,6 %. V roce 1683 jejich počet poklesl na 44 %.

²⁸⁹ A. KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň*, s. 155.

chovali průměrně jen jednu až dvě ovce.²⁹⁰ Na točnickém panství byl také chov ovcí značně rozvinutý. Nejvíce ovcí bylo v úrodných částech, v lesích se nechovaly. Poté se ale situace změnila a chov se přesunul do lesnatých částí panství a v úrodných se projevil velký pokles.²⁹¹ V roce 1653 se na panství chovalo celkem 795 kusů ovcí. Na konci 17. století byl jejich stav jen o málo menší, zhruba o 110 kusů. Počet ovcí najatých činil 158. Průměrně, ve většině případů to byli sedláci, drželi 2 až 3 kusy, jen málo z nich mělo i více jak deset ovcí.

Velice rozšířeným byl na jarošovské rychtě chov krav, u něhož můžeme také pozorovat značné změny. Jestliže v roce 1654 vlastnili hospodáři 274 kusů, přičemž sedláci drželi plných 90 %, v revizitaci z roku 1668 jejich počet klesl na 135 kusů vlastních a 118 nájemních. Vezmeme-li v úvahu jen kusy vlastní, snížil se jejich stav o více než polovinu, přesně o 50,7 %. Dokladem výrazného poklesu je i skutečnost, že jestliže v roce 1654 vlastnili jednu krávu pouze čtyři hospodáři, v roce 1668 jich bylo již 21. Jelikož kráva byla jedním z nejdůležitějších domácích zvířat a nesměla chybět v žádné domácnosti, jako u jediného druhu se počet vlastních skoro vyrovnal počtu najatých kusů. Lze to pozorovat i u hospodářů chovajících tento dobytek. V roce 1668 drželo 53 z nich krávy vlastní a 51 jich mělo krávy nájemní. V třetí revizitaci byl stav podobný, 51 hospodářů drželo krávy vlastní a 46 z nich krávy nájemní. Průměrně připadlo v roce 1668 na každého hospodáře 3,3 krávy.

²⁹⁰ J. GRULICH, *Hospodáři*, s. 48.

²⁹¹ E. MAUR, *Poddání točnického panství*, s. 72.

Na Chýnovsku se snížil počet chovaných krav o 300 kusů (22,6 %), naopak ale stoupl počet hospodářů, kteří je vlastnili (o 9,3 %). Průměrně připadla na jednoho hospodáře jedna kráva vlastní a jedna až dvě nájemní. Na jarošovské rychtě tomu bylo naopak, tady roku 1668 měl jeden hospodář průměrně dvě krávy vlastní a jednu až dvě nájemní.

Tabulka 20.

Rozdělení krav podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě v letech 1654, 1668 a 1683

1654	Počet kusů	%	reviz. 1654	Počet kusů	%
Sedláci	243	90,3	Sedláci	246	89,8
Chalupníci	13	4,8	Chalupníci	13	4,7
Zahradníci	15	4,8	Zahradníci	15	5,5
Celkem	269	100,0	Celkem	274	100,0
1668	Kusy vlastní	%	Kusy nájemní	%	-
Sedláci	106	78,5	94	79,7	-
Chalupníci	8	5,9	12	10,2	-
Zahradníci	21	15,6	12	10,2	-
Celkem	135	100	118	100,0	-
1683	Kusy vlastní	%	Kusy nájemní	%	-
Sedláci	77	88,5	64	87,7	-
Chalupníci	5	5,7	8	11	-
Zahradníci	5	5,7	1	1,4	-
Celkem	87	100,0	73	100,0	-

Na třeboňském panství drželi v roce 1654 celkem 3 596 kusů, z nichž nejvíce chovali sedláci – 2 473 kusů. Pokles zaznamenaný v revizitaci z roku 1682 byl dosti rapidní, úbytek byl téměř poloviční (48 %). Také tady se počty nájemních krav přibližovaly počtům krav vlastních.²⁹²

V době, kdy probíhala třetí revizitace, byl stav chovaných krav na jarošovské rychtě ještě nižší. Hospodáři drželi celkem 85 krav vlastních a 73 nájemních. Rozdíl mezi vizitací a revizitací z roku 1683 je 189 kusů, což je úbytek o celých 69 %. Pokles je zřetelný i u krav najatých, celkem o 38 % méně, než tomu bylo roku 1668. Průměrně připadly na jednoho hospodáře dvě krávy.

²⁹² Vlastních krav bylo 1 872 a najatých 1 214 kusů. Srov. A. KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň*, s. 154.

Hospodáři na točnickém panství chovali v době vizitace 300 kusů krav, což není tak velké množství, jak by se dalo čekat vzhledem k počtu osedlých, kterých bylo roku 1653 podle berní ruly 218. Na jarošovské rychtě bylo v této době zapsáno 73 osedlých, kteří drželi na 274 kusů krav. Tak vychází na jednoho hospodáře z točnického panství 1,4 krávy a z jarošovské rychty 3,8 krávy. Roku 1672 klesl počet chovaných krav na točnickém panství na 245 vlastních (o 18,3 %) a 182 nájemních. Roku 1700 se stav zvýšil více jak o polovinu, na 563 krav vlastních (o 56,5 %), avšak u najatých kusů došlo k poklesu na 149 (o 18 %).

Ještě vyšší snížení než u krav bylo zaznamenáno u chovu jalovic, kterých bylo na jarošovské rychtě početně více. V roce 1654 chov jalového dobytka provozovalo 88 % všech domácností. Na území jarošovské rychty se vyskytovalo dohromady 315 kusů jalovic, tedy o 41 kusů více než krav. Průměrně připadaly na jednoho hospodáře čtyři kusy jalového dobytka. To, jak postupně klesala držba těchto zvířat, lze pozorovat v dané tabulce. Vidíme, že v roce 1668 již hospodáři chovali jen 172 kusů jalovic vlastních. Úbytek tedy činil 143 kusů, což je 45,4 %. Průměrná držba tak klesla na dvě jalovice.

I u tohoto dobytka docházelo k najímání, i když ne v tak velkém množství, jako tomu bylo u krav. Jestliže v této době drželo 64 hospodářů (84 % všech hospodářů) 172 jalovic vlastních, tak jen 15 (19,7 % všech hospodářů) chovalo 34 kusů nájemních. Dostí značný pokles u tohoto druhu byl zaznamenán také na chýnovském panství, kde došlo v rozmezí let 1654-1675 ke snížení stavu o plných 66 %. V průměru držel jeden hospodář jednu až dvě jalovice vlastní a jednu nájemní, což je vyšší průměr než na jarošovské rychtě, kde bylo nájemních jalovic podstatně méně.

Rapidní snížení v chovu jalovic můžeme sledovat i na panství Třeboň, kde úbytek činil, podobně jako na chýnovském panství, skoro jednu třetinu, což je 67,5 %. Počet nájemních kusů byl nižší, pouze 11,3 %. V roce 1654 připadly v průměru na jednoho hospodáře tři jalovice a poté v roce 1682 to již nebyl ani jeden kus. Opět se úbytek nejvíce projevil u sedláků na vesnicích, kteří přišli celkem o 2 072 kusů, což je 76 %. Najaté kusy nepřevýšily svým počtem kusy vlastní, bylo jich více jak dvakrát méně.

Podobná situace byla na jarošovské rychtě, kde drželi hospodáři v roce 1683 již jen 59 kusů vlastních a jeden kus nájemní. Od vizitace v roce 1654, kdy se zde nacházelo 315 kusů, se tedy jedná o snížení na pouhých 19 % z původního množství. Kdybychom chtěli porovnat revizitace z let 1668 a 1683, pokles by byl 65 %. Úbytek je to obrovský, vezmeme-li v úvahu, že jalovice byly hned po ovcích druhou nejpočetnější skupinou chovaných zvířat na rychtě. U najatých kusů to bylo podobné, pokles zaujímal téměř 100 %. Zatímco roku 1654 drželo devět hospodářů jednu jalovici (12 %), v roce 1668 jich bylo již devatenáct (25 %) a v roce 1683 jejich počet stoupl až na 32 (42 %).

Tabulka 21.

Rozdělení jalovic podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě v letech 1654, 1668 a 1683

1654	Počet kusů	%	Počet kusů	%
Sedláci	292	92,7	-	-
Chalupníci	16	5,1	-	-
Zahradníci	7	2,2	-	-
Celkem	315	100,0	-	-
1668	Kusy vlastní	%	Kusy nájemní	%
Sedláci	145	84,3	28	82,4
Chalupníci	9	5,2	3	8,8
Zahradníci	18	10,5	3	8,8
Celkem	172	100,0	34	100,0
1683	Kusy vlastní	%	Kusy nájemní	%
Sedláci	56	95	1	100
Chalupníci	3	5	-	-
Zahradníci	-	-	-	-
Celkem	59	100	1	100

Poddaní na točnickém panství v době vizitace drželi celkem 487 kusů jalovic. Průměrně tak vycházely na jednoho hospodáře dvě jalovice. Údaje pro rok 1672 nejsou v tomto případě k dispozici, nelze tedy zjistit, jak velký byl pokles v jejich chovu. Záznamy jsou až pro přelom století, kdy zde poddaní chovali 446 kusů vlastních a 33 kusů nájemních. Došlo tedy ke snížení o 41 kusů, což je o pouhých 8,4 %. Do roku 1717 však přibylo na panství 158 kusů, to znamená nárůst o 26 %.

V roce 1654 se na jarošovské rychtě nacházelo celkem 238 kusů prasat, při revizitaci téhož roku to bylo ještě o dva kusy více. Největší počet chovali opět sedláci, kteří vlastnili plných 213 kusů (88,8 %). Průměrně vycházely na jednoho

hospodáře tři prasata. Na panství Třeboň vlastnil jeden hospodář v roce 1654 průměrně dvě až tři prasata a na Chýnovsku jeden kus. Tak jako u předešlých domácích zvířat, i u prasat nastal v době po skončení třicetileté války výrazný pokles v jejich držbě.

Tabulka 22.

Rozdělení prasat podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě v letech 1654, 1668 a 1683

1654	Počet kusů	%	1668	Počet kusů	%	1683	Počet kusů	%
Sedláci	213	88,8	Sedláci	59	85,5	Sedláci	59	90,8
Chalupníci	21	8,8	Chalupníci	5	7,3	Chalupníci	4	6,2
Zahradníci	6	2,5	Zahradníci	5	7,3	Zahradníci	2	3,0
Celkem	240	100,0	Celkem	69	100,0	Celkem	65	100,0

Jestliže ještě v roce 1654 drželi hospodáři na jarošovské rychtě 240 kusů prasat, v době revizitace 1668 se jejich počet snížil na 69 kusů, což je o celých 71 %. Došlo tak i k menšímu průměrnému počtu na jednoho hospodáře, který nyní vlastnil zhruba jeden kus. Podobný regres byl zaznamenán na chýnovském panství, kde poddaní přišli o více jak polovinu zvířat (50,3 %). Z tabulky je zřejmé, co se týče vepřového dobytka, že ten najímán na rychtě vůbec nebyl, což dokládá i Eduard Maur na točnickém panství.²⁹³ Tady se pokles v chovu neprojevil natolik výrazně, jako na jarošovské rychtě. V letech 1653 až 1700, jelikož údaje pro rok 1672 nejsou opět k dispozici, se jejich stav snížil jen o 26,5 %.

Po patnácti letech od poslední revizitace z roku 1668 již nedošlo k tak znatelnému úbytku, jako předtím. U sedláků zůstalo množství stejné, početní stav se snížil jen u chalupníků, a to o jeden kus a u zahradníků o tři kusy. Mezi lety 1654 a 1683 klesl počet chovaných prasat na jarošovské rychtě o 73 %. Jak velký pokles to byl, lze sledovat na hospodářích, kteří drželi pouze jeden kus. Jestliže v roce 1654 to bylo pouze 15 z nich (20,5 %), v roce 1668 jejich počet vzrostl na 41 (54 %) a při třetí revizitaci v roce 1683 jich bylo ještě o tři více, 44 (57 %). Na třeboňském panství byla situace téměř shodná. Podle berní ruly a její revizitace

²⁹³ E. MAUR, *Poddaní točnického panství*, s. 73.

z roku 1682 přišli poddaní celkem o 1740 kusů (64 %), největší pokles zaznamenali opět sedláci.²⁹⁴

Zcela nové zvíře, které bychom v berní rule jen těžko hledali, byla koza. Její neobvyklost na rychtě nám ovšem dokazují i další revizitace, ve kterých je zjevné, že ani později se její chov v této oblasti nerozšířil.

Tabulka 23.

Rozdělení koz podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě v letech 1654, 1668 a 1683

1668	Kusy vlastní	%	Kusy nájemní	%
Sedláci	1	100	4	100
Chalupníci	-	-	-	-
Zahradníci	-	-	-	-
Celkem	1	100	4	100
1683	Kusy vlastní	%	Kusy nájemní	%
Sedláci	3	100	-	-
Chalupníci	-	-	-	-
Zahradníci	-	-	-	-
Celkem	3	100	-	-

Na celém území rychty to byli pouze dva sedláci, kteří jej chovali. Jeden z nich držel jednu kozu vlastní a druhý měl čtyři najaté. Ani na jiných panstvích není výraznější chov tohoto zvířete rozpoznatelný. Například na panství Třeboň je zaznamenáno v revizitaci z roku 1682 jen 26 kusů, z nichž plných 85 % chovali sedláci na vesnicích, měšťané drželi tři kusy. V této době na jarošovské rychtě žil jen jeden sedlák, který vlastnil dvě kozy a jeden, který choval jednu, což je pouze 2,6 % ze všech hospodářů.²⁹⁵ Na chýnovském panství nebyla situace jiná. Zde bylo roku 1675 zapsáno 27 kusů ve vlastnictví 16 hospodářů, z toho 11 bylo sedláků (2 % všech hospodářů a 3 % všech sedláků).²⁹⁶ Také na točnickém panství byla

²⁹⁴ Sedláci na třeboňském panství drželi v roce 1654 celkem 1 821 kusů prasat. V revizitaci z roku 1682 je v jejich vlastnictví jen 632 kusy. K snížení tedy došlo o 65 %.

²⁹⁵ Jakub Hejda z Jarošova, který držel 25 str. orné půdy a kromě dvou koz choval ještě 4 potahy, 2 krávy vlastní a 2 nájemní, 1 vlastní jalovici, 4 nájemní ovce a 2 prasata, patřil mezi nejbohatší sedláky ve vsi. Druhým byl Václav Rataj z Nekrasína, který držel 27 str. orné půdy, 4 potahy, 3 krávy vlastní a 1 nájemní, 2 vlastní jalovice, 4 vlastní ovce a 2 prasata. V Nekrasíně byl třetím největším sedlákem.

²⁹⁶ J. GRULICH, *Hospodáři*, s. 49.

koza vzácností, držela ji ani ne polovina hospodářů a v některých vesnicích se nevyskytovaly vůbec.²⁹⁷

Výrazný pokles dobytka se projevil i v množství sklizeného sena. V roce 1668 sklidili sedláci celkem 124,4 vozů sena,²⁹⁸ chalupníci 3,7 a zahradníci jeden vůz. Na sedláka tak přišlo průměrně 2,4 vozu sena, na chalupníka 0,5 a zahradníka 0,05 vozu. Při revizitaci v roce 1683 to bylo jen 70,5 vozů u sedláků a dva vozy u chalupníků. Pokles tedy činil zhruba 57 vozů sena (44 %), z čehož vyplývá, že sklizeň suché píce klesala s úbytkem chovaného dobytka. V roce 1683 připadlo v průměru 1,4 vozu sena na sedláka a 0,3 vozu na chalupníka; zahradníci nesklízeli žádné seno.

Na třeboňském panství v roce 1682 sklidili sedláci na vesnicích celkem 2 199,5 vozu sena, chalupníci 117 a zahradníci 65,5.²⁹⁹ Průměrně tak připadlo na jednoho hospodáře, jestliže započítáme i ty ve městech, 3,4 vozu sena na sedláka, 1,7 vozu na chalupníka a 0,5 vozu na zahradníka. Jelikož nemáme k dispozici údaje o suché píci z berní ruly, nelze srovnávat, k jak velkému poklesu zde došlo.

Hospodářská situace na jarošovské rychtě po třicetileté válce na základě berní ruly a její revizitace dokládá zhoršující se ekonomické podmínky poddaných a jejich schopnost efektivně hospodařit na svých usedlostech. Projevem je postupný pokles obdělávané orné půdy a snižující se stavy dobytka.

Výrazné změny lze pozorovat v držbě orné půdy. Její celkový rozsah na jarošovské rychtě v roce 1654 činil 1 815,8 str., z něhož plných 1 749 str. drželi sedláci. Zbýlých 66,8 str. bylo ve vlastnictví chalupníků a zahradníků. V berní rule vizitátoři rozdělili půdu do tří kolonek - celkové množství půdy a kolik bylo oséváno na podzim a kolik na jaře. V dalších revizitacích již byla půda rozčleněna do více skupin – kromě tří základních byl zapsán úhor, lada a porostliny a dále zde najdeme pole zádušní a farní.

Úbytek mezi lety 1654 a 1668 činil 488,2 str. orné půdy, což je o 27 % méně. V době třetí revizitace byl pokles ještě výraznější, hospodáři zde drželi o celých

²⁹⁷ E. MAUR, *Poddaní točnického panství*, s. 73.

²⁹⁸ Jeden vůz se rovnal asi 0,22 ha obyčejné louky. Byla to plocha louky podle množství sklizeného sena, převod je však nejistý, záleželo především na bonitě půdy.

²⁹⁹ A. KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň*, s. 155.

744,5 str. méně, to je o 41 %. Snížení orné půdy se projevilo také na ploše osévané na podzim a na jaro, kdy došlo k poklesu zhruba o 30 %.

V roce 1654 se na jarošovské rychtě nacházelo 68 hospodářů, kteří seli na zimu i na jaro. Plných 51,5 % jich osévalo svá pole do 15 str. V roce 1668 klesl jejich počet na 62 hospodářů a 66,1 % z nich selo do 15 str. Stejná situace byla na chýnovském panství, kde je revizitace datována rokem 1675. Pokud jde o ornou půdu, došlo ke znatelnému poklesu jejího využití. Jestliže ještě roku 1654 osévali hospodáři (75-78 %) plochu polí do rozlohy 14,9 str., v době revizitace výsevek do 9,9 str. provádělo plných 70,5 % hospodářů. Na panství Třeboň došlo ke snížení orné půdy o 11,7 %. Pokles byl zaznamenán i u polí osívaných na zimu a na jaro, celkem o 46 %. Na točnickém panství v roce 1672, kdy zde probíhala revizitace, osévali hospodáři na zimu 38,4 %, na jaro 31,7 % a úhorem nechávali 29,9 % půdy, tedy o jednu čtvrtinu menší, než v roce 1653.

Půda nevyužívaná k setí, zapsaná v revizitaci z roku 1668 jako lada a porostliny, zahrnuje 85,5 str. půdy ladem (6,4 % ze vší půdy) a 34,3 str. již porostlé (2,6 % ze vší půdy). Po patnácti letech se její rozměr zvětšil o 5 str. (8,5 % ze vší půdy ladem) a o 3,5 str. u půdy porostlé (3,5 % ze vší půdy). Jelikož v berní rule lada ani porostliny zapsány nebyly, nelze je srovnávat. Také na chýnovském panství byl shledán nárůst hospodářů, kteří vlastnili tyto pozemky. Jestliže v roce 1654 ji drželo na 45 % hospodářů, při revizitaci v roce 1675 to již bylo plných 73 %.

Zchudnutí poddaných dokládají i početní stavy chovaných domácích zvířat, převážně hovězího a vepřového dobytka. Při porovnání údajů berní ruly s její revizitací zjistíme, že u některých druhů byl pokles opravdu rapidní. Nejvíce se úbytek projevil u ovcí, jejichž chov zde byl nejrozšířenější. Z původních 692 kusů jich na rychtě v roce 1683 zapsali revizitátoři jen 53 vlastních a 123 nájemních. V obou revizitacích z let 1668 a 1683 byl dobytek rozdělen na vlastní a nájemní, kromě prasat, která najímána nebyla. Takto značný úbytek byl zaznamenán i na jiných panstvích. Například na Chýnovsku se snížil stav téměř na jednu čtvrtinu, z 1 997 kusů na pouhých 525 (o 74 %) v roce 1675. Nebo na panství Třeboň, kde byl pokles dosti markantní, hospodáři přišli o celých 5 454 kusů (62,8 %) v roce 1682. Nejvýrazněji se tento pokles projevil u sedláků na vesnicích, kteří přišli o 4 587 kusů.

U chovu krav a jalovic, kterých se zde roku 1654 nacházelo 274 a 315 kusů, počet klesl, vezmeme-li v úvahu jen kusy vlastní, o více než polovinu u krav, přesně o 50,7 % a u jalovic o 45,4 %. Průměrně připadly v roce 1668 na každého hospodáře 3,3 krávy a dvě jalovice. Mezi vizitací a revizitací z roku 1683 je rozdíl 189 kusů krav, což je úbytek o celých 69 % a o 81 % jalovic.

Na Chýnovsku se snížil počet chovaných krav o 300 kusů (22,6 %). Průměrně připadla na jednoho hospodáře jedna kráva vlastní a jedna až dvě nájemní a v rozmezí let 1654-1675 došlo ke snížení stavu u jalovic o plných 66 %; v průměru tedy držel hospodář jednu až dvě jalovice vlastní a jednu nájemní. Na panství Třeboň byl úbytek u chovu krav téměř poloviční (48 %) a u jalovic skoro třetinový - 67,5 %.

Vepřového dobytka se na jarošovské rychtě v roce 1654 nacházelo 240 kusů, jejichž počet se v době revizitace 1668 snížil na 69 kusů, což je o celých 71 %. Došlo tak i k menšímu průměrnému počtu na jednoho hospodáře, který předtím vlastnil tři kusy a nyní zhruba jeden. Podobný regres byl zaznamenán i na chýnovském panství, kde poddaní přišli o více jak polovinu zvířat (50,3 %). Na třeboňském panství byla situace téměř shodná, poddaní přišli mezi lety 1654-1682 celkem o 1 740 kusů, což je o 64 %. V letech 1653-1700, jelikož údaje pro rok 1672 nejsou k dispozici, se početní stav prasat na točnickém panství snížil o 26,5 %.

U koní, kteří byli využíváni jako tažné zvíře, došlo, jako u jediných, k početnímu navýšení. Na jarošovské rychtě vlastnili koně pouze bohatí sedláci, ať už to bylo v roce 1654 nebo 1668, jelikož jejich pořízení i držba vyžadovaly vysoké finanční prostředky. V roce 1654 drželi deset koní jen čtyři sedláci (7 % všech selských domácností, 5,5 % všech domácností). Za čtrnáct let vzrostl jejich počet na dvacet kusů, došlo tedy k nárůstu o celých 50 %, a počet vlastníků se zvýšil na jedenáct (19,3 % všech selských domácností, 15 % všech domácností). V revizitaci z roku 1683 není možné zjistit, zda hospodáři chovali koně či voly, jelikož je zapsán pouze počet potahů bez rozlišení.

Na chýnovském panství byl nárůst chovaných koní také dosti výrazný. V době mezi vizitací z roku 1654 a revizitací z roku 1675 vzrostl jejich počet o 72 %. I zde koně vlastnili hlavně bohatí sedláci (27 % všech selských domácností), kteří si

jejich chov mohli dovolit. Na točnickém panství byl zaznamenán během druhé poloviny 17. století velký vzrůst počtu koní převážně u sedláků. V roce 1653 bylo zapsáno celkem 219 kusů tažných koní, při revizitaci v roce 1672 to bylo 323 kusů a roku 1700 již 443. Celkově tedy jejich počet vzrostl o 58 %. I na panství Třeboň lze pozorovat značný vzrůst u chovu koní. V roce 1654 zde bylo zaznamenáno 334 kusů, jejichž počet stoupl v roce 1682 na 946 kusů, což je o 65 % více.

U dalšího tažného zvířete, jakým byl vůl, byl naopak na jarošovské rychtě zjištěn úbytek. Od roku 1654 do roku 1668 se jejich počet snížil o 82 kusů, to je o 37 %. Vlastních volů drželi hospodáři vždy více, než najatých. Jestliže na jarošovské rychtě převyšovali voli početně koně, na točnickém panství tomu bylo právě naopak. Hospodáři zde roku 1700 vlastnili 73 volů a 443 koní, což je až šestkrát více. Na chýnovském panství poklesl chov volů více než o polovinu, úbytek tak činil 529 kusů, což je zhruba 56 %. Na panství Třeboň se jejich stav snížil o 1 672 kus, tedy zhruba o 60 %.

V obou revizitacích se nově objevilo další domácí zvíře, kterým byla koza. Na jarošovské rychtě se však její chov neujal, drželi ji pouze dva sedláci. Ani na třeboňském nebo točnickém panství nenašel tento chov větší uplatnění. Například na celém třeboňském panství jich bylo pouze 26.

Zvýšený úbytek dobytka se projevil také na množství sklizeného sena. V berní rule o něm záznamy nejsou, lze tedy srovnávat jen údaje z revizitací, kde pokles mezi lety 1668 a 1683 činil zhruba 57 vozů sena, což je asi 44 %.

Hospodářská situace poddaných na jarošovské rychtě právě ukázaná na rozboru berní ruly a její revizitace je dokladem, že třicetiletá válka měla obrovský vliv na ekonomiku poddanských usedlostí a že tak došlo k poklesu jejich životní úrovně. Jarošovská rychta nepatřila mezi výrazně odlišné krajiny Čech. Jako oblast na rozhraní „hor“ a „kraje“ se zaměřovala především na pěstování obilnin a chov dobytka. Výrazný pokles početního stavu domácích zvířat, který mohl být způsoben jak nedostatkem krmiva během války, tak i nepříznivým počasím, které působilo značné škody na obilí, jehož důsledkem pak bylo snížené množství krmiva pro zvířata a jejich následný prodej či úhyn. Podobně, jako na chýnovském panství, mohla být důvodem úbytku dobytka a tím způsobená neschopnost

hospodářů obhospodařovat všechna svá pole, epidemie. Na jarošovské rychtě o ní však žádné doklady nejsou známy.

Z důvodu úbytku tažných zvířat, klesala i schopnost hospodářů obdělávat orná pole. Závažný dopad to mělo hlavně na chalupníky a zahradníky, kteří tak zůstali bez půdy a stali se zcela závislími na své vrchnosti či se museli živit jako nádeníci.

Závěrem je nutné upozornit na jisté nesrovnalosti, které se týkají věrohodnosti pramene. Je nepochybné, že hospodářská situace se po skončení třicetileté války nezlepšila, že docházelo k chudnutí obyvatelstva v důsledku vzniklých válečných škod a ke zvyšování berních povinností. Avšak za účelem nižších daní mnoho hospodářů zamlčovalo pravý stav svého majetku a vrchnost neuváděla přesný počet svých poddaných. Jelikož berní rula není ničím ověřitelná, nelze zjistit do jaké míry byly informace úředníků pravdivé.

VII. Ukázka ekonomického propadu na jednotlivých poddanských usedlostech

V předcházející kapitole bylo ukázáno, jak velký vliv měla třicetiletá válka na hospodářskou a ekonomickou základnu poddaných. Projevem byly snižující se stavy dobytka a neschopnost hospodářů obdělávat všechna svá orná pole a s tím spojená klesající životní úroveň lidí.

Nyní bych se ráda zaměřila na jednotlivé poddanské usedlosti a jejich hospodářskou situaci po třicetileté válce. Jak již bylo řečeno, na jarošovské rychtě bylo roku 1654 zapsáno celkem 73 selských, 5 chalupnických a 11 zahradnických domácností.³⁰⁰ Během druhé poloviny 17. století se u některých hospodářů měnilo jejich sociální zařazení, jiní, i po ztrátě jistého množství polí či dobytka, dále zůstávali ve stejné sociální kategorii. Pohyb mezi kategoriemi byl dosti častý, především u nižších sociálních vrstev, jakými byli chalupníci nebo zahradníci. U sedláků to již bylo méně časté, avšak výjimky se přece jen vyskytují; především to byli ti, kteří v berní rule drželi takové množství půdy, které hraničilo s kategorií chalupníků.

Porovnáním zjištěných údajů týkajících se jednotlivých domácností na jarošovské rychtě bych ráda ukázala, jak dalece se třicetiletá válka projevila na hospodaření jednotlivých sedláků, chalupníků a zahradníků. Výběr zmíněných usedlostí a jejich majitelů pouze ilustrativně odhaluje, jak se s dopadem války vyrovnávali sami poddaní. Nelze tedy dané závěry generalizovat na celé území jarošovské rychty.

Jak již bylo uvedeno, na jarošovské rychtě tvořili největší část selské domácnosti (78 %). Sedláci vlastnili převážné množství půdy i dobytka a byli výraznou složkou venkovské společnosti. Většina z nich patřila do skupiny s rozlohou polí od 15 do 30 str. Hospodáři s více jak 30 str. zde nebyli výjimkou, jejich počet však postupně klesal.³⁰¹

Vlastníkem největšího gruntu na rychtě v roce 1654 byl sedlák Matěj Krokvicar z Jarošova. Rozsah jeho orných polí zaznamenaný v berní rule činil 72 str.

³⁰⁰ Srov. kapitola V., s. 72.

³⁰¹ Srov. tabulka 15. v příloze, s. 90; tabulka 16. v příloze, s. 92.

Podle počtu dobytka, který choval je též zřejmé, že patřil mezi bohaté hospodáře; kromě 9 krav, 12 jalovic, 10 prasat, 19 ovcí držel 4 voly a 4 koně. V berní rule je u tohoto sedláka ještě připsáno, že se živí formanstvím, což vysvětluje držbu koní, kteří jinak byli na rychtě velmi neobvyklí. Ostatní hospodáři, kteří drželi kolem 30 str., vlastnili pouze voly. Například Pavel Stainhauser z Rodvínova, jehož pole měla rozlohu 40 str., choval 4 voly nebo Josef Pavlů z Matějovce, který měl pole o 30 str., vlastnil také 4 voly. Hospodáři s menší rozlohou, kolem 15 str., drželi většinou voly dva.

Druhým největším sedlákem byl Řehoř Bůzek z Nekrasína s rozlohou orných polí 70 str. I množství dobytka, které choval, odpovídá této skutečnosti. Podobně jako Matěj Krokvicar choval stádo o 20 ovcích, dále měl 13 jalovic, 5 krav a 7 prasat. Co se týče tažného dobytka, držel pouze voly, a to celkem 6. Jestliže v době berní ruly byli tito dva sedláci, z pohledu držby půdy a dobytka, na poměrně stejné úrovni, v dalších letech se jejich situace změnila.

Co se týče celkové výměry držené půdy, oba sedláci postupem let přišli o část svých polí. Nejvyšší úbytek půdy byl zaznamenán mezi lety 1654 a 1668, kdy oba dva ztratili průměrně 14,5 str. (9,9 %), v revizitaci z roku 1683 je již pokles o něco nižší, zhruba 11 str. (9,7 %). Celkově se rozloha polí snížila mezi lety 1654 a 1683 o 36,6 %. Kvůli zmenšování osévaných ploch docházelo naopak k rozšiřování půdy ležící ladem nebo již porostlé. V berní rule tento druh půdy zapsán není, proto nelze dojít k jakémukoliv srovnání. V revizitaci již bližší informace máme, zapsán je také úhor, který většinou tvořil třetinu z celkové rozlohy produktivní půdy. U Matěje Krokvicara nebyla žádná lada ani porostliny zapsány, došlo sice k úbytku jeho půdy, ale ta byla nadále plně využívána; obilím oséval plných 68,5 % a 31,5 % zůstávalo úhorem. Naopak u druhého sedláka Řehoře Bůzka se projevil pokles produktivní půdy mnohem výrazněji. Jestliže v době vzniku berní ruly obhospodařoval celých 67 % orné půdy, v roce 1668 to bylo pouze 50 %. Zbylá část zůstávala jako úhor, který tvořil 25 %, dále lada 17 %, ta měla také značné zastoupení, a 6,8 % zaujímaly porostliny.

Rozdíl mezi oběma sedláky je také viditelný v rozloze produktivní půdy. Jestliže ještě v době berní ruly oba hospodáři průměrně osévali 32 % půdy na zimu a 35 % na jaro, v roce 1668 se pokles projevil zhruba o 30 %. U Řehoře Bůzka byl opět

úbytek značnější. I když mezi lety 1654 a 1668 přišel o menší množství půdy (o 15,7 %), ztráta Matěje Krokvicara se v této době rovnala 25 %, obhospodařoval plně jen polovinu. Naopak Matěj Krokvicar využíval nadále celou plochu svých orných polí. Výsevек na zimu klesl u Řehoře Bůzka o 35 % a u Matěje Krokvicara o 26 %. U plochy, která byla osévána na jaro, došlo u Řehoře Bůzka ke snížení mnohem většímu, přesně o 37,5 %. Jestliže v roce 1654 oséval vždy více na jaro, nyní se poměr vyrovnal. U Matěje Krokvicara však nadále jař převažovala nad ozimem zhruba o 5,5 %.

Tabulka 24.

Celková rozloha orné půdy a rozsah osévání plochy v letech 1654-1683 (sedlák Matěj Krokvicar)

Matěj Krokvicar	Role má a osévá						Luk pod kolik vozů sena
	všech rolí	osetých na		úhor	lada	porostliny	
		zimu	jaro				
1654	72	23	26	23	-	-	-
1668	54	17	20	17	-	-	5
1683	45	12	12	12	9	-	3

Tabulka 25.

Celková rozloha orné půdy a rozsah osévání plochy v letech 1654-1683 (sedlák Řehoř Bůzek)

Řehoř Bůzek	Role má a osévá						Luk pod kolik vozů sena
	všech rolí	osetých na		úhor	lada	porostliny	
		zimu	jaro				
1654	70	23	24	23	-	-	-
1668	59	15	15	15	10	4	7
1683	45	12	12	12	6	3	3

Naskytá se nám zde otázka, jaké byly důvody a co ovlivnilo efektivitu hospodaření obou sedláků během dalších let po třicetileté válce, jestliže v berní rule měli oba dva téměř stejné výchozí podmínky? Projevil se ekonomický propad i v následujících letech nebo se ustálil a docházelo k postupnému zlepšování jejich životní situace? Dokázali sami hospodařit a uživit se za stávajících hospodářských podmínek?

Velkou roli hrál při hospodaření na gruntu dobytek, který byl neodmyslitelnou součástí života venkovských lidí. Tito dva největší sedláci na jarošovské rychtě

drželi také nejvíce domácích zvířat. Oba dva chovali značný počet ovcí, prasat a jalovic, lišili se však v chovu tažných zvířat. Matěj Krokvicar, který se kromě zemědělství živil také formanstvím, vlastnil čtyři koně, což byl nejvyšší počet na rychtě. Na druhou stranu Řehoř Bůzek, který neprovozoval žádné jiné řemeslo, měl pouze voly. Lze předpokládat, že právě zmiňované formanství mělo značný vliv na hospodaření Matěje Krokvicara. Kromě čtyř koní držel ještě čtyři voly, čímž početně převyšoval Řehoře Bůzka, který vlastnil šest volů. Ačkoliv se tedy v berní rule oba hospodáři od sebe nijak výrazněji nelišili, rozdíl se projevil v revizitaci z roku 1668.

Jak bylo řečeno v předcházející kapitole, během 14 let se početní stavy dobytka snížily, nejvíce znatelné to bylo u ovcí a krav. Tento pokles byl viditelný jak u Matěje Krokvicara, tak i u Řehoře Bůzka. V chovu ovcí u nich došlo k celkovému úbytku téměř o 90% a například u prasat pokles činil 76,5 %. Změna proběhla také v držbě tažného dobytka. Matěj Krokvicar, který v roce 1654 vlastnil čtyři koně, nyní choval pouze dva. Počet volů zůstal stejný. Naopak u Řehoře Bůzka byli v roce 1668 zapsáni kromě dvou vlastních volů dále dva voli nájemní a také dva vlastní koně. Tak se Řehoř Bůzek vyrovnal, co se týče počtu tažných zvířat, Matějovi Krokvicarovi. Z počtu šesti volů mu tedy zůstaly nakonec pouze dva vlastní kusy. K obdělávání takto velkého pole (59 str.) bylo však zapotřebí více kusů tažného dobytka, proto si pronajal další pár. Poddaní si pronajímali dobytek hlavně od vrchnosti, aby byli schopni obhospodařovat svá pole a také pracovat na panském. V případě nedostatku píce se také stávalo, že vrchnost dávala dobytek přes zimu na výkrm poddaným a kdo jej nechtěl musel zaplatit 1 zl. 10 kr.³⁰²

³⁰² V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 187.

Tabulka 26.

Stav chovaného dobytka u sedláka Matěje Krokvicara mezi lety 1654-1683

Matěj Krokvicar	Chovatí může	Potahy mají				Chovatí může	Dobytka chovájí								Lesů (str.)	
		Nyní chová					Nyní chová									
		vl.		náj.			krav		jalovic		ovcí		sviní	koz		
		koně	voly	koně	voly		vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.		vl.		náj.
1654	8	4	4	-	-	-	9	-	12	-	19	-	10	-	-	1,5
1668	4	2	4	-	-	6	5	1	6	-	4	-	2	-	-	-
1683	-	2	2	-	-	-	3	2	3	-	4	-	2	-	-	-

Tabulka 27.

Stav chovaného dobytka u sedláka Řehoře Bůzka mezi lety 1654-1683

Řehoř Bůzek	Chovatí může	Potahy mají				Chovatí může	Dobytka chovájí								Lesů (str.)	
		Nyní chová					Nyní chová									
		vl.		náj.			krav		jalovic		ovcí		sviní	koz		
		koně	voly	koně	voly		vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.		vl.		náj.
1654	6	-	6	-	-	-	5	-	13	-	20	-	7	-	-	4
1668	4	2	2	-	2	6	1	3	2	3	1	9	2	-	-	-
1683	-	-	2	-	2	-	1	3	2	-	-	5	3	-	-	-

Nově se u Řehoře Bůzka objevili koně, jejichž chov byl dosti nákladnou záležitostí, měl však na druhou stranu mnoho výhod. Po ztrátě čtyř kusů volského dobytka si tedy zakoupil ještě dva kusy koní, u kterých byl během třicetileté války zaznamenán značný úbytek. Koně byli většinou bráni vojskem jako první.³⁰³ Aby doplnil předešlý stav svého tažného dobytka, pořídil si, jako největší sedlák v Nekrasíně, dva koně, uvědomující si jejich výhody oproti volům a kravám.

Jestliže se podíváme na další druhy domácího dobytka zjistíme, že tady jsou také znatelné rozdíly. Matěj Krokvicar, který byl též formanem, držel nadále většinu dobytka ve svém osobním vlastnictví. U Řehoře Bůzka převažoval spíše dobytek

³⁰³ TAMTÉŽ, s. 209.

nájemní. Tato skutečnost ukazuje na to, že ačkoliv měli oba dva sedláci v roce 1654 stejnou rozlohu polí a chovali podobný počet dobytka, postupně se situace měnila. Příčinou bylo s velkou pravděpodobností právě uvedené formanství, které zaručovalo výraznější stabilitu gruntu a zajišťovalo tak větší ekonomickou nezávislost.

Dokladem rozdílnosti mezi oběma gruntů by mohla být i jejich stávající cena, kterou lze nalézt v pozemkové knize.³⁰⁴ Podle ní byl grunt Matěje Krokvicara bezesporu nejdražším na rychtě, jelikož již roku 1626 byla jeho hodnota odhadnuta na 1000 kop grošů míšenských (dále jen kgm.). Po válce se jeho cena sice snížila na 810 kgm., ale i tak zůstával stále na prvním místě. Cena druhého gruntu byla již podstatně nižší, po třicetileté válce se rovnala 330 kgm. Je zcela evidentní, že grunt Matěje Krokvicara patřil mezi velká a dobře ekonomicky situovaná hospodářská stavení. I když po třicetileté válce došlo k jistému úbytku jeho polí a dobytka, nadále si udržel své postavení jako nejbohatší sedlák v obci i na rychtě.

Když byla oblast jarošovské rychty znovu v roce 1683 revizována, u obou sedláků byl zaznamenán pokračující úbytek orných polí. Na rozdíl od Matěje Krokvicara, u něhož pokles činil 16,6 %, ztratil nyní Řehoř Bůzek 23,7 % půdy. Jestliže v předešlé revizitaci vlastnil Řehoř Bůzek o 5 str. více, nyní se situace vyrovnala a oba sedláci drželi stejné množství orné půdy. U Matěje Krokvicara činil mezi lety 1654 a 1683 pokles 37,5 % a u Řehoře Bůzka 35,7 %. Uvedené snížení se projevilo i při setí na zimu a na jaro. Protože oba nyní obhospodařovali stejnou rozlohu polí, osévali také stejnou část ozimem a jaří. Ze 45 str. seli 12 str. na zimu a 12 str. na jaro, úhor se rovnal také 12 str. Zapsána zde jsou i lada a porostliny, které u obou dvou tvořily 20 % z celkové výměry půdy. Ke zlepšení situace v dalších letech po revizitaci z roku 1668 nedocházelo, úbytek polí i dobytka nebyl sice již tak znatelný, jako mezi lety 1654 a 1668, ale nadále se projevovaly stále se zvyšující požadavky vrchnosti i státu.³⁰⁵

V množství půdy se tedy oba hospodáři opět vyrovnali. Rozdíl však zůstával v chovu dobytka. Matěj Krokvicar držel většinu ve svém osobním vlastnictví,

³⁰⁴ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235.

³⁰⁵ J. PEKAŘ, *České katastry 1654-1789*, s. 305. Ze strany státu došlo ke zvýšení daní od roku 1655 do půlky 18. století až na sedminásobek.

pouze dvě krávy měl nájemní, naopak Řehoř Bůzek choval stále větší počet nájemních zvířat. Aby byl schopen obdělávat svá pole, musel si pronajmout další potahy, jelikož sám měl jen dva. Ačkoliv měli tedy oba dva stejné množství půdy a chovali poměrně stejný počet dobytka, je zřejmé, že Matěj Krokvicar, který se živil také jako forman, byl vždy na základě této skutečnosti schopen zajistit svému hospodářství dobrý odbyt výrobků a splatnost různých pohledávek. To, že se nacházel v dobré finanční situaci dokazují i půjčky ostatním hospodářům na rychtě.³⁰⁶ Řehoře Bůzka, který pouze hospodařil na svém gruntě, zasáhla poválečná situace mnohem tíživěji.

I když oba sedláci přišli o velké množství své půdy, zůstávali ve stejné sociální kategorii a v revizitaci byli stále počítáni jako ti „*jenž qualitates osedlého mají a s potahem robotují*“. Změna sociální příslušnosti nebyla ovšem na jarošovské rychtě neobvyklá. Ti hospodáři, kteří byli v berní rule zapsáni do kategorie sedláků, již v revizitaci, po ztrátě části svých polí, najdeme většinou mezi chalupníky, někdy se mohlo stát, že klesli až do kategorie zahradníků. Příkladem může být Ondřej Čurda z Rodvínova, který v roce 1654 držel 15 str. půdy, čímž se pohyboval těsně na hranici s chalupníky.

³⁰⁶ Řehoř Ranfl skoupil od Matěje Krokvicara dluhu 20 kop; Vávra Šimek položil v dluhy Matěje Krokvicara 8 kop; Jiří Pachole položil v dluhy Krokvicarovi 14 kop 57 g 3 d.; Řehoř Bůzek skoupil od Matěje Krokvicara dluhů 29 kop. Více o tom v pozemkové knize: SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235.

Lze tedy předpokládat, že při poklesu množství orné půdy, která probíhala i u ostatních sedláků, musel být jednoznačně v další revizitaci zařazen k nižší sociální příslušnosti. Podobná situace nastala u Pavla Štefla z Jarošova, u kterého je v berní rule zapsáno 14 str. polí. Mezi lety 1654-1668 ztratili oba 6 str., což je plných 40 %. Tento úbytek výrazně ovlivnil jak hospodářskou základnu gruntu tak i sociální zařazení. V revizitaci z roku 1668 již oba dva najdeme v kategorii „chalupníci 4 za osedlého“.

Tabulka 28.

Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech 1654-1683 (sedlák Ondřej Čurda)

Ondřej Čurda	Role má a osévá						Luk pod kolik vozů sena
	všech rolí	osetých na		úhor	lada	porostliny	
		zimní	jaro				
1654	15	5	5	5	-	-	-
1668	9	3	3	3	-	-	-
1683	4	2	2	-	-	-	-

Tabulka 29.

Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech 1654-1683 (sedlák Pavel Štefl)

Pavel Štefl	Role má a osévá						Luk pod kolik vozů sena
	všech rolí	osetých na		úhor	lada	porostliny	
		zimní	jaro				
1654	14	5	4	5	-	-	-
1668	8	2	2	2	-	2	1/3
1683	6	2	2	2	-	-	-

Jako u předešlých dvou sedláků, i zde nastaly změny v držbě hospodářských zvířat. V berní rule oba vlastnili dva kusy tažného dobytka, krávy, jalovice, prasata a Ondřej Čurda navíc ještě choval deset kusů ovcí. Postupem let se ukázal pokles v držbě vlastních zvířat, převahu získal hlavně dobytek nájemní. Viditelné je to u Ondřeje Čurdy, který měl svou jednu krávu, tři jalovice a jedno prase, ostatní dobytek byl nájemní. Z původních deseti ovcí vlastních nyní choval jen 5 nájemních.

Pavel Štefl na druhou stranu stále držel vlastní potah, pouze si pronajal dvě jalovice a čtyři ovce, které předtím nechoval. Po třicetileté válce se stal chov ovcí velmi lukrativním obchodem, vydělávala na něm jak vrchnost tak i poddaní. Důležité pro chov ovcí byly hlavně pastviny a louky, kterých bylo na Jindřichohradecku značné množství. Nejlepší podmínky pro chov ovcí byly však na Budějovicku, kde byl i dostatek lad, pastvin a luk.

Tabulka 30.

Stav chovaného dobytka u sedláka Ondřeje Čurdy mezi lety 1654-1683

Ondřej Čurda	Chovatí může		Potahy mají				Chovatí může	Dobytka chovájí										Lesů (str.)
			Nyní chová					Nyní chová										
	vl.		náj.		krav	jalovic		ovcí		sviní	koz							
	koně	voly	koně	voly		vl.	náj.	vl.	náj.		vl.	náj.	vl.	náj.				
1654	2	-	2	-	-	-	3	-	3	-	10	-	2	-	-	1		
1668	-	-	-	-	2	-	1	2	3	-	-	5	1	-	-	-		
1683	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	3	1	-	-	-		

Tabulka 31.

Stav chovaného dobytka u sedláka Pavla Štefla mezi lety 1654-1683

Pavel Štefl	Chovatí může		Potahy mají				Chovatí může	Dobytka chovájí										Lesů (str.)
			Nyní chová					Nyní chová										
	vl.		náj.		krav	jalovic		ovcí		sviní	koz							
	koně	voly	koně	voly		vl.	náj.	vl.	náj.		vl.	náj.	vl.	náj.				
1654	2	-	2	-	-	-	2	-	1	-	-	-	1	-	-	2 věřt.		
1668	1	-	2	-	-	1	2	-	2	-	-	4	1	-	-	-		
1683	-	-	2	-	-	-	1	1	-	-	-	3	1	-	-	-		

Jestliže v revizitaci z roku 1668 drželi oba hospodáři téměř stejný počet dobytka a osévali kolem 30 % polí, roku 1683 byla již situace jiná. U Ondřeje Čurdy byl zaznamenán znatelnější úbytek půdy a také v chovu dobytka došlo k výrazným

změnám. Roku 1683 činila výměra jeho polí pouhé 4 str., což znamenalo pokles o celých 55,6 %. Samozřejmě se toto snížení muselo projevit i u dobytka, kterého z původních 20 kusů nyní vlastnil pouze 7.

V předešlé kapitole bylo zmíněno, že během 70. let postihlo jarošovskou rychtu několikrát za sebou nepříznivé počasí, čímž byla způsobena většině hospodářů škoda na obilí. Z tohoto důvodu neměli dostatek na krmení pro dobytek a byli tak nuceni jej prodávat. To by vysvětlovalo rapidní pokles v chovu hospodářských zvířat. Ondřej Čurda, který ještě v roce 1668 vlastnil 14 kusů dobytka, přišel do roku 1683 o plných 50 %. U Pavla Štefla byl úbytek o něco nižší, přesto také dosti výrazný, 33,3 %. Z důvodu poklesu v držbě půdy i dobytka byli oba hospodáři v revizitaci z roku 1683 zařazeni do kategorie „zahradníci 8 za osedlého“.

Zajímavé je i porovnání cen daných poddanských usedlostí. Opět jsou zjiitelné z pozemkové knihy, kde se dozvídáme, že grunt Ondřeje Čurdy si po celé 17. století udržel poměrně stejnou cenu, vždy kolem 130 kgm. Průběh splátek byl však nepravidelný, z čehož lze usoudit, že hospodář neměl vždy hotovost na splácení dědických podílů. Například již první splátku, jakou byl závdavek, vyrovnal kupující až za dva roky od doby prodeje. Důkazem nedostatku hotových peněz je i skutečnost, že tento grunt nebyl nikdy během celého 17. století úplně splacen.

Grunt Pavla Štefla stál v době před vznikem berní ruly 120 kgm., byl tedy téměř na stejné úrovni jako grunt Ondřeje Čurdy. Tomu konečně odpovídá i rozsah polí a počet dobytka známý z roku 1654. Z pozemkové knihy pak ovšem zjišťujeme, že roku 1666 je tento grunt pustý a jeho cena byla tudíž snížena na pouhých 50 kgm. Místo závdavku byla prodávajícímu dána chalupa, kterou kupující získal od svého otce za 20 kgm. V revizitaci z roku 1668 je zde připsáno, že u tohoto gruntu se nachází také chalupa pro podruha. Nižší cena gruntu vedla nakonec k jeho splacení, kterého hospodář dosáhl za 23 let. I když byl grunt zaplacen a evidentně hospodář dokázal splácet vejrunky, na konci 17. století, kdy byl grunt opět prodán, jeho cena navýšena již nebyla. Jednou z možností nezvýšené ceny by mohl být fakt, že grunt byl prodán synovi předešlého hospodáře. Otec ponechal původní cenu, za kterou ho sám kupoval. Jelikož byl grunt již dávno splacen, nebylo nutné jeho cenu dále

zvyšovat. Po smrti otce vyplácel syn nadále své matce vejrunky a také spravedlnost svých nevybytých sourozenců.

Rozdíl v kupní ceně gruntů a jiné informace nalezené v pozemkové knize, ukazují na odlišnou hospodářskou situaci a ekonomickou stabilitu daných usedlostí. I když měli dva hospodáři stejnou či podobnou rozlohu polí a počet dobytka, neznamenal to vždy, že jejich životní úroveň se během druhé poloviny 17. století bude odvíjet podle srovnatelných měřítek. Na čtyř sedlácích z jarošovské rychty byl představen různý hospodářský vývoj po třicetileté válce ve venkovském prostředí. Nezáleželo tedy jen na rozsahu půdy a množství chovaného dobytka, důležitou roli hrály i vedlejší činnosti hospodáře, jakými bylo například zmíněné formanství Matěje Krokvicara, nebo skutečnost, jestli se na gruntu projeví výrazné škody způsobené válkou či tam docházelo k častějšímu střídání majitelů.³⁰⁷

Ekonomický propad se projevil i na gruntech s menší rozlohou polí. Chalupnické a zahradnické domácnosti tvořily na jarošovské rychtě dohromady 22 %, přičemž chalupnických bylo výrazně méně (6,8 %). Podobně jako u sedláků docházelo i u nich k výraznému poklesu v držbě orné půdy i dobytka, někteří z tohoto důvodu byli později zařazeni do nižší sociální kategorie. Příkladem by mohl být chalupník Vavřinec Oldřich z Jarošova, u kterého bylo v roce 1654 zaznamenáno 9 str. orných polí a co se týče dobytka, držel 2 krávy, 4 jalovice a 2 prasata. Jako jediný chalupník nechoval žádné voly. Takováto rozloha polí a počet dobytka byl typický i pro další chalupníky na rychtě. Výjimku představoval pouze Šimon Hejda, který držel podstatně větší množství dobytka, než bylo obvyklé, kromě dvou volů a čtyř krav choval osm jalovic a 15 ovcí. Právě držba ovcí u chalupníků nebyla v jiných případech zaznamenána. Šimon Hejda byl jedním z těch, kteří chovali takto velké stádo. Největší sedlák na rychtě Matěj Krokvicar držel v této době stádo o 19

³⁰⁷ Například grunt č. 14 v Jarošově změnil během druhé poloviny 17. století svého majitele 5x. Důvodem střídání byla neschopnost obstát na gruntech nebo zběhnutí z něj. Z původní ceny 250 kgm, kterou hospodář zaplatil roku 1644, došlo ke snížení na 150 kgm roku 1652 a po opětovném zběhnutí majitele určili rychtář a konšelé cenu na pouhých 100 kgm. Poslední majitel svůj grunt za 17 let prodal s navýšením ceny o 40 kgm. Je zajímavé, že tato cena zůstala stejná i na začátku 18. století, kdy grunt po celou předešlou dobu prosperoval a byl v držení stále stejného majitele. Důvodem asi bude fakt, že byl grunt již delší dobu splacen a poté prodán synovi bývalého hospodáře. Zajímavá je i skutečnost, že tento grunt stál na začátku 17. století 380 kgm, což znamená pokles do roku 1681, kdy ho koupil Matěj Blažek a později ho i splatil, 63 %.

kusech, čímž Hejdu převyšoval o pouhé 4 kusy. Lze se domnívat, že Šimon Hejda choval takové množství za účelem prodeje vlny soukeníkům z Jindřichova Hradce. I když oba hospodáři měli stejnou rozlohu polí a osévali též stejnou plochu na zimu i na jaro, tedy 33 %, lišili se již zmíněnou držbou hospodářských zvířat.

Celkový rapidní pokles v počtu chovaného dobytka na jarošovské rychtě v době po vzniku berní ruly se samozřejmě projevil i u chalupníků. Horší dopad to mělo hlavně na ty, kteří drželi menší množství zvířat. Vavřinec Oldřich, u něhož bylo roku 1654 zapsáno celkem 8 kusů dobytka, nyní vlastnil jen 4 kusy. Znamenalo to tedy snížení o plných 50 %.

Tabulka 32.
Stav chovaného dobytka mezi lety 1654-1683
(chalupník Šimon Hejda)

Šimon Hejda	Chovatí může				Potahy mají				Chovatí může				Dobytka chovájí						Lesů (str.)
	Nyní chová				Nyní chová				Nyní chová										
	vl.		náj.		vl.		náj.		krav		jalovic		ovcí		sviní	koz			
	koně	voly	koně	voly	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.					
1654	-	-	2	-	-	-	-	-	4	-	8	-	15	-	3	-	-	1,5	
1668	-	-	-	-	2	2	-	4	1	2	4	-	1	-	-	-	-	1,3	
1683	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	

Poměr vlastních a nájenních kusů byl zde bezpředmětný, jelikož měl pouze nájenní. Lepší situace ohledně držby dobytka se vyskytla u Šimona Hejdy, u kterého bylo roku 1654 zapsáno celkem 32 kusů dobytka. U chalupníka byl tak vysoký počet značně neobvyklý, svým chovaným množstvím převyšoval i některé sedláky; například Ondřej Čurda v roce 1654 vlastnil 20 kusů. I přesto, že u něj došlo k poklesu téměř o 56,5 %, zůstávaly některé kusy stále v jeho osobním vlastnictví na rozdíl od Vavřince Oldřicha, který si musel dobytek najmout, protože o svůj úplně přišel. Největší úbytek byl opět zaznamenán v chovu ovcí, kdy z původních 15 kusů mu zbyly pouze 4 (26,7 %). Také u jalovic se projevil značný pokles, z 8 kusů měl nyní jen jeden kus vlastní a dva nájenní.

Ztráta dobytka se musela jednoznačně projevit i v obdělávání orné půdy. Oba hospodáři v roce 1654 drželi 9 str. a osévali jednu třetinu na zimu, jednu na jaro a třetí nechávali úhorem. V revizitaci z roku 1668 je již situace jiná. Je zřejmé, že množství dobytka mělo značný vliv na obhospodařování půdy. Jak bylo řečeno, Šimon Hejda držel více dobytka a také vlastnil dva voly, čímž se lišil od Vavřince Oldřicha, který měl jen dvě krávy nájemní. Podíváme-li se na úbytek plochy osévané oběma hospodáři zjistíme, že u Šimona Hejdy došlo ke snížení orné půdy jen o 11 %, za to u Vavřince Oldřicha se pokles rovnal 33 %. I rozdíl v osévané ploše na zimu a na jaro se projevil dosti výrazně. Šimon Hejda obdělával 50 % rozlohy svých polí, zbylých 50 % zaujímal úhor a porostliny. Naproti tomu Vavřinec Oldřich oséval pouze 2,7 str. z celkové výměry 6 str. u něj zapsaných.

Tabulka 33.

Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech 1654-1683 (chalupník Šimon Hejda)

Šimon Hejda	Role má a osévá						Luk pod kolik vozů sena
	všech rolí	osetých na		úhor	lada	porostliny	
		zimu	jaro				
1654	9	3	3	3	-	-	-
1668	8	2	2	2	-	2	-
1683	2,5	-	-	-	-	-	-

Tabulka 34.

Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech 1654 - 1683 (chalupník Vavřinec Oldřich)

Vavřinec Oldřich	Role má a osévá						Luk pod kolik vozů sena
	všech rolí	osetých na		úhor	lada	porostliny	
		zimu	jaro				
1654	9	3	3	3	-	-	-
1668	6	1,3	1,3	1,3	1,3	-	-
1683	2,5	-	-	-	-	-	-

Z důvodu úbytku orné půdy u každého z nich, došlo k posunu z jedné sociální kategorie do druhé. Jelikož u Šimona Hejdy byl pokles pouze o 1 str., komise jej zapsala opět mezi „chalupníky 4 za osedlého“. Změna však proběhla u Vavřince Oldřicha, který se svými 6 str. klesnul do kategorie „zahradníci 8 za osedlého“.

U obou hospodářů se tedy během 14 let objevily značné rozdíly jak v chovu dobytka, tak i v rozloze půdy, ve které si byli roku 1654 rovni. V době revizitace z roku 1683 se poměr mezi nimi opět vyrovnal, což znamenalo výrazný pokles především u Šimona Hejdy. Jestliže v roce 1668 u něj bylo zapsáno 8 str. půdy, nyní držel jen 2,5 str., čímž celkově přišel o 69 % půdy. Úbytek je to jistě obrovský, vezmeme-li v potaz, že v berní rule držel 9 str. a oséval plně celou plochu. Kolik sel hospodář na zimu a na jaro není v tomto případě zapsáno, je tedy možné, že to bylo tak malé množství, že jej komise nezmínila, nebo již k obdělávání polí nedocházelo. Druhý předpoklad by potvrzoval i početní stav dobytka, jehož úbytek byl v tomto případě maximální. Šimon Hejda držel jen jednu krávu vlastní z původních 14 kusů v roce 1668, což je ztráta skoro 95 %. U Vavřince Oldřicha byla situace podobná, s výjimkou toho, že již nedržel žádný dobytek.

Tabulka 35.
Stav chovaného dobytka mezi lety 1654-1683
(chalupník Vavřinec Oldřich)

Vavřinec Oldřich	Potahy mají					Dobytka chovájí										Lesů (str.)
	Chovatí může					Chovatí může										
	Nyní chová					Nyní chová										
	vl.		náj.			krav		jalovic		ovcí		svíní	koz			
koně	voly	koně	voly	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.					
1654	-	-	-	-	-	-	2	-	4	-	-	-	2	-	-	1,5
1668	-	-	-	-	-	1	-	2	-	2	-	-	-	-	-	1,3
1683	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Z důvodu takto velkého úbytku domácích zvířat a orné půdy byli oba dva roku 1683 zařazeni do kategorie „chalupníci 8 za osedlého“. S rozlohou svých polí 2,5 str. a s jedním či žádným kusem dobytka klesli na úroveň zahradníků z doby vzniku berní ruly. Jelikož byla jejich držba tak nízká, lze předpokládat, že se nemohli uživit pouhým zemědělstvím. K tomu, aby se rodina rolníka samozásobila

bylo zapotřebí, při průměrné nebo špatné půdě, něco přes 15 str. výsevku.³⁰⁸ Ani jeden hospodář neoséval takto velkou plochu, museli proto vykonávat nějakou vedlejší činnost. Vavřinec Oldřich například provozoval zednické řemeslo, avšak v revizitaci z roku 1683 je u něj napsáno „zedník pro starost řemesla nedělá“. U Šimona Hejdy není zjistitelné nic. Jestliže tedy nehosподаřili a nevykonávali žádné řemeslo, je možné, že se nechávali pouze najímat na různé pomocné práce u bohatých sedláků. V podobné situaci se ocitli i další chalupníci, kteří roku 1654 vlastnili kolem 9 str. půdy a chovali průměrně 8 kusů dobytka. Většina měla roku 1683 též 2,5 str. orných polí a jednu vlastní krávu.³⁰⁹

Tabulka 36.

Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech 1654-1683 (zahradník Šimon Vítek)

Šimon Vítek	Role má a osévá						Luk pod kolik vozů sena
	všech rolí	osevých na		úhor	lada	porostliny	
		zimu	jaro				
1654	2 věrtele	2 věrtele	-	-	-	-	-
1668	-	-	-	-	-	-	-
1683	-	-	-	-	-	-	-

Zahradnické domácnosti tvořily na jarošovské rychtě zhruba 15 % a držely roku 1654 dohromady 25,8 str. půdy, v průměru tedy na jednoho hospodáře připadalo 2,3 str. Většina jich žila v Jarošově. Držba dobytka nebyla nijak velká, nejčastěji chovali krávy a prasata, jalovice nebyly již tak početné. Chov ovcí nebyl vůbec běžný, ale i v této kategorii se vyskytla výjimka, stejně jako u chalupníků; byl jí zahradník Šimon Vítek, který držel stádo o 11 kusech, což byl počet dosti velký. Rozloha jeho orných polí nedosahovala ani 1 str., v roce 1654 oséval pouze na zimu a to celou plochu, což byly pouhé dva věrtele půdy.³¹⁰

Ačkoliv tedy nadržel ani 1 str. orné půdy, vlastnil vysoký počet dobytka, u zahradníků velmi neobvyklý. Ve většině případů totiž měli jen jednu nebo dvě krávy a jedno prase. Jedním z nich byl Řehoř Matouš, který choval dvě krávy, jedno prase a také jednu jalovici.

³⁰⁸ M. CERMAN – E. MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur*, s. 749.

³⁰⁹ Například Václav Masař, který v roce 1654 držel 9 str. půdy a vlastnil 6 kusů dobytka, v roce 1683 choval již jen jednu krávu vlastní a měl 2,5 str. orné půdy. Stejná situace nastala i u Ambrože Křižana, který v roce 1654 měl 7 str. půdy a 8 kusů dobytka.

³¹⁰ Jeden strych se rovnal čtyřem věrtelům.

Lze tedy předpokládat, že se Šimon Vítek živil chovem ovcí, jestliže měl takto malý rozsah orných polí. Je to podobná situace jako u chalupníka Šimona Hejdy, který byl také jediným ve své kategorii, zabývající se chovem ovcí. Řehoř Matouš naproti tomu vlastnil 6 str. půdy a oséval na zimu i na jaro 2 str.

Tabulka 37.

Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech 1654-1683 (zahradník Řehoř Matouš)

Řehoř Matouš	Role má a osévá						Luk pod kolik vozů sena
	všech rolí	osetých na		úhor	lada	porostliny	
		zimu	jaro				
1654	6	2	2	2	-	-	-
1668	4	1	1	1	1	-	-
1683	-	-	-	-	-	-	-

Tabulka 38.

Stav chovaného dobytka mezi lety 1654-1683 (zahradník Šimon Vítek)

Šimon Vítek	Chovatí může				Potahy mají				Chovatí může				Dobytka chovají						Lesů (str.)
					Nyní chová								Nyní chová						
	vl.		náj.		krav		jalovic		ovcí		svíní	koz							
	koně	voly	koně	voly	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.		vl.	náj.						
1654	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	11	-	1	-	-	-		
1668	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	2	-	-	-	-	-		
1683	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		

Dalo by se předpokládat, že úměrně s úbytkem půdy bude klesat i počet dobytka. V tomto případě však nastala opačná situace a Řehoř Matouš choval kromě 2 vlastních krav a 1 vlastní jalovici také 6 ovcí nájemních a 1 nájemní jalovici. Přesně jako u ostatních hospodářů, kteří po třicetileté válce začali chovat ovce, což jim přinášelo jisté finanční prostředky a pomáhalo tak alespoň trochu vylepšit jejich ekonomickou situaci. U Šimona Vítka již roku 1668 nenajdeme zapsanou žádnou půdu, držel pouze 1 vlastní a nájemní krávu, 1 vlastní jalovici a 2 nájemní ovce. U něj tedy došlo naopak k úbytku chovaných ovcí o plných 100 %.

Jelikož neměl již žádnou půdu, ale držel stále určitý počet dobytka, byl i nadále veden v kategorii „zahradníci 8 za osedlého“, stejně tak, jako Řehoř Matouš.

Tabulka 39.

**Stav chovaného dobytka mezi lety 1654-1683
(zahradník Řehoř Matouš)**

Řehoř Matouš	Chovatí může				Chovatí může	Dobytka chovájí										Lesů (str.)	
	Potahy mají					Nyní chová											
	Nyní chová		vl.			náj.		krav		jalovic		ovcí		svíní	koz		
	koně	voly	koně	voly		vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.		vl.		náj.
1654	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	1	-	-	-	
1668	-	-	-	-	-	-	2	-	1	1	-	6	-	-	-	-	
1683	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	

K výrazné změně došlo mezi lety 1668 a 1683, kdy oba hospodáři přišli jak o půdu, tak i o všechny dobytek a komisi byli proto zařazeni do kategorie „zahradníci jenž 16 za osedlého“. V této skupině bylo dalších osm hospodářů, kteří se živili buď jako tkalci nebo nádeníci. Aleš Chalupa uvádí, že ve vesnicích na Jindřichohradecku se na počátku 18. století nacházelo 426 nádeníků. Velmi rozšířeným zaměstnáním chudých vrstev na českém území byla podle něj hlavně textilní domácí výroba.³¹¹ Řehoř Matouš byl právě jedním z těch, u kterých bylo zaznamenáno, že se živí tkalcovstvím. Chudobu místních lidí vyjadřuje i vizitátory napsané hodnocení stávající situace v obci Jarošov: „Při této vesnici jsou roly prostředně vejnosný, totiž škrobový, v mokřinách ležící, takže víc stoklasy a luštěnice nežli žita dostávají - jest pravda, že blízko města leží, že by mohly prodejem dříví se živiti, však kdyby je měly, jestli pak kdo z nich dříví na prodej veze musí je kupovati od vrchnosti a přitom špatnej užitek má. Lid jest na větším díle všechny velmi chudobnej.“³¹²

K dokreslení hospodářské situace na obou zahradnických gruntech lze využít také údajů zapsaných v pozemkové knize. Na první pohled je zřejmé, že usedlost Řehoře Matouše, u které bylo v roce 1654 zapsáno 6 str. orné půdy, byla výrazně

³¹¹ A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách*, s. 291.

³¹² SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, BR, inv. č. H 110.

dražší, ale častější střídání majitelů také ukazuje na problematičtější splácení. Jestliže chalupa Šimona Vítka v roce 1658 stála 26 kgm, pak Řehoř Matouš ji prodal roku 1657 svému bratrovi za 97 kgm. Je však zajímavé, že u jeho usedlosti nikdy nenajdeme během 2. poloviny 17. století napsáno, že byla hospodářem plně splacena, což je zapříčiněno právě změnou majitelů. Nastalé hospodářské problémy po třicetileté válce se projeví především při splácení vejrunků posledního hospodáře, který usedlost koupil roku 1669 opět za cenu 97 kgm. Zjistila jsem, že ještě roku 1711 zde byl stále majitelem a do této doby zaplatil již 44 kgm. Znamená to tedy, že za 42 let se mu nepodařilo splatit ani polovinu požadované sumy. Na druhou stranu usedlost Šimona Vítka byla v držení pouze dvou hospodářů a druhý ji dokázal během 19 let zaplatit (rok 1698).

Co se týká ekonomické situace jednotlivých poddanských usedlostí na jarošovské rychtě, bylo ukázáno, že se propad po třicetileté válce výrazně projevil na jejich hospodaření, ať už šlo o domácnosti selské, chalupnické či zahradnické. U sedláků, i když u nich docházelo k úbytku orné půdy i dobytka, nebyl dopad třicetileté války natolik výrazný, jako u nižších sociálních kategorií. Největší sedláci na rychtě, Matěj Krokvicar a Řehoř Bůzek, přišli celkově mezi lety 1654 a 1683 o 36,6 % půdy. U chalupníků a zahradníků byl pokles mnohem vyšší, většinou se ztráta půdy rovnala 70-80 %, většina zahradníků dříve držících alespoň 6 str. půdy, byla nakonec v revizitaci zařazena mezi bezzemky. Na jarošovské rychtě to byli například Řehoř Matouš nebo Šimon Vítek.

Jedním z důvodů snížení rozsahu obdělávané plochy byl rapidní úbytek chovaného dobytka, který nastal během a po třicetileté válce. Ještě před válkou se na panství Jindřichův Hradec nacházely vysoké stavy poddanského dobytka, což bylo umožněno dostatečným množstvím luk a pastvin. V této souvislosti se mluvilo o zámožnosti jindřichohradeckých sedláků, kterou místy připomínaly kamenné domy.³¹³ Tento fakt dokazují i údaje v berní rule, kde mnoho sedláků drželo ještě stále dosti početná stáda ovcí a tažného dobytka.³¹⁴ V dalších letech po vzniku berní ruly, kdy probíhala revizitace, stavy hospodářských zvířat klesaly a opět hlavně u zahradníků to vedlo ke ztrátě všech dříve držných kusů.

³¹³ J. PETRÁŇ, *Poddaný lid v Čechách*, s. 100.

³¹⁴ Srov. tabulka 1. v příloze, s. 163.

Pokles dobytka a menší rozloha obdělávané půdy měly značný vliv na samozásobitelskou schopnost poddaných. Většina z nich proto musela vykonávat jinou vedlejší činnost pro získání dalších finančních prostředků. Na jarošovské rychtě se mnoho lidí živilo také tkalcovstvím a dalšími řemesly. V posledních letech 17. století se však poddaní, kteří přišli o svou půdu i dobytek museli živit rukama, nechat se tedy najímat pro nádenickou či jinou práci na panském nebo u větších sedláků. V revizitaci z roku 1683 je hospodářská situace dokreslena poznámkami, a to především u zahradníků a bezzemků, kteří dříve vykonávali nějaké řemeslo, například „*je švec však pro starost nic nedělá*“ nebo „*tkadlec řemesla nedělá*“ či „*zedník pro starost řemesla nedělá*“.³¹⁵ Lze tedy předpokládat, že nedostatek financí vedl řemeslníky k postupnému ukončení jejich činnosti a museli se proto živit jen jako nádeníci. Vyskytl se i případ, zaznamenaný též v revizitaci z roku 1683, kdy u jednoho podruha je zapsáno „*tesař sešlý věkem žebrotou se žíví*“.³¹⁶ Dokladů o chudobě místních lidí je velké množství, dočítáme se to i v sumarizaci uvedené na konci každé vesnice.³¹⁷ Kvalita půdy zde nebyla nikdy dostačující, aby poskytovala vždy potřebné množství obilí. V tereziánském katastru je půda jarošovských vesnic zařazena do 5.-7. bonitní třídy. V tábořském kraji, kam patřila i jarošovská rychta, bylo nejvíce půdy v 7. třídě, asi 34,3 %. Tři poslední nejhorší třídy, tedy 6.-8., tvořily v tomto kraji zhruba 60 %.³¹⁸

Ceny gruntů uváděné v pozemkové knize také přibližují stávající finanční situaci poddanských usedlostí. Je z nich poznat, jak dobré a velké bylo stavení, jaké mělo asi vybavení a nakolik byl hospodář schopen splácet vejrunky. Matěj Krokvicar, který byl největším sedlákem na rychtě, neměl větší finanční problémy a půjčoval i ostatním hospodářům na rychtě. Velkou roli v jeho hospodaření hrálo i formanství, které provozoval. U dalších poddaných byla situace problematičtější, některým trvalo mnoho let, než grunt splatili nebo se jim to, hlavně při častém střídání majitele, nepodařilo nikdy.

³¹⁵ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, BR, inv. č. H 110.

³¹⁶ TAMTÉŽ.

³¹⁷ Například: *Ves Matějovec „Při této vesnici jest půda dokonce mizerná ve velkých mokřinách takže mnohdykráto všechno obilí vyhnije.“*

³¹⁸ A. CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách*, s. 257.

VIII. Uplatňování rodinných a skupinových strategií při převodu poddanských nemovitostí

Poddanské usedlosti na jarošovské rychtě zapsané v pozemkových knihách se řadily mezi nemovitosti zakoupené,³¹⁹ které byly základním typem nemovitosti v Čechách.³²⁰ Poddaný, jestliže seděl na zakoupené usedlosti, měl určitá práva spojená s vlastnictvím daného statku, a to například v oblasti majetkového práva rodinného, dědického a dispozičního.³²¹ V rámci zmíněných práv mohl poddaný prodávat svoji usedlost či ji odkazovat na základě závěti, jestliže hospodář umřel.

Odkup nemovitosti se uskutečňoval pomocí tržové nebo darovací smlouvy, která byla uzavřena mezi prodávající a kupující stranou. K uzavírání těchto smluv docházelo ve vrchnostenských kancelářích, u rychtáře nebo v době výročních soudů. Obě strany vystupovaly osobně, zastupování byli většinou sirotci a někdy i ženy.³²² Zanesení tržové smlouvy do pozemkových knih bylo důležitým dokladem převodu usedlosti na nového majitele a potvrzením jeho vlastnických práv.

Aby ovšem mohla být tržová smlouva uzavřena a mohlo dojít k převodu nemovitosti na nového majitele, bylo zapotřebí nejprve stanovit cenu usedlosti. K ohodnocení usedlosti docházelo ze strany nezávislých osob, většinou jimi byli rychtář a konšelé,³²³ kteří provedli odhad tzv. „šacuňk“, jenž je považován za oficiální postup při stanovování kupní ceny poddanského statku. Typická byla i forma „trojího práva“, kdy se odhadu účastnili kromě místních konšelů a rychtáře i představení dalších dvou sousedních vesnic.³²⁴ Je jen těžko představitelné, že by se cena během let neměnila a zůstávala stále stejná. Při jejím určování se přihlíželo především k aktuálnímu stavu nemovitosti, jejímu vybavení a také předešlé ceně. Pokud se objevilo poškození či jiné nedostatky oproti předchozímu stavu, mohlo dojít ke snížení původní ceny, v opačném případě k jejímu navýšení. Na jarošovské

³¹⁹ O zákupe blíže studie A. TOMÍČEK, *Otázka zákupe v Čechách*, ČDV 10, 1923, s. 133-136.

³²⁰ V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 95n.

³²¹ TAMTÉŽ, s. 97; Josef GRULICH, *Poddanská nemovitost a dědické právo na Táborsku. Vřesecká rychta v letech 1625-1825*, JSH 65, 1996, s. 34-41; Dana ŠTEFANOVÁ, *K aspektům role příbuzenských vztahů a majetkových transakcí. Situace na frýdlantském panství v letech 1558-1750*, HD 22, 1998, s. 107-144.

³²² V. PROCHÁZKA, *Tržová smlouva na poddanskou nemovitost*, s. 97.

³²³ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235, statek Štefla Hanzla: „tak mu od rychtáře a konšelů šacován jest za 240 kop...“

³²⁴ V. PROCHÁZKA, *Tržová smlouva*, s. 103.

rychtě je těchto případů značné množství, týká se to především těch gruntů, u kterých došlo ke snížení ceny, a to z důvodu zpusťování či vyhoření.³²⁵ Vladimír Procházka udává podobné příklady, kdy došlo ke zhoršení hospodářského stavu usedlosti. V pozemkových knihách se většinou mluví o „*spuštění*“ méně už o „*zruinování*“ či „*zlehčení*“ nebo o „*vyhoření*“ bez udání důvodu.³²⁶

Velikost ceny usedlosti se rovnala součtu všech pohledávek jednotlivých věřitelů, které jim byly vypláceny podle pořadí, v jakém byli zapsáni na seznamu dlužných částek. Proto bylo v zájmu každého věřitele, aby jeho půjčené částky byly řádně zapsány.³²⁷ Na jedné straně byla tedy cena dána tradicí dřívějších prodejů a na druhé straně momentální hospodářskou a stavební úrovní usedlosti, jejím užitekem a stavem nabídky a poptávky.³²⁸

Hodnota usedlosti byla vyčíslena v penězích, nejčastěji byly používány kopy grošů míšeňských, v některých oblastech územně ohraničených se počítalo na kopy české (Jičínsko). Od druhé poloviny 17. století se však začal uplatňovat rýnský tolar, na něhož se měly všechny údaje přepočítávat. Velice řídké bylo stanovení ceny gruntu v penězích a naturáliích, nejvíce v obilí, ale také například ve víně.³²⁹ Na jarošovské rychtě se během sledovaného období nevyskytl ani jeden případ takovéto platby. Jaroslav Mengler, který sledoval vývoj cen usedlostí v obci Dírná, ve své práci uvádí pouze jediný příklad uvedeného druhu.³³⁰

Po ohodnocení usedlosti a uzavření tržové smlouvy následovalo finanční vyrovnání mezi oběma stranami. Kupující neplatil celou částku najednou, ale suma za nemovitost byla vždy rozdělena na více částí. První a největší platbou byl tzv. závdavek, který tak potvrzoval danou smlouvu.³³¹ Ve většině případů docházelo ke

³²⁵ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235, statek Jíry Najpara: „*Jíra Najpar vyhořel léta 1657 a prodal to spáleníště za 125 kop bez závdavku...*“; „*...Partl Andrlů prodává týž grunt Janovi Wondrovýmu souce shořelý za 59 kop...*“

³²⁶ V. PROCHÁZKA, *Tržová smlouva*, s. 105.

³²⁷ D. ŠTEFANOVÁ, *K aspektům role příbuzenských vztahů*, s. 122.

³²⁸ B. CHOCHOLÁČ, *Selské peníze*, s. 75.

³²⁹ V. PROCHÁZKA, *Tržová smlouva*, s. 98-99.

³³⁰ Jaroslav MENGLER, „*Syn jeho je povinen dáti...*“ (Okolnosti změn majitele poddanské nemovitosti a rozsah výměnku na jihu Čech v 17.-19. století, DP HÚJU, 2004, s. 74.

³³¹ V textu pozemkové knihy pro jarošovskou rychtu bylo placení závdavku označeno slovy: „*zavdal ihned*“, „*závdavku při soudech složití má*“, „*závdavku přijal*“, „*k soudu zavdati má*“.

splacení závdavku hned při vzniku smlouvy, vyskytly se však i případy, kdy k tomu došlo až za rok nebo dva.³³²

V některých případech šla celá částka závdavku na splacení dluhů předchozího hospodáře³³³ nebo si kupující nechal odečíst z ceny usedlosti svůj dědický podíl na gruntu.³³⁴ Bronislav Chocholáč nazývá tuto formu závdavku formou fiktivní nebo-li mrtvou.³³⁵ Na jarošovské rychtě se také objevují případy, kdy kupující dal místo závdavku prodávajícímu chalupu nebo si nechal vypsát hovězí dobytek.³³⁶ Velice často se stávalo, že prodej byl uskutečněn bez položení závdavku. Tento jev byl obvyklý převážně v letech těsně po skončení třicetileté války a týkalo se to hlavně gruntů pustých nebo jinak poškozených. Hospodáři, který vzal takovýto grunt, bylo odpuštěno placení první a největší částky, aby byl schopen hospodařit bez větších finančních problémů.³³⁷

Závdavek, jelikož tvořil největší část z celkové sumy nemovitosti, představoval pro kupujícího velké množství peněz vyplacených najednou. Pro předchozího hospodáře však znamenal značný finanční obnos, který mu mohl pomoci se zakoupit na jiné usedlosti nebo zlepšoval jeho momentální ekonomickou situaci. Na jarošovské rychtě se výše závdavku pohybovala mezi 5-60 kgm u selských gruntů, nečastěji 10-30 kgm a 2-10 kgm u chalupnických a zahradnických. Největší závdavek, který kdy byl na tomto území položen během 17. století představoval sumu 300 kgm. Na rychnovském panství závdavek tvořil mnohem vyšší částku,

³³² Roku 1650 byl šacován Pavlovi Pejdlovi grunt po jeho zemřelém otci za 200 kgm a závdavku měl složit 15 kgm. Zápis o jeho zaplacení je poté k roku 1652. Možné vysvětlení tohoto prodlení je i v době zápisu, jelikož většina jich začíná až rokem 1652. Pavel Pejdl mohl tedy danou částku zaplatit, ale k zápisu došlo až roku, kdy se začalo opět zaznamenávat do pozemkových knih.

³³³ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235: „23 kop 18 grošů v dluhy“, „5 kop v dluhy otce“.

³³⁴ Například Vít Hejda si nechal místo závdavku roku 1682 odepsat svůj dědický podíl na gruntě, což bylo 10 kop 31 grošů 1 denár. Srov. Alena PAZDEROVÁ, *Venkovští poddaní rychnovského panství v 17. století ve světle gruntovní knihy* (Příspěvek k problematice tzv. druhého nevolnictví), HD 22, 1998, s. 58.

³³⁵ B. CHOCHOLÁČ, *Selské peníze*, s. 98.

³³⁶ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235, statek Lukáše Náhlíka: „místo něj dal sobě za krávu kostelní 3 kopy vypsati“; statek Václava Zeista: „místo něj dal sobě dvě krávy kostelní vypsati po 5 kopách“; statek Pavla Šrúce: „dal mu chalupu v závdavku 20 kop“.

³³⁷ Na jarošovské rychtě tomu odpovídalo 25 % všech gruntů.

pohyboval se 3-755 kgm, nejčastěji však 26-50 kgm. Vysoký závdavek byl znakem bohatosti venkovských lidí a hotovost důležitá při nedostatku peněz na venkově.³³⁸

Další část tvořily roční splátky zvané nejčastěji jako peníze „gruntovní“, „purkrechtní“, „dědičné“ nebo „vejrunkové“, méně již „výroční“ či „poroční“. Velmi obvyklé bylo slovo vejrunk, které vzniklo počestěním německého slova „Wehrung“. V jižních Čechách se používal také název „berunky“,³³⁹ se kterým jsme se já ani Josef Grulich, v pramenech však zatím nesetkali.

Pořadí splátek se dělo podle určitých pravidel. Nejprve měly být vyrovnány dluhy, proti nim bývají uváděna jako aktiva věřitelské položky. Dále měly být vypláceny dědičné podíly, a to nejprve dědicům nejstaršího hospodáře, kde na prvním místě byla nejčastěji vdova, pak následovali její synové a dcery. Sirotkům se jejich podíl vyplácel podle stáří a peníze byly většinou ukládány do sirotčí pokladny.³⁴⁰ Po konečném vyplacení všech pohledávek bylo v knize poznamenáno, že „grunt jest zaplacený“, „doplacen“ nebo „a tak má grunt svůj zaplacený“.³⁴¹

Výše ročních splátek byla různorodá. Většinou se pohybovala v rozmezí 2-10 kgm, u selských gruntů to bylo nejčastěji mezi 3-5 kgm, u dražších gruntů (nad 300 kgm) byla výše vejrunku 6-10 kgm. U nemovitostí nižší cenové kategorie, chalupnických a zahradnických, se splátky rovnaly 1-2 kgm. Stejná situace ohledně výše ročních splátek platila i na rychnovském panství.³⁴² Každoroční splácení nebylo však přesně dodržováno, především ve druhé polovině 17. století se objevily i několikaleté odstupy, většinou dvou až tříleté.³⁴³ Jelikož jsou velmi často u všech gruntů roky splácení stejné, dá se předpokládat, že vždy ten samý rok úředník zapsal zaplacené vejrunky a jiné události, které se během předchozích let odehrály. Záleželo samozřejmě i na ekonomické situaci daného hospodáře a na zatížení usedlosti. Poddaný musel kromě ročních splátek vykonávat i povinnosti vůči

³³⁸ A. PAZDEROVÁ, *Venkovští poddaní rychnovského panství v 17. století*, s. 56.

³³⁹ V. PROCHÁZKA, *Trhová smlouva*, s. 114.

³⁴⁰ Blíže k tématu sirotčích pokladen B. CHOCHOLÁČ, *Sirotčí truhlice*, Brno 2003, s. 43-48.

³⁴¹ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. 235, fol. 20: „Léta 1612 Toman Malej položil 2 kopy ostatní a tak má grunt svůj zaplacený!“

³⁴² A. PAZDEROVÁ, *Venkovští poddaní rychnovského panství*, s. 59.

³⁴³ Srov. V. PROCHÁZKA, *Trhová smlouva*, s. 117-118.

vrchnosti, církvi a státu, což jej dosti finančně zatěžovalo.³⁴⁴ Proto mnoho poddanských usedlostí nebylo nikdy splaceno a dluhy tak přecházely na dalšího majitele. Jak uvádí Josef Grulich, většina usedlostí byla splatitelná teprve v průběhu 18. století.³⁴⁵ Na jarošovské rychtě bylo během druhé poloviny 17. století splaceno jen 18 % selských gruntů a plných 100 % chalupnických a zahradnických. Každá chalupa na rychtě byla zaplácena alespoň jednou, objevily se však i případy, kdy byla dána celá částka naráz.³⁴⁶ Uvedená skutečnost ukazuje na snadnější splácení malých usedlostí.

Rychlejší splácení dané usedlosti bylo umožněno skupováním tzv. „*gruntovních peněz*“. V praxi to znamenalo, že hospodář disponoval určitou částkou, kterou vyplatil věřitele na své usedlosti, jestliže potřeboval rychle peníze i za cenu, že mu byla dána menší částka.³⁴⁷ Nevýhodou tedy bylo, že věřitel získal mnohem nižší částku, než měl původně dostat, avšak na druhou stranu to byla určitá jistota, která představovala hotovost v potřebnou chvíli. Někteří věřitelé, než by čekali na vyplacení svých podílů, protože doba byla někdy dosti dlouhá, si je raději nechali vyplatit dříve. Riziko tkvělo i v tom, že plátce mohl zchudnout, či mohlo dojít ke snížení ceny usedlosti nebo k znehodnocení peněz, protože kupec dostával v době splatnosti vždy jen jejich nominální hodnotu.³⁴⁸

Prodej gruntovních peněz nebyl ničím neobvyklým, je možné se s ním setkat například na Boskovicku, Pernštejnsku, Telčsku nebo Žďársku.³⁴⁹ Na území jarošovské rychty tomu nebylo jinak. Hospodáři využívali této možnosti a jestliže měli dostatek financí, skupovali pohledávky na svém gruntě. Na jarošovské rychtě se to však týkalo pouze sedláků, chalupníci a zahradníci tyto transakce neprováděli. Většina jich totiž měla své usedlosti splacené nebo je dokázali splatit během krátké

³⁴⁴ J. PEKAŘ, *České katastry 1654-1789*, s. 57n.; TÝŽ, *Kniha o Kosti*, s. 279n.

³⁴⁵ J. GRULICH, *Poddanská nemovitost a dědické právo na Táborsku*, s. 36.

³⁴⁶ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. 235: „*Svoboda ji pak prodal Lindlovi zedníku z Mutiněvsi za 31 kop peněz hotových a tak ji má zaplacenou.*“

³⁴⁷ Vladimír Procházka uvádí 15-70% skupované částky; srov. V. PROCHÁZKA, *Trhová smlouva*, s. 122.

³⁴⁸ TAMTÉŽ.

³⁴⁹ Srov. B. CHOCHOLÁČ, *Selské peníze*, s. 126.

doby.³⁵⁰ Z celkového počtu 80 hospodářů zapsaných v pozemkové knize, jich této možnosti využívalo 47,5 % a více jak polovina sedláků (56,7 %).

Kromě majitele gruntu mohly skupovat peníze na usedlosti i cizí osoby či instituce. Nejčastěji to byla vrchnost, obec či záduší. Přednostní právo ke koupi měl však hospodář držící danou usedlost.³⁵¹ Na jarošovské rychtě se tato skutečnost neobjevuje, gruntovní peníze byly skupovány pouze majiteli usedlostí.

VIII. 1 Strategie sedláků, chalupníků a zahradníků na jarošovské rychtě

Předání usedlosti nastupujícímu hospodáři je spojeno nejen s majetkovým převodem, ale i se změnou jeho sociálního postavení. Odstupující hospodář se najednou ocitl „na okraji“ společnosti, ztratil tak své prestižní postavení a byl nucen žít na výměnku.³⁵² Nový hospodář se ujímal gruntu po svém otci nebo docházelo k prodeji příbuzné či cizí osobě. Od otce jej mohl syn získat buď ještě za jeho života, když už byl otec starý a nebyl schopen dále hospodařit, kšaftem, dědictvím (ale záplatně), koupí nebo směnou.³⁵³ Nejčastěji se stávalo, že syn zdědil grunt až po smrti otce, jelikož většina hospodářů zůstávala v čele domácnosti tak dlouho, dokud to jen bylo možné. Z celkového počtu všech selských převodů představoval tento způsob na jarošovské rychtě 27 %. Na rychnovském panství této skutečnosti odpovídalo jen 12,7 %.³⁵⁴ Větší podíl zde měl prodej usedlosti nepřibuzné osobě, který tvořil plných 60,4 %. Na jarošovské rychtě se tento převod rovnal 34,6 %. Především se v tomto případě jednalo o prodej pustých nebo vyhořelých gruntů, ze kterých poddaní často zbíhali, a to hlavně z ekonomických

³⁵⁰ Například Šimon Jonáš zdědil po zemřelém otci roku 1672 chalupu za 40 kgm. Svě matce měl dát 10 kop a sirotkům dohromady 30 kgm. Během 10 let měl svou usedlost splacenu.

³⁵¹ V. PROCHÁZKA, *Trhová smlouva*, s. 123.

³⁵² Blíže D. ŠTEFANOVÁ, *K aspektům role příbuzenských vztahů*, s. 116. Blíže k tématu výměnku studie Alice KLÁŠTERSKÁ, *Forma sociálního zabezpečení na vesnici v 18. a první polovině 19. století*, HD 21, 1997, s. 95-132; Josef KOUPEL, *Selský grunt a výměnek*, ČL 30, 1921; Jarmila ŠŤASTNÁ, *Výměnek a postavení výměnkářů v západním Podkrkonoší*, ČL 58, 1971; Antonín MENOŠEK, *Výměnek a jeho postavení při držbě reální*, Praha 1898.

³⁵³ Srov. A. PAZDEROVÁ, *Venkovští poddaní rychnovského panství*, s. 60.

³⁵⁴ TAMTÉŽ.

důvodů.³⁵⁵ Jestliže bychom měli procentuálně porovnat prodeje vlastním synům s prodeji cizím osobám, zjistili bychom, že na jarošovské rychtě převyšovaly převody na vlastního syna nad převody cizí osobě. Přesněji vyjádřeno, vlastní syn dědil po otci ve 44 % případech, na druhou stranu docházelo k prodeji gruntu nepřibuzné osobě ve 33,3 %. Situace na rychnovském panství byla však právě opačná. Zde prodej nepřibuzné osobě představoval plných 60,4 %, kdežto vlastní syn dědil v 63 případech, což je pouze 22,3 %. Jak již bylo řečeno v páté kapitole, na rychnovském panství žilo větší množství lidí s malou rozlohou orné půdy nebo úplně bez ní, kteří nacházeli obživu hlavně v průmyslových odvětvích.³⁵⁶

Rodová držba hospodářské usedlosti, kdy vlastní syn dědil po otci, se nejčastěji objevovala právě u selských statků. Na jarošovské rychtě převládali sedláci nad chalupníky či zahradníky, což je naprosto odlišná situace od rychnovského panství. Z tohoto důvodu zde prodeje vlastním synům převyšovaly nad prodeji cizím osobám. Stejná situace se vyskytla i v obci Dírná, kde vlastní syn nabýval usedlost po otci v 53 % a cizí osoba pouze ve 4 %.³⁵⁷ Taktéž to ukazuje na převládající složku selských rodin. Podobně tomu bylo i na frýdlantském panství, kde prodej mezi otcem a synem představoval téměř 43 %³⁵⁸ a na vřesecké rychtě, kde se rovnal 48,6 %.³⁵⁹ Sedláci se vždy snažili udržet svůj majetek v rámci rodiny. U chalupníků a zahradníků to již tak časté nebylo.

V případě chalupnických domácností byly v pozemkové knize zjištěny tři záznamy (3,8 % z celkového počtu všech domácností) a pro zahradnické bylo zapsáno celkem 9 případů (11,5 % z celkového počtu všech domácností). Zápisy již nejsou natolik podrobné a vedeny s tak velkou péčí, jako u selských gruntů. Chalupníci nedávali takový důraz na držbu rodového majetku, a proto u nich nedocházelo k pravidelným zápisům do knih. Dalším důvodem neúplných nebo jen minimálních záznamů v pozemkové knize byla skutečnost, že většina chalup byla dříve či později splacena. Jestliže v pozemkových knihách najdeme ve velké míře

³⁵⁵ Například grunt v Jarošově č. 14, na kterém se vystřídal během 50 let 5 hospodářů. Tři z nich „zběhli pro nemožnost“ a další jej prodali, jelikož „nemohli obstát“.

³⁵⁶ Srov. kapitola V., s. 72.

³⁵⁷ J. MENGLER, „Syn jeho je povinen dáti...“, s. 84.

³⁵⁸ D. ŠTEFANOVA, *K aspektům role příbuzenských vztahů*, s. 126.

³⁵⁹ J. GRULICH, *Poddanská nemovitost*, s. 38.

zápisy o vyplácení vejrunků, je to v tomto případě zcela bezpředmětné. Během sledovaného období byly všechny tři chalupy splaceny i víckrát než jednou.

Na rozdíl od selských gruntů, které většinou přecházely z otce na syna, kde důležitá byla rodinná držba, chalupy častěji střídaly svého majitele. U zahradnických gruntů to bylo ještě výraznější. Většina z nich v době revizitace z roku 1683 již nevlastnila žádnou půdu a chovala pouze jeden až dva kusy dobytka. Co se týká držby těchto usedlostí, byla mnohem proměnlivější, než u sedláků a chalupníků.

Tabulka 40.

Nabyvatelé nemovitosti po původním majiteli (selské grunty 1650-1700)

Nabyvatel nemovitosti po původním majiteli	Počet převodů	Podíl v procentech
Vdova	3	2,3
Vlastní syn	57	44,0
Sirotek přijatý za vlastního	1	0,8
Manžel vdovy	11	8,5
Zet'	6	4,7
Strýc	2	1,6
Bratr vdovy	1	0,8
Bratr	3	2,3
Švagr	2	1,6
Cizí osoba	43	33,3
Celkem	129	100,0

V případě prodeje chalupnické usedlosti byla častějším kupcem cizí osoba. Ani vlastní syn však nebyl výjimkou, i když již v menší míře. Děti chalupníků většinou odcházeli za prací do jiné vesnice či na selský statek, kde absolvovaly povinnou čelední službu. Poté se buď vdaly či oženili mimo domov. Někteří zůstávali jako pracovní síla u sedláka nebo na panském dvoře či si hledali práci ve městě.

Na chalupnické usedlosti tak nemohla vzniknout delší rodová linie, jako tomu bylo v selských domácnostech, kde děti zůstávaly u rodičů a pomáhaly při hospodaření. Nelze říci, že takto to vypadalo pokaždé. Je možné si všimnout, že se také stávalo, že chalupu přebíral po otci vlastní syn a hospodařil na ní po celý svůj život.³⁶⁰ Na rychnovském panství byla situace podobná, v mnohem více případech

³⁶⁰ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235: Například Vávra Jonáš, který hospodařil 30 let. Po jeho smrti zdědil chalupu jeho

docházelo k prodeji cizí osobě. Při porovnání převodů na syna a na nepříbuznou osobu, bychom zjistili téměř 70 % rozdíl.³⁶¹

Tabulka 41.

Nabyvatelé nemovitosti po původním majiteli (chalupy 1650-1700)

Nabyvatel nemovitosti po původním majiteli	Počet převodů	Podíl v procentech
Vdova	1	12,5
Vlastní syn	3	37,5
Cizí osoba	4	50,0
Celkem	8	100,0

Tabulka 42.

Nabyvatelé nemovitosti po původním majiteli (zahradníci 1650-1700)

Nabyvatel nemovitosti po původním majiteli	Počet převodů	Podíl v procentech
Vdova	1	6,3
Vlastní syn	3	18,8
Vnuk	1	6,3
Dcera	1	6,3
Cizí osoba	10	62,5
Celkem	16	100,0

Podobně jako u chalupnických usedlostí, i u zahradníků docházelo k více častým převodům nemovitosti na cizí osobu. Sedláci, kteří měli velký majetek, se jej snažili udržet v rámci rodiny, což u chudých zahradníků nebylo vůbec podstatné. Lze to vidět například na rychnovském panství, kde zahradníci svým počtem převyšovali nad sedláky. Těch se zde nacházelo pouze malé množství, za to však drželi značně rozlehlá orná pole.³⁶² Podíváme-li se na vztahy mezi prodávajícími a kupujícími v této kategorii, jednoznačně převládají převody na nepříbuznou osobu, a to z plných 85 %. Prodeje z otce na syna zaujímaly až druhé místo, vyskytly se jen v 17 případech (6,6 %). I na jarošovské rychtě byla situace obdobná, převody nepříbuzným osobám zde zaujímaly první místo (62,5 %) a značně převyšovaly ostatní způsoby.

Výjimkou, jak je z tabulky zřejmé, byl převod z otce na dceru, která však zděděnou usedlost ihned prodala novému majiteli a z prarodiče na vnuka. Posledně

syn, který ji držel celých 48 let, až do své smrti v roce 1720, kdy ji opět převzal vlastní syn.

³⁶¹ A. PAZDEROVÁ, *Venkovští poddaní rychnovského panství*, s. 62.

³⁶² TÁŽ, *Rychnovské panství*, s. 19-62.

zmíněný převod je zcela atypický, nevyskytuje se ani na rychnovském panství ani v obci Dírná. Po smrti hospodáře převzal chalupu jeho vnuk, kterému ji sám odkázal. Tato chalupa byla zaplacená již roku 1627 a majitel na ní hospodařil plných 64 let. Svému vnukovi ji tak odkázal též zaplacenou.³⁶³ Dalo by se předpokládat, že důvodem předání chalupy vnukovi byla značně dlouhá pracovní schopnost hospodáře. Je tedy velmi pravděpodobné, že jeho synové a dcery zemřeli nebo nebyli již schopni efektivně hospodařit či byli usazeni na jiné usedlosti a o tuto neměli zájem, a proto se dědicem stal jeden z vnuků. Převod z otce na syna v tomto případě zaujímal pouze 18,8 % (3 případy).

Významné zastoupení při převodu selské nemovitosti měly také osoby, které se přiřizovaly k pozůstalé vdově. Na jarošovské rychtě se tento prodej uskutečnil v 11 případech (8,5 %). Jedním z příkladů může být grunt č. 4 v Rodvínově, kde se během 50 let vystřídal pět hospodářů. Po smrti původního majitele, který držel usedlost 30 let, se k vdově přiřizoval muž, který však po třech letech zemřel. Následoval další hospodář, který si opět vzal vdovu a držel usedlost 13 let. Po jeho smrti se gruntu ujal nový, který si však již nevezl vdovu, ale její dceru, která mezi tím dospěla. Ke konci 17. století se k této dceři přiřizoval již čtvrtý muž. Příčinou častého střídání hospodářů byla tedy smrt předešlého majitele a nedospělost potencionálních dědiců. Také v obci Dírná představoval tento prodej značně vysoké procento, více jak 15 % a na vřesecké rychtě to bylo téměř 30 %. V obou lokalitách to byl druhý nejčastější typ převodu. Na jarošovské rychtě zaujímal až třetí místo, ale i tak byl dosti výrazný.

V případě úmrtí původního majitele nebo nemožnosti již déle hospodařit, se mohl objevit v roli nového držitele usedlosti zeť. Zmíněný typ převodu byl na jarošovské rychtě více častý ještě za života hospodáře, a to přesněji ve 4,7 % sledovaných případech. Podobně to vypadalo na území vřesecké rychty, kde se ve 3,7 % případů stal nabyvatelem nemovitosti zeť. Na rychnovském panství se tento druh převodu, co se častosti týče, objevuje na pátém místě a je shledán ve 2,8 % případů. Důvodem uvedeného převodu byla buď nezletilost dědiců nebo jejich totální

³⁶³ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235: „Pavel Švec sedí v chalupě zaplacený jsouce mu za 10 kop zavdána.“

absence.³⁶⁴ V obci Dírná zaznamenal Jaroslav Mengler za celé sledované období (1625-1800) pouze dva případy tohoto převodu, což je zhruba 2,6 %. Podle něj je prý příčinou malého výskytu velká početnost dětí v rodině a velmi malá pravděpodobnost neexistence mužského dědice schopného převzít usedlosti po otci.³⁶⁵ S daným tvrzením je možno souhlasit, jelikož i na jarošovské rychtě se nejvíce převodů uskutečnilo v rámci rodiny z otce na syna.

Jen zřídka se ve smlouvách vyskytuje jako nový nabyvatel nemovitosti bratr nebo švagr původního hospodáře. U chalupníků a zahradníků se neobjevuje vůbec a u sedláků tato situace nastává pouze výjimečně. Na jarošovské rychtě se jednalo o 3 zápisy (2,3 %), kdy se novým držitelem stal bratr a dva zápisy, kdy se jím stal švagr (1,6 %). Důvodem se v jednom případě ukázala být neschopnost hospodáře³⁶⁶ a v dalším ho prodal bratrovi, jelikož měl ve vlastnictví ještě jiný grunt.³⁶⁷ Na vřesecké rychtě a rychnovském panství tomu bylo podobně. Zde tento druh prodeje zaujímal celkem 2,2 % a 1,4 %.

Změna majitele usedlosti uplatňovaná na základě dědického práva byla záležitostí úzkého okruhu rodiny. Většinou při dědictví byli upřednostňováni mužští potomci, respektive synové. Žena se mohla do této role dostat pouze v případě, že zemřel její manžel a jeho potomci nebyli v dané době zletilí. Na jarošovské rychtě se objevily tři případy (2,3 %), kdy v čele hospodářství stála žena, přesněji tedy vdova po předchozím hospodáři. Jestliže se nevdala, vedla grunt sama až do dospělosti mužského dědice. Nejdéle hospodařící vdovou byla Moret Sejnarová, která se vdala až po sedmi letech a odevzdala tak grunt novému manželovi. V dalších dvou případech (1,5 %) se do čela usedlosti po své matce dostal dospělý syn. Pro obec Dírnou se vdova stala nabyvatelem nemovitosti v 8 případech za celé sledované období (10,4 %). Na rychnovském panství bylo zaznamenáno o něco vyšší číslo než na jarošovské rychtě, zhruba 4,3 % všech

³⁶⁴ Například Jíra Pachole prodal svůj grunt zeti Petrovi Dvořákovi, který jej držel 10 let a ten ho poté prodal zpět svému švagrovi Vojtěchovi Pachole, který mezitím dospěl.

³⁶⁵ J. MENGLER, „*Syn jeho je povinen dáti...*“, s. 85.

³⁶⁶ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235. „*Léta 1682 Filip Krejčí byl mizerným hospodářem jak že grunt neb podsedek tento dokonale na stavení spustil, vzal ho jeho bratr Wondra ...*“

³⁶⁷ TAMTÉŽ: „*...odkázal tento grunt z lásky bratrovské bratrovi svému...*“ Řehoř Ranfl současně držel dva grunty v Jarošově, a to grunt č. 32 a č. 24, který koupil roku 1652 a za 5 let jej prodal bratrovi. Na svém gruntě poté hospodařil až do své smrti roku 1689.

převodů. Nebylo tedy časté, aby v čele gruntu stála žena, vždy se buď vdala nebo přebíral grunt nejstarší syn.

Zcela ojedinělé případy, které se vyskytly na jarošovské rychtě, co se nabyvatele usedlosti týče, byly strýc a bratr vdovy, a to opět pouze u sedláků. Převod na strýce byl shledán ve dvou případech (1,6 %), a to v rámci jednoho gruntu. Původní majitel neměl žádného dědice, a proto byl grunt prodán jeho strýci. Po splacení všech dluhů byla usedlost opět prodána, tentokrát druhému strýci, který na něm hospodařil až do své smrti.³⁶⁸ V druhém případě, kdy byl grunt prodán bratrovi pozůstalé vdovy, původní majitel zemřel a jeho potomci nebyli ještě schopni hospodařit sami.³⁶⁹ Po otci jim zůstaly na gruntě pohledávky, které byly postupně vypláceny.

Nejkratší doba držby usedlosti byla v předbělohorské době a během třicetileté války došlo k jejímu prodloužení. Ve druhé polovině 17. století je opět zaznamenán pokles, nikoliv ovšem na stav doby předbělohorské.³⁷⁰ Během třicetileté války došlo k narušení hospodářského života, což mělo za následek také časté střídání majitelů usedlostí. Držba nebyla obvykle delší než deset let. Na počátku 18. století byla však již stabilnější, projevovala se až třicetiletým setrváním hospodáře na jedné usedlosti.³⁷¹

Lze říci, že na jarošovské rychtě se kratší doba držby projevovala hlavně u gruntů, které byly jakýmkoliv způsobem poškozeny válkou nebo jejich majitel předčasně zemřel. Takovýchto případů je však velmi malé množství, pouze 7,7 % všech gruntů. Mnohem častěji přecházel grunt z otce na syna nebo se k dceři přiřizil muž. Jelikož se na rychtě nacházely převážně selské grunty, jejich držby se ujímal vždy nejstarší syn nebo přiřizivší se muž k dceři. Tyto usedlosti většinou zůstávaly v držení jednoho rodu, protože velikost majetku byla do určité míry důležitá pro postavení v obci. Bohatí sedláci dbali na svůj statek a pokud to bylo jen možné, dědictví se ujímali synové.

³⁶⁸ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235: „Léta 1673 Wondra Maurar prodal ten grunt strejci svému Markovi Michálkovi z Malý Radouňky za 120 kop...“

³⁶⁹ TAMTÉŽ: „Léta 1651 prodán jest týž grunt od Kateřiny vdovy Lorencovi bratru jejímu za 190 kop ...“

³⁷⁰ B. CHOCHOLÁČ, *Selské peníze*, s. 98.

³⁷¹ J. GRULICH, *Poddanská nemovitost*, s. 38.

Z tabulky lze vidět, že nejčastějším důvodem převodu gruntu z otce na syna, byla smrt předešlého hospodáře, tj. zhruba 60 %. Uvedená skutečnost potvrzuje již několikrát zmíněný fakt, že hospodáři měli tendenci držet svůj grunt co nejdéle. Podobná situace byla zaznamenána i v obci Dírná, kde se postoupení nemovitosti z důvodu úmrtí hospodáře rovnalo 43 %.³⁷² Jestliže bychom se podívali na důvody odstupu hospodáře u ostatních převodů, nejen tedy z otce na syna, s mírným předstihem byla opět hlavní příčinou smrt.

Tabulka 43.

Důvody postoupení nemovitosti z otce na syna (selské grunty 1650-1700)

Důvody postoupení nemovitosti z otce na syna	Počet	Podíl v procentech
Úmrtí	34	60,3
Prodej po dohodě	17	29,3
Stáří - nemoc	6	10,3
Celkem	58	100,0

Tabulka 44.

Důvody odstoupení původního majitele (selské grunty 1650-1700)

Důvod odstoupení	Počet	Podíl v procentech
Smrt hospodáře	57	44,0
Stáří - nemoc	9	7,0
Předání po dohodě - (otec - syn, zeť; vdova - muž; muž - muž)	56	43,4
Zběhnutí hospodáře	4	3,1
Neuveden	3	2,3
Celkem	129	100,0

Délka držby gruntu jedním majitelem závisela buď na úmrtí nebo dobrovolném postoupení nemovitosti. Ve většině případů, jak již bylo řečeno, dědil vlastní syn, a to převážně po smrti svého otce. Záleželo plně na hospodáři, jestli grunt prodá a odejde na výměnek nebo bude hospodařit co nejdéle, tedy pokud možno až do své smrti. Jestliže byl syn již dospělý a schopen hospodařit, otec mu jej přenechal a sám odešel na výměnek. V pozemkové knize pro jarošovskou rychtu bylo zapsáno i několik případů, kdy otec prodal grunt synovi z důvodu stáří, což tedy znamenalo, že nebyl již déle schopen sám hospodařit (10,3 %).

³⁷² J. MENGLER, „Syn jeho je povinen dáti...“, s. 88.

Z tabulky je patrné, že hlavním důvodem u obou zmíněných kategorií nebyla smrt hospodáře, ale prodej, a to v 62,5 % a 75 %. Jestliže bychom se měli podívat na to, jaká byla situace u chalupníků v obci Dírná, narazili bychom na podstatný rozdíl. Zde Jaroslav Mengler došel k závěru, že ve sledovaném období převažovala odstoupení v důsledku smrti hospodáře (46 %).³⁷³ Ani výše procentuálního zastoupení předání po dohodě není však zanedbatelné; následuje hned na druhém místě s necelými 34 %. Důvody rozdílů mezi Dírnou a jarošovskou rychtou by bylo možné hledat ve více uvedených případech a v delším časovém období. Je přece jen dosti složité, vytvářet jakékoliv závěry s použitím pouze tří zmiňovaných příkladů.

Tabulka 45.

Důvody odstoupení původního majitele (chalupy 1650-1700)

Důvod odstoupení	Počet	Podíl v procentech
Smrt hospodáře	2	25,0
Stáří - nemoc	-	-
Předání po dohodě - (otec - syn, zeť; vdova - muž; muž - muž)	5	62,5
Zběhnutí hospodáře	-	-
Neuveden	1	12,5
Celkem	8	100,0

Tabulka 46.

Důvody odstoupení původního majitele (zahradníci 1650-1700)

Důvod odstoupení	Počet	Podíl v procentech
Smrt hospodáře	3	18,8
Stáří - nemoc	-	-
Předání po dohodě - (otec - syn, zeť; vdova - muž; muž - muž)	12	75,0
Zběhnutí hospodáře	-	-
Neuveden	1	6,3
Celkem	16	100,0

Časté střídání majitelů a prodeje cizím osobám u zahradnických nemovitostí zcela evidentně potvrzuje i převaha důvodů odstoupení v důsledku předání po dohodě nad smrtí hospodáře, a to zhruba 75 : 19 %. Docházelo tedy k více prodejům nepřibuzným osobám a spíše ještě za života původního majitele.

³⁷³ TAMTÉŽ, s. 88-89.

Bylo již řečeno, že délka držby selské usedlosti jedním majitelem se v důsledku hospodářské destabilizace během třicetileté války značně zkracovala a nebyla obvykle delší než deset let. Podle údajů nalezených v pozemkové knize pro jarošovskou rychtu nelze s tímto faktem tak úplně souhlasit. Selské grunty, které stály zhruba od 200 kgm výše, většinou zůstávaly v držení jednoho rodu a přecházely tak z otce na syna. Na jarošovské rychtě bylo takovýchto gruntů 15 (19 %). Souvislá nemovitostní držba v rukou jednoho rodu byla pak shledána u 35 selských gruntů (53 % všech selských gruntů). Je to značně vysoké číslo, vezmeme-li v potaz, že například na vřesecké rychtě byly zaznamenány tři případy, tedy pouze 6,3 % usedlostí.³⁷⁴

Jak je z tabulky patrné, délka nemovitostní držby na jarošovské rychtě se pohybovala nejčastěji mezi 26-35 rokem. Především se to týkalo právě těch gruntů, kde dědil syn po otci a důvodem postoupení bylo úmrtí. Většina sedláků hospodařila až do konce svého života. Výjimkou nebyla ani delší doba držby, jak je také možno sledovat v tabulce. Někteří hospodáři stáli v čele domácnosti i více jak 40 let (20 případů; 11 % všech selských gruntů).

Tabulka 47.

Délka nemovitostní držby jedním majitelem (selské grunty 1650-1700)

Délka nemovitostní držby	Počet případů	Podíl v procentech
Kratší než 5 let	21	11,6
6 - 15	35	19,3
16 - 25	39	21,5
26 - 35	46	25,4
36 - 45	25	13,8
Delší než 45 let	15	8,3
Celkem	181	100,0

Nejdéle hospodařícím sedlákem na jednom gruntě byl Jakub Marek z Rodvínova, který se roku 1631 přizemil k vdově Apoleně na grunt Štefla Hanzla a až do své smrti roku 1689 zde žil a pracoval. Po něm převzal grunt jeho syn Václav, který jej vlastnil a splácel ještě roku 1711. Uvedená délka držby byla sice opravdovou výjimkou, ale přesto i tak to dokazuje, že v selských rodinách bylo

³⁷⁴ J. GRULICH, *Poddanská nemovitost*, s. 38.

tradicí a jakýmsi druhem prestiže starat se o majetek a udržovat tak kontinuitu rodu.

Pro obec Dírnou byly zjištěny podobné výsledky, nejčastěji se délka držby pohybovala mezi 16 až 25 rokem (36 %), hned za tím však následovalo rozmezí 26-35 let (28 %). Rozdíl je ale vidět v délce držby nad 45 let, kdy se zde vykytuje pouze 1 případ (1,3 %), kdežto na jarošovské rychtě tomu odpovídalo celkem 15 případů, tedy zhruba 8 %. Ty grunty, u kterých byla zaznamenána krátká nemovitostní držba byly většinou grunty, ze kterých majitel zběhl. Časté střídání tak nedovolilo vytvořit souvislou rodovou držbu. Na rychtě nebylo těchto případů zjištěno mnoho (4 případy), ale přece jen se zde také vyskytly. Například grunt č. 14 v Jarošově, ze kterého původní majitel roku 1652 sešel, byl rychtářem a konšeli šacován novému hospodáři, který však po pěti letech opět grunt opouští a prodává ho dalšímu, který po sedmi letech zběhl. Rychtář a konšelé znovu grunt prodávají novému majiteli, jenž vydrží hospodařit již déle, přesněji 17 let. Poté jej prodává už pátému majiteli, který nakonec grunt pouští po 33 letech svému synovi.³⁷⁵ Ani v obci Dírná nebylo zběhnutí častým způsobem toho, jak se hospodář vzdal své nemovitosti. Zjištěny byly pouze dva případy.³⁷⁶

Délka nemovitostní držby byla u chalupnických usedlostí podstatně kratší, než u selských gruntů. Způsobeno to bylo právě častostí prodejů. Jestliže však dědil syn, počet let strávených na usedlosti se prodlužoval. Na jarošovské rychtě, byla situace téměř vyrovnaná. Mírně sice převažuje držba v rozmezí 26-35 let (3 případy), ale častěji trvala spíše kratší dobu, zhruba do 15 let (4 případy). Podobnou situaci lze sledovat i v obci Dírná, kde nejvyšší procento držby bylo zaznamenáno v rozmezí 16-25 let, avšak velké množství zachycených případů délky vlastnictví trvalo maximálně 15 let (43 %).³⁷⁷ Prodej chalup nepřibuzným osobám se tedy projevil nejen na důvodech odstoupení původního majitele, ale i na délce držby. Časté střídání majitelů je rozpoznatelné také v případě důvodů odstoupení původního majitele. Jestliže délka držby ukázala, že ve většině případů netrvala více jak 15 let, je evidentní, že hospodář nežil celý život pouze na jednom

³⁷⁵ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235, fol. 1.

³⁷⁶ J. MENGLER, „*Syn jeho je povinen dáti...*“, s. 90.

³⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 86.

gruntě, ale stěhoval se a měnil své působiště. Jen ve výjimečných případech, jakým byl na jarošovské rychtě chalupník Vávra Jonáš, lze sledovat dlouhodobou držbu nemovitosti. Hlavním důvodem odstoupení zde tedy byla smrt hospodáře, která není moc často zmiňována.

Nejvíce hospodářů, jak u chalupníků, tak i u zahradníků, vlastnilo usedlost v rozmezí 26-35 let, což je poměrně dlouhá doba. Avšak z důvodu neúplných záznamů a nedostatečného množství zápisů, nelze určit délku držby u všech hospodářů, přesněji u 31,6 %. Ani délka držby do 15 let není v tomto případě zanedbatelná (21 %). Většinou se řadila hned na druhé místo.

Tabulka 48.

Délka nemovitostní držby jedním majitelem (chalupy 1650-1700)

Délka nemovitostní držby	Počet případů	Podíl v procentech
Kratší než 5 let	2	22
6 - 15	2	22
16 - 25	1	11
26 - 35	3	33
36 - 45	-	-
Delší než 45 let	-	-
Neuvedeno	1	11
Celkem	9	100

Tabulka 49.

Délka nemovitostní držby jedním majitelem (zahradníci 1650-1700)

Délka nemovitostní držby	Počet případů	Podíl v procentech
Kratší než 5 let	2	10,5
6 - 15	2	10,5
16 - 25	1	5,3
26 - 35	5	26,3
36 - 45	2	10,5
Delší než 45 let	1	5,3
Neuvedeno	6	31,6
Celkem	19	100,0

Velké množství převodů selských gruntů se uskutečnilo na základě hospodářovy smrti, kdy grunt po otci přebíral převážně vlastní syn. Potvrzuje to fakt, že se sedláci snažili držet grunt co nejdéle, jestliže dobře prosperoval, aby tak nebyla přerušena ekonomická schopnost a rodová kontinuita statku. Důvodem mohla být i

obava hospodářů z toho, že se stanou závislými a bezvýznamnými osobami, výměnkáři.³⁷⁸

Nejčastěji tedy dědil vlastní syn po smrti svého otce, zastoupení převodů cizí osobě bylo méně výrazné. Na rychnovském panství tomu bylo však naopak. Zde žili převážně drobní rolníci, u nichž nebyla rodová držba natolik důležitá, jako u sedláků. Jestliže po smrti hospodáře nebyl vlastní syn zletilý, objevovali se na místě nového majitele buď přiženivší se muž k vdově nebo zeť původního hospodáře. Již ne tolik časté byly případy, kdy se gruntu ujal bratr nebo švagr. Na jarošovské rychtě se vyskytlo pouze pět případů tohoto druhu. Zcela výjimečný prodej gruntu byl zaznamenán ve třech případech, a to, když byl grunt koupen bratrem vdovy a strýcem. Délka nemovitostní držby se nejčastěji pohybovala v rozmezí 26-35 let, což též potvrzuje skutečnost dlouhé životní držby v selských domácnostech.

Strategie u chalupníků se na jarošovské rychtě lišily od strategií sedláků tím, že sedláci dávali mnohem větší důraz na rodinnou držbu a častěji u nich docházelo k předávání usedlosti z otce na syna, než k prodeji cizí osobě. Také délka nemovitostní držby odpovídá danému způsobu předávání, ve většině případů nebyla delší než 15 let. Vyskytly se ale i výjimky, kdy dědil po otci syn, což se projevilo i v dlouhodobější držbě. Uvedené důvody odstoupení hospodáře, taktéž potvrzují zmíněnou teorii o častějším prodeji chalupnických usedlostí nepříbuzné osobě. U sedláků jsme se setkali i s prodeji příbuzným osobám, jako byli bratr, švagr či zeť; u chalupníků se však s tímto druhem prodeje vůbec nesetkáme.

Jestliže bychom měli srovnat nejčastější délku držby u sedláků a zahradníků, vyšlo by nám stejné rozmezí let, tedy 26-35 let. U sedláků bylo pro toto období zaznamenáno plných 46 případů, což je 25,4 %. I když tedy docházelo u zahradníků k častějším převodům na cizí osobu, jestliže byl majitel schopen dobře hospodařit a brzy nezemřel či neměl nějaké vážnější finanční problémy, zůstával na usedlosti, jak dlouho to bylo možné. Stejně jako u chalupníků, jejich děti odcházely z domova za čelední službou a prací a postupně se usazovaly mimo domov. Prodeje z otce na syna byly tak dosti výjimečné.

³⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 91.

Celkově lze říci, že strategie při převodu poddanské nemovitosti u sedláků, chalupníků a zahradníků na jarošovské rychtě se nijak zvláště neodlišovaly od strategií používaných v jiných oblastech. Na rozdíl od chalupníků a zahradníků, kteří nevlastnili velký majetek, byla u sedláků důležitá rodová držba, což znamená, že v mnohých případech přecházel grunt z otce na syna. U nižších sociálních vrstev to již dodržováno nebylo, jejich děti často odcházely z domova a usazovaly se na jiných místech. Uvedený důvod měl za následek, že chalupnické a zahradnické usedlosti byly častěji prodávány nepřibuzné osobě, než vlastnímu synovi. Na rychnovském panství byla situace podobná, prodeje cizím osobám převažovaly nad prodeji blízkým příbuzným. Týkalo se to jak selských tak i chalupnických a zahradnických usedlostí. Nejzřetelněji je to vidět u zahradníků, kteří svým počtem převyšovali sedláky i chalupníky. Důvodem odstoupení původního majitele u sedláků byla většinou smrt hospodáře, a to jak na jarošovské rychtě, tak i v obci Dírná. Rozdíl mezi těmito dvěma lokalitami nastává ale u chalupníků a zahradníků, u nichž na jarošovské rychtě docházelo ve více případech k předání nemovitosti po dohodě, v obci Dírná však stále větší procento představovala smrt hospodáře. Kromě prodeje usedlosti vlastnímu synovi a cizí osobě, které byly nejobvyklejší, se na místě kupujícího objevovali také zeť, bratr nebo švagr předešlého majitele. Ve třech případech figuroval v kupních smlouvách i širší okruh příbuzných (strýc a vnuk), přičemž například na frýdlantském panství nebyli tyto převody zaznamenány vůbec.³⁷⁹ Dokazuje to tak jejich maximální výjimečnost a omezenou běžnost.

³⁷⁹ D. ŠTEFANOVÁ, *K aspektům role příbuzenských vztahů*, s. 126.

IX. Uplatňování rodinných a skupinových strategií v souvislosti s možnostmi využití „vlastních pracovních sil“

V předchozích kapitolách byla nastíněna hospodářská a ekonomická situace poddanských usedlostí po třicetileté válce. Na základě použitých pramenů a literatury bylo názorně ukázáno, jak se hospodářská destabilizace ve druhé polovině 17. století projevovala na selských, chalupnických a zahradnických gruntech na území jarošovské rychty. Byl tak prokázán pokles počtů chovaného dobytka a s ním spojená zmenšující se rozloha orných polí, která měla vliv na hospodářskou samostatnost usedlostí. Ekonomický propad byl poté uveden na jednotlivých poddanských domácnostech.

Zmíněný dopad na hospodaření místních lidí byl předveden v obecné i lokální rovině na konkrétních příkladech. Otázkou však nadále zůstává, kolik lidí bylo zapotřebí k vedení gruntu tak, aby prosperoval a dokázal uživit všechny příslušníky žijící na daném místě?

Bohužel pro jarošovskou rychtu nejsou známi údaje ze soupisu poddaných podle víry z roku 1651. Není proto možné zrekonstruovat, kolik lidí pracovalo na gruntech na začátku padesátých let 17. století. Pro zjištění počtu lidí, kteří se podíleli na hospodaření, využijeme tedy v tomto případě dostupné prameny vztahující se k osmdesátým létům 17. století. Patří mezi ně revizitace berní ruly z roku 1683,³⁸⁰ pozemková kniha datovaná lety 1610-1711³⁸¹ a poddanský seznam z let 1688-1689.³⁸²

Na jarošovské rychtě bylo roku 1694 napočítáno 791 žijících obyvatel.³⁸³ V poddanském seznamu z let 1688-1689 je zapsáno dohromady 522 lidí, z toho 120 mužů, 111 žen a 291 dětí. Selských domácností je zde zaznamenáno celkem 60, z čehož na každou z nich připadalo v průměru 3-4 děti. U většiny sedláků zůstávaly děti doma a pomáhaly svým rodičům na gruntech, pouze sedm z nich se nacházelo mimo domov. Děti chalupníků již častěji odcházely za prací a usazovaly se mimo rodnou vesnici.

³⁸⁰ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, BR, inv. č. H 110.

³⁸¹ TAMTÉŽ, PK, sign. V AU, inv. č. H 235.

³⁸² TAMTÉŽ, Soupis poddaných (1688-1689), sign. V AU, inv. č. 174.

³⁸³ J. MUK, *Kronika obce Jarošova*, s. 57.

Jak bylo řečeno, děti sedláků zůstávaly více se svými rodiči; průměrně na statku byly 3-4 děti. Například sedlák Řehoř Bůzek z Nekrasína, který patřil mezi jedny z největších sedláků na rychtě, měl osm dětí (podle poddanského seznamu z let 1688-1689), z čehož jedna dcera byla vdaná a jeden syn byl tkadlec. Ostatní děti žily u otce. V době revizitace z roku 1683 držel 45 str. orné půdy, z čehož oséval 24 str., a choval 18 kusů dobytka. Žádní čeledíni u něj nepracovali. Jestliže měl totiž hospodář dostatek dětí, které zastaly danou práci, cizí pracovní sílu většinou nepotřeboval. Lze ale předpokládat, jestliže byl toto největší statek ve vesnici, že přece jen zde musel být zaměstnán určitý počet pomocné síly, která se starala o dobytek nebo pomáhala při sklizni.

Tabulka 50.

Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683 (sedlák Řehoř Bůzek)

Řehoř Bůzek	Role má a osévá						Louky luk pod kolik vozu sena	Potahů mají		Dobytka chovají						
	všech rolí	osetých na		úhorem	lada	porostliny		vl.	náj.	krav		jalovic		ovcí		sviní
		zimu	jaro				vl.			náj.	vl.	náj.	vl.	náj.		
1683	45	12	12	12	6	3	3	2	2	1	3	2	-	-	5	3

Kdybychom se podívali na další sedláky, kteří však již drželi menší množství dobytka a měli nižší rozlohu orných polí, zjistili bychom, že značně záleželo na počtu a stáří vlastních dětí. Tomeš Stainhauser z Rodvínova, který začal na svém gruntě hospodařit roku 1685, měl tři děti ve věku 7 a 5 let a půl roku. Je zcela evidentní, že tyto děti nemohly ještě plně zastat všechnu potřebnou práci a proto bylo nutné najmout pomocnou pracovní sílu. Na tomto statku hospodář držel 14 kusů dobytka a oséval 16 str. půdy, což bylo o 8 str. méně, než oséval Řehoř Bůzek. Avšak na rozdíl od Tomše Stainhausera, měl Řehoř Bůzek v roce 1685 osm dětí ve věku od 6 do 23 let a tudíž si plně vystačil se svou vlastní pracovní silou. Na druhou stranu Tomeš Stainhauser musel přijmout lidi pro výpomoc. Z poddanského seznamu bylo zjištěno, že u něj pracovaly dvě čtrnáctileté dívky, Madlena a Barbora, dcery podruhů z vesnice Lodhěfov.

U sedláků s rozlohou orných polí kolem 15 str. opět záleželo především na počtu a věku vlastních dětí. Vít Řehoř, který držel roku 1683 14,5 str., z čehož na zimu a na jaro oséval celkem 9 str., měl tři děti v rozmezí 10 až 20 let. Žádní čeledínové či děvečky zde napsáni nebyli. Celá rodina si plně vystačila při obhospodařování svého gruntu a nepotřebovala tak zaměstnávat cizí pracovní sílu.

Tabulka 51.

**Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683
(sedlák Tomeš Stainhauser)**

Tomeš Stainhauser	Role má a osévá						Louky	Potahů mají		Dobytka chovají						
	všech rolí	osetých na		úhorem	lada	porostliny		luk pod kolik vozdů sena	vl.	náj.	krav		jalovic		ovcí	
		zimu	jaro				vl.				náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	
1683	27	8	8	8	3	-	1	2	2	2	2	1	-	-	4	1

Tabulka 52.

**Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683
(sedlák Vít Řehoř)**

Vít Řehoř	Role má a osévá						Louky	Potahů mají		Dobytka chovají						
	všech rolí	osetých na		úhorem	lada	porostliny		luk pod kolik vozdů sena	vl.	náj.	krav		jalovic		ovcí	
		zimu	jaro				vl.				náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	
1683	14,5	4	5	5	-	0,5	1	2	-	2	1	1	-	-	3	1

To, že opravdu záleželo na počtu dětí, lze vidět na příkladu sedláka Bartoše Nováka z Rosičky, který se svou ženou hospodařil na statku bez vlastních dětí. Celkově u nich pracovaly čtyři děti, z nichž dvě byly synem a dcerou podruha, jeden byl synem chalupníka a jeden synem sedláka Martina Vosola z Hostějovsi. Tento grunt patřil mezi největší grunty vesnice. Zmíněný hospodář držel totiž ještě druhý grunt, který byl během války opuštěn. Zhruba tedy oséval na zimu a na jaro 12 str. orné půdy a choval 12 kusů dobytka.

Naproti tomu sedlák Václav Hauser ze stejné vsi, který oséval pouze o dva strychy více a držel též 12 kusů dobytka, měl čtyři děti ve věku 14-25 let. K obhospodařování celého statku nepotřeboval tedy najímat další lidi a plně vystačil s využitím pracovní síly svých vlastních dětí.

Tabulka 53.

**Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683
(sedlák Bartoš Novák)**

Bartoš Novák	Role má a osévá						Louky	Potahů mají		Dobytka chovají						
	všech rolí	osetých na		úhorem	lada	porostliny		luk pod kolik vozů sena	vl.	náj.	krav		jalovic		ovcí	
		zimu	jaro				vl.				náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	
1683	19,5	6	6	6	1	0,5	1,5	2	-	-	3	-	1	-	4	2

Tabulka 54.

**Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683
(sedlák Václav Hauser)**

Václav Hauser	Role má a osévá						Louky	Potahů mají		Dobytka chovají						
	všech rolí	osetých na		úhorem	lada	porostliny		luk pod kolik vozů sena	vl.	náj.	krav		jalovic		ovcí	
		zimu	jaro				vl.				náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	
1683	26	7	7	7	3	2	2	-	2	-	4	-	-	-	4	2

Poměrně jinak na tom byl Václav Jonáš z Jarošova, který také držel roku 1683 celkem 22 str. orné půdy, na zimu a na jaro oséval ovšem pouze polovinu, a choval 10 kusů dobytka. Se svou ženou měli dvě dospělé děti ve věku 24 a 26 let, zaměstnávali však ještě jednoho devítiletého chlapce, syna chalupníka Václava Punčocháře z Jarošova. V poddanském seznamu je ale též zapsáno, že ženatý syn Jíra Jonáš s ženou Marjanou bydlí u otce. Dalo by se tedy předpokládat, podle daného příjmení, že otcem je sedlák Václav Jonáš a Jíra Jonáš je jeho synem, který

bydlí u něj na gruntu a tudíž též pomáhá v hospodářství. Na jednom statku by tak žilo celkem sedm lidí.

Tabulka 55.

**Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683
(sedlák Václav Jonáš)**

Václav Jonáš	Role má a osévá						Louky luk pod kolik vozů sena	Potahů mají		Dobytka chovájí						
	všech rolí	osetých na		úhorem	lada	porostliny		vl.	náj.	krav		jalovic		ovcí		sviní
		zimu	jaro							vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	
1683	22	6	5	7	-	4	4	2	-	2	2	1	-	2	-	1

Tabulka 56.

**Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683
(zahradník Pavel Nůtr Štefl)**

Pavel Nůtr Štefl	Role má a osévá						Louky luk pod kolik vozů sena	Potahů mají		Dobytka chovájí						
	všech rolí	osetých na		úhorem	lada	porostliny		vl.	náj.	krav		jalovic		ovcí		sviní
		zimu	jaro							vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	
1683	6	2	2	2	-	-	-	-	2	1	1	-	-	-	3	1

Hospodáři s mnohem menší rozlohou polí již ve většině případů nebyli nuceni najímat pomocné pracovní síly, jelikož dokázali zvládnout své hospodářství sami. Samozřejmě však záleželo na tom, zda měli děti či ne. Například Pavel Nůtr Štefl z Jarošova, ačkoliv držel pouze 6 str. půdy, z čehož oséval 4 str., zaměstnával na svém gruntě jednoho chalupnického synka. Způsobeno to bylo asi tím, že měl jen jednu dceru ve věku 13 let a hospodář přece jen potřeboval na svém statku také mužského pomocníka.

Ti, kteří vlastnili méně jak 5 str. půdy a chovali maximálně 3 kusy dobytka, další pracovní sílu nepotřebovali vůbec. Do této kategorie patřili všichni chalupníci a zahradníci žijící na jarošovské rychtě. Například Šimon Vítek, který v roce 1654

držel jen 2 věrtele půdy a roku 1683 již neměl nic, žádné pracovníky tedy nepotřeboval. Se svou ženou měli dvě vlastní děti ve věku 12 let a jeden a půl roku. Tito lidé, kteří nedrželi žádnou půdu a chovali pouze malý počet dobytka, jednu krávu či prase, se živili většinou řemeslnickou činností.³⁸⁴

Jestliže bychom se podívali na to, kolik lidí žilo a zároveň pracovalo na jedné poddanské usedlosti v osmdesátých letech 17. století ve vesnicích nacházejících se na území jarošovské rychty zjistili bychom, že to průměrně bylo zhruba šest lidí. Ve velké míře záleželo na velikosti gruntu, tedy na množství chovaných zvířat a rozloze orné půdy.

Tabulka 57.

Rozdělení a počet lidí podílejících se na obhospodařování gruntu

Hospodáři	Rozdělení a počet lidí											
	Muž	%	Žena	%	Děti	%	Čeď	%	Podruzi	%	Celkem	%
Řehoř Bůzek	1	12,5	1	12,5	6	75,0	-	-	-	-	8	100,0
Tomeš Stainhauser	1	14,3	1	14,3	3	42,9	2	28,6	-	-	7	100,0
Vít Řehoř	1	20,0	1	20,0	3	60,0	-	-	-	-	5	100,0
Bartoš Novák	1	16,7	1	16,7	-	-	4	66,7	-	-	6	100,0
Václav Hauser	1	16,7	1	16,7	4	66,7	-	-	-	-	6	100,0
Václav Jonáš	1	14,3	1	14,3	2	28,6	1	14,3	2	28,6	7	100,0
Pavel Nútr Štefl	1	25,0	1	25,0	1	25,0	1	25,0	-	-	4	100,0

Největší sedláci na rychtě, jakými byli například Řehoř Bůzek z Nekrasína nebo Václav Jonáš z Jarošova, pokud měli své vlastní děti, které danou práci zastaly, nepotřebovali najímat další pomocníky. Řehoř Bůzek, který měl osm dětí, což byl nejvyšší počet zapsaný v poddanském seznamu pro jarošovskou rychtu, ostatní hospodáři měli většinou 3-5 dětí, výjimečně i šest nebo sedm, využíval plně k práci své děti. Václav Jonáš naproti tomu měl sice dvě dospělé děti, ale jelikož to byl velký statek bylo zapotřebí více lidí. Jeden z jeho synů byl již ženatý a se svou ženou bydleli na gruntu jeho otce. Je proto pravděpodobné, že žili v podružství a vypomáhali při jeho vedení.

Dalo by se říci, že cizí pracovní sílu využívali na jarošovské rychtě především velcí sedláci, kteří vlastnili 20 str. půdy a více a chovali nad deset kusů dobytka. Důležitá byla též skutečnost, kolik měl hospodář vlastních dětí. Jestliže měl děti

³⁸⁴ Velké množství chudých lidí vykonávalo tkalcovské řemeslo. Například Jan Makaš, Václav Rojdl nebo Ondřej Matouš či Pavel Čech. Ani jeden z nich nedržel ornou půdu a nevlastnil žádný dobytek.

schopné zastat potřebnou práci na gruntě, nebyl žádný důvod najímat další pomocnou sílu. Objevily se ale i případy, kdy sedlák se svou ženou neměli své vlastní děti, a proto museli zaměstnávat čeledíny a děvečky z místní či vedlejší vesnice. Uvedenému případu odpovídal například Bartoš Novák, který své vlastní děti neměl a najímal čtyři pomocníky. Hospodáři s rozlohou polí do 15 str., jestliže měli vlastní děti, další pracovní sílu nepotřebovali a dokázali sami svůj grunt obhospodařovat. Chalupníci a zahradníci, kteří drželi maximálně 5 str. a chovali jeden až tři kusy dobytka, se již plně obešli bez cizí pomoci. Je také možné předpokládat, že když se na místě statků nacházely chalupy podruhů, že se tito lidé také podíleli na jejich hospodářském chodu. Z použitých pramenů pro jarošovskou rychtu to však není blíže zjištělé a doložitelné.

X. Závěr

Cílem předložené diplomové práce nazvané Jarošovská rychta ve světle evidenčních a pojišťovacích pramenů, bylo podchytit hospodářskou situaci poddaných v době po třicetileté válce; přesnější časové vymezení bylo ohraničeno lety 1650-1700, což bylo podmíněno vznikem berní ruly a její revizitace.³⁸⁵ Historická sonda do poddanské ekonomiky byla provedena na malém území patřící k jindřichohradeckému panství a zahrnující sedm vesnic, které dohromady tvořily od poloviny 16. století jednu správní jednotku.

Na základě údajů obsažených v berní rule byl analyzován stav poddanského hospodářství těsně po skončení třicetileté války. Poté s pomocí vzájemně navazujících katastrů, vznikajících zhruba v rozmezí patnácti let, byl postupně zaznamenán prohlubující se propad poddanské ekonomiky, který trval až do osmdesátých let 17. století.³⁸⁶ Zjištěný propad byl doložen jak v obecném měřítku, tedy v komparaci s dalšími oblastmi Čech, tak i na konkrétních případech jednotlivých selských, chalupnických a zahradnických usedlostí.

Pro výzkum hospodářských a sociálních struktur bylo využito záznamů z berní ruly a dále soupisu poddaných, který je datován lety 1688-1689.³⁸⁷ Berní rula obsahuje pouze údaje týkající se těch lidí, kteří byli majiteli orné půdy, tedy jen hospodářů stojících v čele domácnosti. Bližší informace o ostatních obyvatelích vesnice, jakými byly například ženy, děti nebo čeledě, lze zjistit právě ze soupisů poddaných.³⁸⁸ Během 17. století pokračuje diferenciací venkovské společnosti, kdy docházelo k početnímu růstu těch vrstev, které držely jen malé množství půdy nebo byly zcela bez ní.³⁸⁹ Především se tyto změny projevovaly na severu Čech, což bylo

³⁸⁵ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, BR, inv. č. H 105, H 107, H 108, H 110. Pro jarošovskou rychtu máme k dispozici tři elaboráty revizitace, které byly datovány lety 1654, 1668, 1683.

³⁸⁶ Srov. E. MAUR – P. HORSKÁ, *Zemědělské obyvatelstvo českých zemí v 17.-19. století*, HD 10, 1986, s. 177-189.

³⁸⁷ SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, Soupis poddaných (1688-1689), sign. V AU, inv. č. 174.

³⁸⁸ Blíže o tom Kapitola II, s. 15.

³⁸⁹ M. CERMAN – E. MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur*, s. 737-774.

způsobeno přílivem chudých lidí z okolních zemí, kteří se již neživilí zemědělstvím, ale hledali práci v místních průmyslových podnicích.³⁹⁰

Oblast jarošovské rychty si udržela stávající společenské rozložení obyvatel, i když i zde se mírná diferenciací též projevila. V revizitaci z roku 1668 se objevují usedlosti vystavěné na obecní či zádušní půdě, které nemají žádné polnosti a jen malý počet dobytka. Jestliže v době vizitace se nacházeli na rychtě 4 hospodáři bez půdy (5,5 %), nyní jich bylo již 15 (19,2 %). V roce 1683 bylo zapsáno opět 15 lidí bez půdy (19,7 %). Nejpočetnější složkou však nadále zůstávali sedláci (65 % všech domácností), kteří vlastnili i nejvíce půdy. Dalšími kategoriemi byli chalupníci (10 % všech domácností) a zahrádníci (25 % všech domácností), jichž bylo více, ale co do držení půdy, byli až na třetím místě. Převaha selských domácností je zřejmá i v jiných částech Čech, například v oblasti Chýnovska či Poděbradska.³⁹¹ Největší počet lidí bez půdy se vyskytoval převážně na severočeských panstvích a také na Rychnovsku, kde chyběla půda jedné pětině až třetině usedlostí.³⁹²

Důležitou a velmi početnou složkou na českém venkově byla čeleď. Ani v tomto ohledu se jarošovská rychta nijak nelišila. Poddanská čeleď byla zaměstnávána především u velkých sedláků, kteří potřebovali pomoci ve svém hospodaření. Většinou to byli právě ti, kteří neměli žádné děti nebo již byly dospělé a mimo domov. Tak jako na jiných panstvích³⁹³, i zde nejčastěji pracovaly děti ve věkové kategorii 10-19 let. Z dvaceti dětí pracujících na jarošovské rychtě v čelední službě jich plných 11 bylo ve věku 10-14 let, což je 55 %. Ve většině případů to byly děti chalupníků a podruhů. Množství čeledi záviselo na způsobu hospodaření a proto v hornatých částech Čech bylo čeledi mnohem méně než v úrodnějších oblastech, kde hospodáři drželi větší množství orné půdy.

Agrární deprese, která, jak již bylo řečeno, trvala zhruba do osmdesátých let 17. století, se projevovala nezájmem o zemědělství, značným množstvím opuštěných

³⁹⁰ Srov. A. PAZDEROVÁ, *Rychnovské panství*, s. 19-62.

³⁹¹ J. GRULICH, *Hospodáři na Chýnovsku v druhé polovině 17. století*, JSH 63, 1994, s. 44-53; TÝŽ, *Obyvatelstvo chýnovského panství po třicetileté válce*, OH 4, 1995, s. 125-141; L. MATUŠÍKOVÁ, *Hospodářské a sociální poměry na panství Poděbrady po třicetileté válce*, *Středočeský sborník historický* 22-23, 1996-1997, s. 51-70.

³⁹² M. CERMAN – E. MAUR, *Proměny vesnických sociálních struktur*, s. 749.

³⁹³ J. GRULICH – H. ZEITLHOFER, *Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století*, HD 23, 1999, s. 31-84.

usedlostí a zbíháním hospodářů. V důsledku zvýšených robotních povinností nebyli rolníci schopni obdělávat celou plochu svých polí, čímž se rozšiřovala půda ležící ladem či porostlá křovinami. Hospodáři na jarošovské rychtě v roce 1654 vlastnili celkem 1 815,8 str. půdy, z něhož plných 1 749 str. drželi sedláci a zbylých 66,8 str. bylo ve vlastnictví chalupníků a zahradníků. Úbytek orné půdy mezi lety 1654 a 1668 činil 488,2 str., což je o 27 % méně. V revizitaci datované rokem 1683 byl pokles ještě výraznější. Hospodáři zde drželi o celých 744,5 str. méně, to je o 41 %. Snížení orné půdy se projevilo také na ploše osévané na podzim a na jaro, kdy došlo k poklesu zhruba o 30 %.

V roce 1654 se na jarošovské rychtě nacházelo 68 hospodářů, kteří seli na zimu i na jaro. Plných 51,5 % jich osévalo svá pole do 15 str. V roce 1668 klesl jejich počet na 62 hospodářů a 66,1 % z nich selo do 15 str. Stejná situace byla na chýnovském panství, kde je revizitace datována rokem 1675. Co se týče orné půdy došlo ke znatelnému poklesu jejího využití. Jestliže ještě roku 1654 osévali hospodáři (75-78 %) plochu polí do rozlohy 14,9 str., v době revizitace výsevek do 9,9 str. provádělo plných 70,5 % hospodářů.³⁹⁴ Na panství Třeboň došlo ke snížení orné půdy o 11,7 %. Pokles byl zaznamenán i u polí osívaných na zimu a na jaro, celkem o 46 %.³⁹⁵

Tento pokles se projevil nejen v rozloze orné půdy, ale také v množství chovaného dobytka, jehož početní stavy po válce nezadržitelně klesaly. Na jarošovské rychtě se to týkalo především ovcí, jejichž chov zde byl nejrozšířenější a u něhož bylo zaznamenáno nejvýraznější snížení. Z původních 692 kusů jich na rychtě v roce 1683 zapsali revizitátoři jen 53 vlastních a 123 nájemních. V obou revizitacích z let 1668 a 1683 byl dobytek rozdělen na vlastní a nájemní, kromě prasat, která najímána nebyla. Takto značný úbytek byl zaznamenán i na jiných panstvích. Například na Chýnovsku se snížil stav téměř na jednu čtvrtinu, z 1 997 kusů na pouhých 525 (tedy o 74 %) v roce 1675.³⁹⁶ Nebo na panství Třeboň, kde byl pokles dosti markantní, hospodáři přišli o celých 5 454 kusů (62,8 %) v roce 1682. Nejvýrazněji se tento pokles projevil u sedláků

³⁹⁴ J. GRULICH, *Hospodáři*, s. 47.

³⁹⁵ A. KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň ve světle berní ruly*, s. 144-160.

³⁹⁶ J. GRULICH, *Hospodáři*, s. 48.

na vesnicích, kteří přišli o 4 587 kusů.³⁹⁷ U ostatních domácích zvířat, jakými byly krávy, jalovice nebo prasata, se pokles pohyboval mezi 70-80 %. U tažného dobytka, koní a volů, byla situace poněkud jiná. Právě chov koní zaznamenal jisté početní navýšení. Za čtrnáct let vzrostl jejich počet na dvacet kusů, čímž došlo k nárůstu o celých 50 %. U chovu volů byl naopak zjištěn úbytek, i když ne již tak výrazný, jako tomu bylo u dalších zvířat, celkově hospodáři přišli zhruba o 40 %. Kůň, jako tažné zvíře, mělo své přednosti a výhody oproti volům a kravám, jeho nákup a držba byly však dosti finančně náročné, čemuž odpovídá ta skutečnost, že je vlastnili pouze bohatí sedláci.

Důvody takto rapidního úbytku chovaného dobytka na jarošovské rychtě nejsou přesně známy, ale je možné předpokládat, že jednou z příčin mohla být neúroda, která byla způsobena nepříznivým počasím trápícím obyvatele rychty převážně v sedmdesátých letech 17. století.³⁹⁸ Z nedostatku obilí a tudíž potřebného množství krmiva pro zvířectvo, museli hospodáři své kusy odprodávat. Další příčinou, kterou uvádí také Josef Grulich pro panství Chýnov,³⁹⁹ mohlo být berní nadhodnocení poddaných, kteří tak nebyli schopni platit vyměřené daně. Účelem snížení početních stavů dobytka a rozlohy polí v revizitaci berní ruly, mohla tak být snaha o zlepšení celkové hospodářské situace. Co se týká chovu ovcí, ten zaznamenal rozvoj hlavně po třicetileté válce, a to jak mezi poddanými, tak také u vrchnosti, která objevila jeho značné finanční výhody. Postupně však vyvstávaly problémy ohledně pastvin, z čehož nakonec vyšla vítězně vrchnost, která chov u poddaných omezila.⁴⁰⁰

Dalším pramenem, který byl použit ke vzniku této práce byla pozemková kniha panství Jindřichův Hradec založená v roce 1610 a obsahující záznamy až do roku 1711.⁴⁰¹ Na jejím základě byl proveden výzkum rodinných a skupinových strategií uplatňovaných jednak při převodu poddanských nemovitostí, tak též i při zjišťování možností využití „vlastních pracovních sil“ na jedné hospodářské usedlosti.

³⁹⁷ A. KUBÍKOVÁ, *Panství Třeboň ve světle berní ruly*, s. 155.

³⁹⁸ J. MUK, *Kronika*, s. 49-53.

³⁹⁹ J. GRULICH, *Hospodáři*, s. 49.

⁴⁰⁰ F. TEPLÝ, *Selské bouře*, s. 25.

⁴⁰¹ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, *Vs Jindřichův Hradec*, sign. V AU, inv. č. H 235.

Strategie uplatňované při převodu selských, chalupnických a zahradnických usedlostí na jarošovské rychtě se nijak zvláště neodlišovaly od strategií používaných v jiných oblastech. Na rozdíl od chalupníků a zahradníků, kteří nevlastnili velký majetek, byla u sedláků důležitá rodová držba, což znamená, že v mnohých případech přecházel grunt z otce na syna. U nižších sociálních vrstev to již dodržováno nebylo, jejich děti totiž často odcházely z domova a usazovaly se na jiných místech. Uvedený důvod měl za následek, že chalupnická a zahradnická stavení byla častěji prodávána nepříbuzné osobě než vlastnímu synovi. Na rychnovském panství byla situace podobná, prodeje cizím osobám převažovaly nad prodeji blízkým příbuzným.⁴⁰²

Otázkou byly dále příčiny odstupu hospodářů a délka nemovitostní držby, tedy jak dlouhou stál jeden hospodář v čele domácnosti. U sedláků byla důvodem odstoupení původního majitele většinou smrt hospodáře. Na druhou stranu u chalupníků a zahradníků docházelo spíše k předání nemovitosti po dohodě, což bylo způsobeno častějším střídáním majitelů. Kromě prodeje usedlosti vlastnímu synovi a cizí osobě, které byly nejobvyklejší, se na místě kupujícího objevovali také zeť, bratr nebo švagr předešlého majitele. Ve třech případech figuroval v kupních smlouvách i širší okruh příbuzných (strýc a vnuk), přičemž například na frýdlantském panství nebyli tyto převody zaznamenány vůbec,⁴⁰³ což dokazuje jejich maximální výjimečnost a omezenou běžnost.

Délka nemovitostní držby se na jarošovské rychtě nejčastěji pohybovala v rozmezí 26-35 let, což potvrzuje skutečnost dlouhé životní držby hlavně v selských domácnostech. U sedláků bylo pro toto období zaznamenáno plných 46 případů, což je 25,4 %. Snaha hospodařit co nejdéle a nestát se pouze závislým a nepotřebným výměnkářem, vedla k tomu, že jich většina pracovala až do své smrti. Dokladem je i 15 případů (8,3 %), kdy stál hospodář v čele více jak 45 let.

Hospodářská situace byla nastíněna v rámci jedné rychty především v obecném měřítku. Bylo zjištěno, jak postupoval ekonomický vývoj na poddanských usedlostech po třicetileté válce, jak se měnily početní stavy dobytka a rozloha orné

⁴⁰² A. PAZDEROVÁ, *Venkovští poddaní*, s. 62.

⁴⁰³ D. ŠTEFANOVÁ, *K aspektům role příbuzenských vztahů*, s. 126.

půdy. Nelze však opomenout ten nejdůležitější element, který stál v popředí všech událostí a byl hlavním aktérem probíhajících změn, které ovlivňovaly jeho život.

V poddanském seznamu pro jarošovskou rychtu z let 1688-1689 je zapsáno dohromady 522 lidí, z toho 120 mužů, 111 žen a 291 dětí. Selských domácností je zde zaznamenáno celkem 60, z čehož na každou z nich připadalo v průměru 3,6 dítěte. K poznání strategií, které byly uplatňovány v souvislosti s možnostmi využití „vlastních pracovních sil“ bylo využito mikrohistorické sondy, s jejíž pomocí bylo nahlédnuto do jednotlivých domácností a prozkoumáno, kolik lidí se podílelo na vedení hospodářství. Bylo zjištěno, že záleželo převážně na počtu dětí, které měl hospodář a které byly schopny zastat potřebnou práci na gruntu. Jestliže své vlastní děti neměl, musel si najímat pomocnou sílu. Dalo by se říci, že cizí pracovní sílu využívali na jarošovské rychtě především velcí sedláci, kteří drželi 20 str. půdy a více a chovali nad deset kusů dobytka. Chalupníci a zahradníci, kteří drželi maximálně 5 str. a chovali jeden až tři kusy dobytka, se již plně obešli bez cizí pomoci. Ve vesnicích nacházejících se na území jarošovské rychty bylo zjištěno, že na jedné poddanské usedlosti v osmdesátých letech 17. století pracovalo průměrně šest lidí.

Jarošovská rychta, i když z hlediska hospodářského vývoje nepatřila mezi jakkoliv výjimečné oblasti, je příkladem toho, jak velký dopad měla třicetiletá válka na každodenní život lidí, kteří se potýkali s hospodářskými problémy dané doby. V komparaci s dalšími oblastmi Čech bylo možné sledovat postupný propad poddanské ekonomiky a zhoršující se životní podmínky obyvatel. Jelikož berní rula pro Bechyňský kraj není zatím zpracována do edice, přispívá tato práce k poznání situace poddaných v rámci tohoto kraje a odkrývá doposud málo známé skutečnosti týkající se lidí žijících na jindřichohradeckém panství ve druhé polovině 17. století.

XI. Přílohy

XI. 1 Textové přílohy

Textová příloha 1.: Přepis úřední zprávy o stavu katolíků na jindřichohradeckém panství r. 1651

Majitel: Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka

Zpracoval: Samuel Karolides z Karlsbergu, vrchní hejtman

Tak jakož jest se od (jeho milosti císaře) J. M. C. krále a pána pana nás všech nejmilostivějšího a od jich excell[encí] jich mi[los]tí pánův pánův místodržících královských království Českého jisté nařízení stalo, aby jedna každá vrchnost na panstvích a gruntech svých vyhledati dala, jestli by všichni lidé poddaní i nepoddaní na týchž panstvích a gruntech katoličtí byli a jak mnoho nekatolických by se vynacházelo, jakéhokoliv stavu a povolání, podle kteréhožto J. M. C. milostivého nařízení, na všech panstvích hradeckých jeho excell[ence] vysoce urozeného pána pana Viléma Slavaty hraběte z Chlumu a Košumberka, vladaře domu hradeckého, pána na Hradci, Telči, Žerovnici a Červené Lhotě, rytíře tovaryšstva Zlatého rouna a jeho mi[los]ti císaře římského skutečné tajné rady, komorníka a jeho mi[los]ti jakožto krále českého, nejvyššího kancléře a dědičného šenka v témž království českém, mě milostivě k správě svěřených bedlivá inkvisiti v té věci držela, o čemž podle dobrého mého svědomí takto vyznati mohu, že předně všichni a všelijací služebníci J. M. h [raběcí] excell[en]ce při zámku, pivovařích, dvořích, mlejních, ovčíních a in summa kdekoliv při hospodářstvích se vynacházející, že dobří katoličtí jsou. A to já níže podepsaný, strany služebníků a čeledi pod správou mou zůstávají podle mé dobré jich povědomosti vysvědčují, copak poddaných po panstvích se dotejče o těch předně velebný pán probošt zprávu činí, pod No 1, dvojí ctihodný kněz Vít farář počátecký pod No 2, It[em] on strany druhý fary v Žerovnici pod No 3, farář řečický pod No 4, deštěnský pod No 5, farář rychty penenský a blažejovský pod No 6, farář čiměřický pod No 7, farář měst[ys]e Stráže pod No 8, farář měst[ys]e Kumžaku a Strmilova pod No 9,

farář lodyřovský pod No 10, jarošovský pod No 11, farář soběslavský strany fary filiální drachovský pod No 12.

Ačkoliv páni farářové kumžatecký a strymlilovský též pan farář strážský a pan farář deštěnský v svých vysvědčeních drahně osob nekatolických pokládají, ano i některý pertinacissimos býti, pravý však jsou toho čerstvý příkladové, že jim podobní v drahným počtu skrze práci pánů patres Soc[ietatis] Jesu a opravdovou asistenci secularis brachii teď před svátky velikonočními se v víře s[va]té katolické vyučovati dali, a k ní přistoupili. I o těch není pochybnost, aby příkladů jich následovati neměli, jakožpak od jeho excell[ence] pana a vladaře domu hradeckého mně o tom dostatečně poučeno jest, abych cum patribus Soc[ietatis] Jesu zdejší colegii a s pány faráři těch osad pilně pracoval a ty zavedený poddaný k víře s[va]té samospasitedlné katolické římské přivésti se snažil tím způsobem, jak jest pomínulých dnův s nemalým počtem osob k faře kumžatecký náležející se stalo. Abych každéj měsíc jeho excell[enci] zprávu dával, jak se s jich napravováním povede, v čemž ve všem se tak poslušně zachovati chci.

Actum na zámku Hradci 10. Julii, léta 1651.

XI. 2 Tabulky

Tabulka 1.: Berní rula z r. 1654 pro jarošovskou rychtu

Jméno vesnice	Role má a osévá						V nově se osazující			Pohoreli	Pusti	Chovat muže	Potahů			Dobytka chová			Lesů str.		
	role má	%	na zimou	%	na jaro	%	úhor	%	léta				koni	volů	krav	jalovic	ovci	svini			
									1652											1653	1654
Jarošov	Sedláci	600	100,0%	190	31,7%	198	33,0%	212	35,3%	1	2	2	76	6	73	78	92	207	56	16	
	Chalupníci	41	100,0%	14,5	35,4%	15	36,6%	11,5	28,0%						8	13	16	15	21	4	
	Zahradníci	23,75	100,0%	11	42,7%	10,5	40,8%	4,25	16,3%					2	4	10	6	11	5		
	Celkem	666,8	100,0%	215,5	32,3%	223,5	33,5%	227,8	34,2%	1	2	2	76	8	85	101	114	233	82	20	
Rodvinov	Sedláci	460	100,0%	141	30,7%	142	31,0%	177	38,0%			6	1	52	6	54	72	88	230	64	18
	Chalupníci																				
	Zahradníci															2					
Hostějoves	Celkem	460	100,0%	141	31,0%	142	30,9%	177	38,5%			6	1	52	6	54	74	88	230	64	18
	Sedláci	191	100,0%	54	28,3%	56	29,3%	81	42,4%				1	18	3	20	24	26	85	18	6
	Chalupníci Zahradníci																				
Nekrasin	Celkem	191	100,0%	54	28,3%	56	29,3%	81	42,4%			1	18	3	20	24	26	85	18	6	
	Sedláci	210	100,0%	62	29,5%	68	32,4%	80	38,1%					20	22	21	25	57	15	10,5	
	Chalupníci																				
	Zahradníci															1	1			1	
Rosička	Celkem	210	100,0%	62	30,0%	68	32,0%	80	38,0%												
	Sedláci	149	100,0%	42	28,2%	44	29,5%	63	42,3%			1	16		20	24	35	45	37	5	
	Chalupníci																				
	Zahradníci																				
Kruplov	Celkem	149	100,0%	42	28,0%	44	30,0%	63	42,0%			1	16		20	24	35	45	37	5	
	Sedláci	69	100,0%	23	33,3%	23	33,0%	23	33,0%				10	1	12	14	12	5	12	6	
	Chalupníci																				
	Zahradníci																				
Matějovec	Celkem	69	100,0%	23	33,0%	23	33,0%	23	33,0%			10	1	12	14	12	5	12	5	12	6
	Sedláci	70	100,0%	21	30,0%	21	30,0%	28	40,0%			8		8	10	14	29	9	3		
	Chalupníci																				
	Zahradníci																				
Celkem	70	100,0%	21	30,0%	21	30,0%	28	40,0%			8		8	10	14	29	9	3			

Tabulka 2.: Revizitace berní ruly z r. 1654 pro jarošovskou rychtu

Jméno vesnice	Role má a osévá						V nově se osazující			Pohřebi	Pusti	Chovat může	Potahů			Dobytka chová			Lesů str.		
	role má	%	na zimu	%	na jaro	%	úhor	%	léta				kom	volů	krav	jalovic	ovci	svin			
									1652											1653	1654
Jarošov	Sedláci	600	100,0%	190	31,7%	198	33,0%	212	35,3%	1	2	2	76	6	73	78	92	207	56	16	
	Chalupníci	41	100,0%	14,5	35,4%	15	36,6%	11,5	28,0%					8	13	16	15	21	4		
	Zahradníci	25,75	100,0%	11	42,7%	10,5	40,8%	4,25	16,5%					2	4	10	6	11	5		
	Celkem	666,8	100,0%	215,5	32,3%	223,5	33,5%	227,8	34,2%	1	2	2	76	6	85	103	114	233	82	20	
Rodvínov	Sedláci	460	100,0%	141	30,7%	142	31,0%	177	38,0%			6	1	52	6	54	72	88	230	64	18
	Chalupníci																				
	Zahradníci															2					
Hostějoves	Celkem	460	100,0%	141	31,0%	142	30,9%	177	38,5%			6	1	52	54	77	88	230	64	18	
	Sedláci	191	100,0%	54	28,3%	56	29,3%	81	42,4%				1	18	3	20	24	26	85	18	6
	Chalupníci																				
	Zahradníci																				
Nekrasín	Celkem	191	100,0%	54	28,3%	56	29,3%	81	42,4%			1	18	3	20	24	26	85	18	6	
	Sedláci	210	100,0%	62	29,5%	68	32,4%	80	38,1%					20	22	21	25	57	15	10,5	
	Chalupníci																				
	Zahradníci															1	1			1	
Rosička	Celkem	210	100,0%	62	30,0%	68	32,0%	80	38,0%			20	22	22	22	22	26	57	16	10,5	
	Sedláci	149	100,0%	42	28,2%	44	29,5%	63	42,3%			1	16		20	24	35	45	37	5	
	Chalupníci																				
	Zahradníci																				
Kruplov	Celkem	149	100,0%	42	28,0%	44	30,0%	63	42,0%			1	16	20	20	24	35	45	39	5	
	Sedláci	69	100,0%	23	33,3%	23	33,0%	23	33,0%				10	1	12	14	12	5	12	2	
	Chalupníci																				
	Zahradníci																				
Matějovec	Celkem	69	100,0%	23	33,0%	23	33,0%	23	33,0%			10	1	12	14	12	5	12	5	12	2
	Sedláci	70	100,0%	21	30,0%	21	30,0%	28	40,0%			8		8	8	10	14	29	9	3	
	Chalupníci																				
	Zahradníci																				
Celkem	70	100,0%	21	30,0%	21	30,0%	28	40,0%			8	8	8	8	10	14	29	9	3		

Tabulka 3.: Revizitace berní ruly z r. 1668 pro jarošovskou rychtu (pole)

Jméno vesnice	Role má a osévá						Úhor	%	Lada	%	Porostliny	%	Farních	Luk (vozi sena)	Pusti	
	všech rolí	%	na zimu	%	na jaro	%										
Jarošov	Sedláci	458,6	100,0%	141	31,0%	143	31,0%	138,3	30,2%	27,3	6,0%	9	2,0%	2	44,8	
	Chabupníci	34,9	100,0%	10,3	29,5%	10	28,7%	10,3	29,5%	0,3	0,9%	4	11,5%		3,7	
	Zahradníci	13,6	100,0%	4,7	34,6%	3,3	24,3%	3,3	24,3%	2,3	16,9%				1	
	Celkem	507,1	100,0%	156	30,8%	156,3	30,8%	152	30,0%	29,9	5,9%	13	2,6%	2	49,5	
Rodvínov	Sedláci	315,6	100,0%	100,3	31,8%	100	31,7%	101	32,0%	14,3	4,5%				27,3	1
	Chabupníci	18	100,0%	6	33,3%	6	33,3%	6	33,3%							
	Zahradníci															
	Celkem	333,6	100,0%	106,3	31,9%	106	31,8%	107	32,1%	14,3	4,3%				27,3	1
Hostějoves	Sedláci	126,6	100,0%	37	29,0%	37,3	30,0%	36	28,4%	13,3	11,0%	3	2,4%		15,3	1
	Chabupníci															
	Zahradníci															
	Celkem	126,6	100,0%	37	29,2%	37,3	30,0%	36	28,4%	13,3	10,5%	3	2,4%		15,3	1
Rosička	Sedláci	106,3	100,0%	28	26,3%	25	23,5%	28	26,3%	5	4,7%	5,3	5,0%		9,7	1
	Chabupníci															
	Zahradníci															
	Celkem	106,3	100,0%	28	26,3%	25	23,5%	28	26,3%	5	4,7%	5,3	5,0%		9,7	1
Nekrasín	Sedláci	174	100,0%	48	27,6%	50	28,7%	48	27,6%	15	8,6%	13	7,5%		18,3	
	Chabupníci															
	Zahradníci															
	Celkem	174	100,0%	48	27,6%	50	28,7%	48	27,6%	15	8,6%	13	7,5%		18,3	

Tabulka 3.: Revizitace berní ruly z r. 1668 pro jarošovskou rychtu (pole) - pokračování

Jméno vesnice	Role má a osívá						Lada	%	Porostliny	%	Farních	Luk (vozi sena)	Pusti	
	všech rolí	%	na zimu	%	na jaro	%								
Kruplov	Secláci	42	100,0%	13	31,0%	13	31,0%	13	31,0%	3	7,1%			4
	Chalupníci													
	Zahradníci													
	Celkem	42	100,0%	13	31,0%	13	31,0%	13	31,0%	3	7,1%			4
Matějovec	Secláci	53	100,0%	16	30,2%	16	30,2%	16	30,2%	5	9,4%			5
	Chalupníci													
	Zahradníci													
	Celkem	53	100,0%	16	30,2%	16	30,2%	16	30,2%	5	9,4%			5

Tabulka 4.: Revizitace berní ruly z r. 1668 pro jarošovskou rychtu (dobytek)

Jméno vesnice	Chovatí muže		Potahy mají				Chovatí muže		Dobytká chovají							
	Nyní chová		Nyní chová		Nyní chová		Chovatí muže		krav		jalovic		ovci		koz	
	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.
	koně	volí	koně	volí	koně	volí	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.
Jarošov	Sedláci	44	6	48		14	50	39	29	66	5	18	56	17	1	4
	Chalupníci	3		8	4		6	6	8	6	2	4	11	3		
	Zahradníci			10	2		3	19	11	17	3	2	8	5		
Celkem	47	6	66	20	59	20	64	48	10	89	10	24	75	25	1	4
Rodvínov	Sedláci	33	2	40	13	31	36	17	34	2	29	41	14			
	Chalupníci	1		2			2	4	3	1		9	2			
	Zahradníci						1		1							
Celkem	34	2	42	15	32	39	21	38	3	29	3	29	50	16		
Hostějoves	Sedláci	14	2	10	8	17	7	14	10	6	13	15	9			
	Chalupníci															
	Zahradníci															
Celkem	14	2	10	8	17	7	14	10	6	13	13	15	9			
Rosička	Sedláci	11	4	6	6	11	8	10	10	11	8	9	17	6		
	Chalupníci															
	Zahradníci															
Celkem	11	4	6	6	11	8	10	10	11	11	8	9	17	6		
Nekrasín	Sedláci	14	4	7	6	20	10	13	15	3	4	32	5			
	Chalupníci															
	Zahradníci						1	1	3							
Celkem	14	4	7	6	20	11	14	18	3	4	32	5				

Tabulka 4.: Revizitace berní ruly z r. 1668 pro jarošovskou rychtu (dobytek) - pokračování

Jméno vesnice	Chovatí může		Potahy mají				Chovatí může		Dobytká chovají										
	Nyní chová		Nyní chová		Nyní chová		Nyní chová		krav		jalovic		ovci		svin		koz		
	vl.	koně	vl.	koně	vl.	koně	vl.	koně	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	
Kruplov	Sedláci	4	1	4		4		4	4	1	7	4	1			8	4		
	Chabupníci																		
	Zahradníci																		
Matějovec	Celkem	4	1	4		4		4	4	1	7	4	1			8	4		
	Sedláci	5	1	4		2		6	6	4	4	5	3	6	5	4			
	Chabupníci																		
	Zahradníci																		
Celkem	5	1	4		2		6	6	4	5	3	6	5	4	5	4			

Tabulka 5.: Revizitace berní ruly z r. 1683 pro jarošovskou rychtu (pole)

Jméno vesnice	Role má a osivá										Farních	Luk (vozu sena)	Pusti		
	všech rolí	%	na zimní		na jaro		Úhor	%	Lada	%				Porostliny	%
			na zimní	%	na jaro	%									
Jarošov	Sedláci	359	100,0%	101	28,0%	102	28,4%	102,5	28,6%	43,5	12,1%	10	2,8%	24	
	Chalupníci	38	100,0%	13	34,2%	11,5	30,3%	12	31,6%	1	2,6%	0,5	1,3%	4	
	Zahradníci	18,5	100,0%	2	10,8%	2	10,8%	2	10,8%	12,5	67,6%			3	
	Celkem	415,5	100,0%	116	28,0%	115,5	27,8%	116,5	28,0%	57	13,7%	10,5	2,5%	31	
Rodvínov	Sedláci	275,5	100,0%	82,5	30,0%	83	30,1%	83	30,1%	15,75	5,7%	11,25	4,1%	14	
	Chalupníci	4	100,0%	2	50,0%	2	50,0%								
	Zahradníci														
Celkem	279,5	100,0%	84,5	30,2%	85	30,4%	83	29,7%	15,75	5,6%	11,25	4,0%	14		
	Sedláci	100,3	100,0%	30	29,9%	30	29,9%	30	29,9%	6,75	6,8%	3,5	3,5%	8	
	Chalupníci														
Hostějoves	Zahradníci														
	Celkem	100,3	100,0%	30	29,9%	30	29,9%	30	29,9%	6,75	6,8%	3,5	3,5%	8	
	Sedláci	75,5	100,0%	23	30,5%	23	30,5%	22	29,1%	4,5	6,0%	3	4,0%	6,5	
Rosička	Chalupníci														
	Zahradníci														
	Celkem	75,5	100,0%	23	30,5%	23	30,5%	22	29,1%	4,5	6,0%	3	4,0%	6,5	
Nekrasín	Sedláci	117	100,0%	33	28,2%	33	28,2%	33	28,2%	11	9,4%	7	6,0%	8	
	Chalupníci														
	Zahradníci														
Celkem	117	100,0%	33	28,2%	33	28,2%	33	28,2%	11	9,4%	7	6,0%	8		

Tabulka 5.: Revizitace berní ruly z r. 1683 pro jarošovskou rychtu (pole) - pokračování

Jméno vesnice	Role má a osívá						Úhor	%	Lada	%	Porostliny	%	Farních	Luk (vozu sena)	Pusti
	všech rolí	%	na zimu	%	na jaro	%									
Kruplov	Sedláci	38,5	100,0%	11	28,6%	11	28,6%	12	31,2%	4	10,4%	0,5	1,3%		2
	Chalupníci														
	Zahradníci														
	Celkem	38,5	100,0%	11	28,6%	11	28,6%	12	31,2%	4	10,4%	0,5	1,3%		2
Matějovec	Sedláci	45	100,0%	13	28,9%	13	28,9%	13	28,9%	4	8,9%	2	4,4%		3
	Chalupníci														
	Zahradníci														
	Celkem	45	100,0%	13	28,9%	13	28,9%	13	28,9%	4	8,9%	2	4,4%		3

Tabulka 6.: Revizitace berní ruly z r. 1683 pro jarošovskou rychtu (dobytek)

Jméno vesnice	Potahů mají		Dobytká chovají									
	vl.	náj.	krav		jalovic		ovcí		sviní	koz		
			vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.				
Jarošov	Sedláci	5	29	21	21		13	34	18	2		
	Chabupníci	10	5	7	3		3	10	3			
	Zahradníci	2	5	1				3	2			
	Celkem	49	39	29	24		16	47	23	2		
Rodvínov	Sedláci	30	8	25	15	17	20	34	16			
	Chabupníci		2		1			3	1			
	Zahradníci											
	Celkem	30	10	25	16	17	20	37	17			
Hostějoves	Sedláci	8	6	4	9	6	8	3	5			
	Chabupníci											
	Zahradníci											
	Celkem	8	6	4	9	6	8	3	5			
Rosička	Sedláci	6	4	4	8	1	1	10	7			
	Chabupníci											
	Zahradníci											
	Celkem	6	4	4	8	1	1	10	7			
Nekrasín	Sedláci	8	6	8	6	6	4	16	8	1		
	Chabupníci											
	Zahradníci											
	Celkem	8	6	8	6	6	4	16	8	1		

Tabulka 6.: Revizitace berní ruly z r. 1683 pro jarošovskou rychtu (dobytek) - pokračování

Jméno vesnice	Potahů mají		Dobytko chovají							
	vl.	náj.	krav		jalovic		ovcí		sviní	koz
			vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.		
Kruplov	Sedláci	4		3	2			7	2	
	Chabupníci									
	Zahradníci									
	Celkem	4		3	2			7	2	
Matějovec	Sedláci	4	2	4	2	3		5	3	
	Chabupníci									
	Zahradníci									
	Celkem	4	2	4	2	3		5	3	

Tabulka 7.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Jarošov v období 1654-1683

Rok	Role mají a osévají						Farních	Nové osedli	Luk pod kolik vozů sena	Pusti	Chovatí může	Potahy mají				Chovatí může	Dobytka chovají													
	járy	všech rolí	Osetých na		úhor	lada						porostliny	vl.	Nyní chová			vl. náj.	volý	koně	vl. náj.	koně	vl. náj.	volý	vl. náj.	vl. náj.	vl. náj.	vl. náj.	svini	vl. náj.	koz
			zimní	jaro										krav	jalovic															
1654		666,8	215,5	223,5	227,8		3		2	76		8	85					101	114	233		82			20					
reviz. 1654		666,8	215,5	223,5	227,8		3		2	76		6	85					103	114	233		82			20,5					
reviz. 1668		507,1	156	156,3	151,9	13	1	49,4		47		6	66			20	59	64	89	10	24	75	25	1	4	6,2				
reviz. 1683	54,5	415,5	116	115,5	116,5	44,5		31	1				49					39	24	16	47	23		2						

Tabulka 8.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Hostějově v období 1654-1683

Rok	Role mají a osévají						Pohřebi	Luk pod kolik vozů sena	Pusti	Chovatí může				Potahy mají				Chovatí může	Dobytká chovají								Lesů (st.)	
	lány	všech rolí	osevých na		úhor	lada				porostliny	vl.	Nyní chová		náj.	voly	koně	voly		koně	krav	jalovic		ovci		svini			koz
			zimu	jaro								vl. naj.	vl. naj.								vl. naj.	vl. naj.						
																							vl.	náj.	vl. naj.	vl. naj.		
1654		191	54	56	81			1	18	3	20				24	26	26	85	18							6		
reviz. 1654		191	54	56	81			1	18	3	20				24	26	26	93	18							6		
reviz. 1668		127	37	37,3	36	13,3	3	1	14	2	10				7	10	14	13	17	15	9				2,6			
reviz. 1683	19	100,3	30	30	30	6,8	3,5				8				4	6	9	8		3	5							

Tabulka 9.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Nekrasín v období 1654-1683

Rok	Role maji a osévají						Pohoreli	Luk pod kolik vozů sena	Pusti	Chovatí může	Potahy maji				Chovatí může	Dobytka chovají								Lesů (st.)						
	jány	všech roli	osevých na		úhor	lada					porostliny	vl.	Nyní chová			náj.	volý	koně	volý	koně	volý	krav	jalovic		ovci		svini		koz	
			zimní	jaro									vl.	náj.									vl.		náj.	vl.	náj.	vl.		náj.
1654		210	62	68	80					20						22	26	57	16	10,5										
reviz. 1654		210	62	68	80				20			22				22	26	57	16	10,5										
reviz. 1668		174	48	50	48	13	15	18,3	14			4	7	6		11	14	3	4	32	5					0,3				
reviz. 1683		117	33	33	33	7	11	8				8	8	6		8	6	4	16	8					1					

Tabulka 10.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Rosička v období 1654-1683

Rok	Role maji a oseváji						Pohoreli	Luk pod kolik vozů sena	Pusti	Chovatí může	Potahy maji				Chovatí může	Dobytka chovají								Lesů (st.)					
	lány	všech roli	osevých na		úhor	lada					porostliny	vl.	Nyní chová			náj.	volý	koně	volý	koně	krav	jalovic			ovci		svini		koz
			zimní	jaro									vl. naj.	vl. naj.								vl. naj.	vl. naj.		vl. naj.	vl. naj.	vl. naj.	vl. naj.	
1654		149	42	44	63			1	16		20					24	35	45		37		5							
reviz. 1654		149	42	44	63			1	16		20					24	35	45		37		5							
reviz. 1668		106,3	28	25	28	5	5,3	1	11		4	4	6			8	10	9	17	6		3							
reviz. 1683	15	75,5	23	23	22	4,5	3	1			6		4			4	8	1	10	7									

Tabulka 11.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Kruplov v období 1654-1683

Rok	Role maji a osévají						Pohřebi	Luk pod kolik vozů sena	Pusti	Chovat muže				Potahy maji				Chovat muže				Dobytka chovají						Lesů (str.)
	lány	všech rolí	osevých na		úhor	lada				porostliny	vl.	Nyní chová		koně	voly	koně	voly	krav	jalovic		ovci		svini	koz	vl. náj.			
			zimní	jaro								vl. náj.	vl. náj.						vl. náj.	vl. náj.								
1654		69	23	23	23	23				10	1	12			14	12	5			12				6				
reviz. 1654		69	23	23	23	23				10	1	12			14	12	5			12			2					
reviz. 1668		42	13	13	13	3		4		4	1	4			1	7	4	1		8	4		2,3					
reviz. 1683	5	38,5	11	11	12	4	0,5	2				4			3	3	2		7	2								

Tabulka 12.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Matějovec v období 1654-1683

Rok	Role maji a osévají						Pohoreli	Luk pod kolik vozů sena	Pusti	Chovat může	Potahy maji				Dobytka chovají						Lesů (str.)		
	jány	všech rolí	osetých na		úhor	lada					porostlny	vl.	Nyní chová		krav	jalovic		ovci		svini		koz	
			zimnu	jaro									náj.	vl. náj.		vl. náj.	vl. náj.	vl. náj.	vl. náj.				
1654		70	21	21	28				8		8	8	8	14	29		9	10			3		
reviz. 1654		70	21	21	28				8		8	8	14	29		9	10				3		
reviz. 1668		53	16	16	16	5		5	1	4	2	5	4	5	6	5	4	5	4		1		
reviz. 1683	7	45	13	13	13	4	2	3		4	2	4	2	3	5	3	3	4	2				

Tabulka 13.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Rodvínov v období 1654-1683

Rok	Role maji a osévají						Pohoreli	Luk pod kolik vozů sena	Pusti	Chovatí muže	Potahy maji				Chovatí muže	Dobytka chovají								Lesů (st.)					
	lány	všech rolí	osetých na		úhor	lada					porostliny	vl.	Nyní chová			náj.	volý	koně	volý	koně	krav	jalovic			ovci		svini		koz
			zimní	jaro									vl. naj.	vl. naj.								vl. naj.	vl. naj.		vl. naj.	vl. naj.			
1654		460	141	142	177		6		1	52	6	54				74	88	230		64			18						
reviz. 1654		460	141	142	177		6		1	52	54				77	88	230		64			17,3							
reviz. 1668		333,6	106,3	106	107				1	34	2	42			39	38	3	29	50	16			13,4						
reviz. 1683	43	279,5	84,5	85	83	11,3			1			30			25	17	20	37	17										

XI. 3 Obrazové přílohy

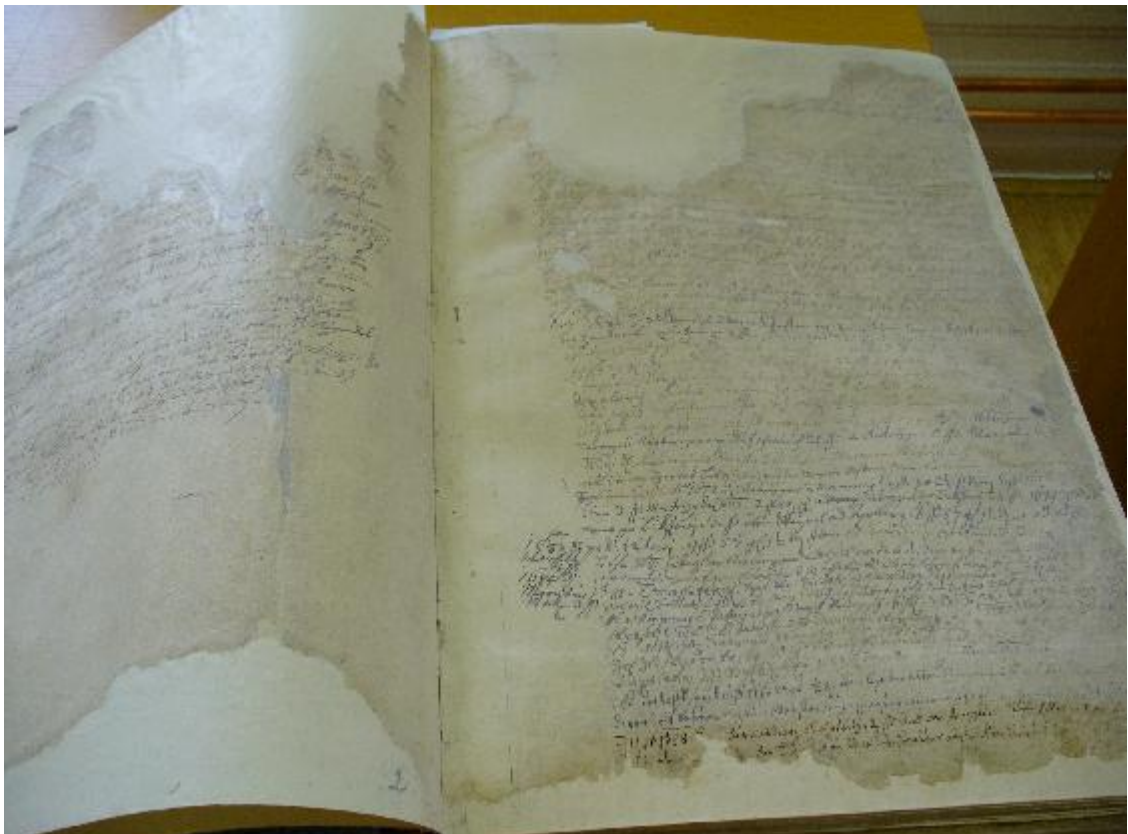
Obr. 1: Berní rula a její revizitace z roku 1654, 1668 a 1683

Ime	1654	1668	1683
Jan Konecny	20	7	0
Jan Konecny	00	10	10
Jan Konecny	55	8	8
Jan Konecny	22	8	7
Jan Konecny	10	5	0
Jan Konecny	40	12	12
Jan Konecny	30	10	11
Jan Konecny	35	12	11
Jan Konecny	22	8	8
Jan Konecny	20	0	4
Jan Konecny	72	20	20
Jan Konecny	17	5	2
Jan Konecny	17	5	4
Jan Konecny	22	7	8
Jan Konecny	25	8	9

Obr. 2: Ukázka zápisu z berní ruly pro obec Jarošov z roku 1654

Obr. 7: Pozemkové knihy pro roky 1610-1711 a soupis poddaných z let 1688-1689

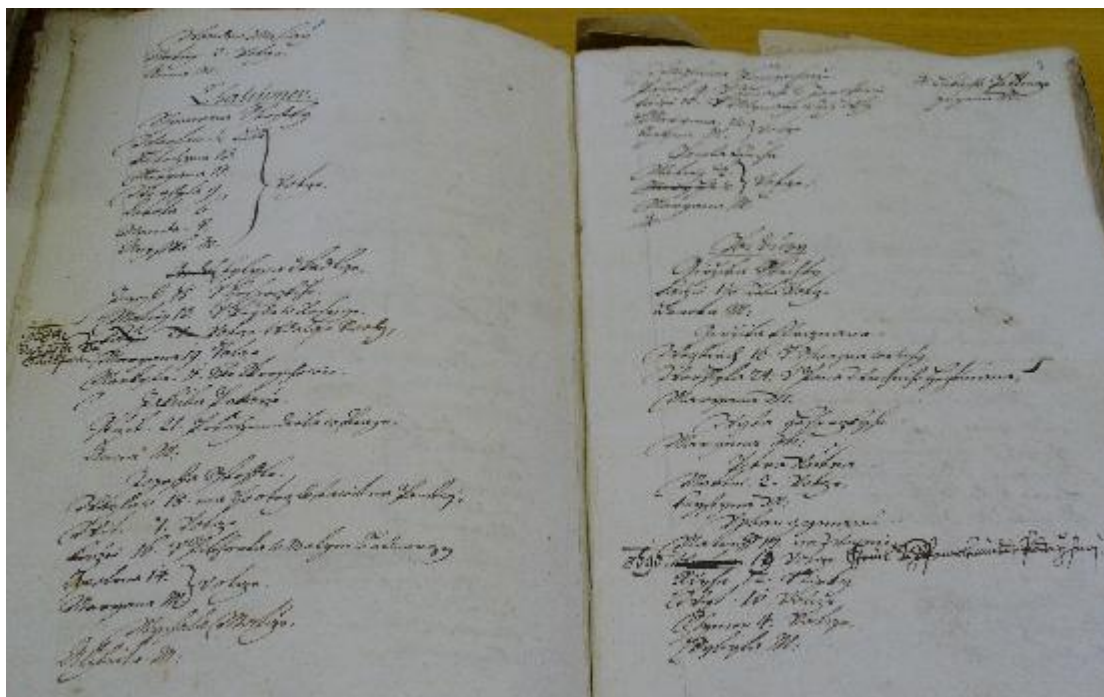
Obr. 8: Ukázka zápisu v pozemkové knize pro obec Jarošov z let 1610-1711

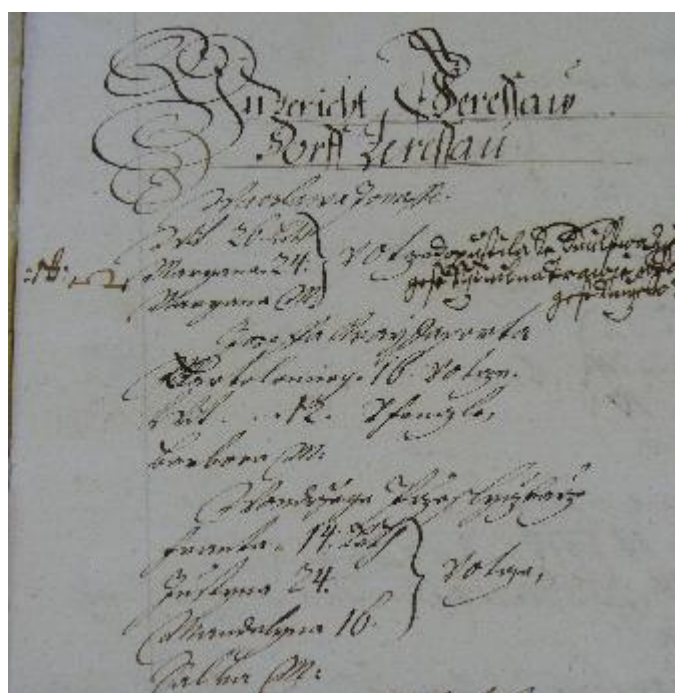
Obr. 11: Ukázka zápisu v pozemkové knize pro obec Rodvínov z počátku 17. století

Obr. 12: Soupis poddaných z let 1688-1689 pro panství Jindřichův Hradec

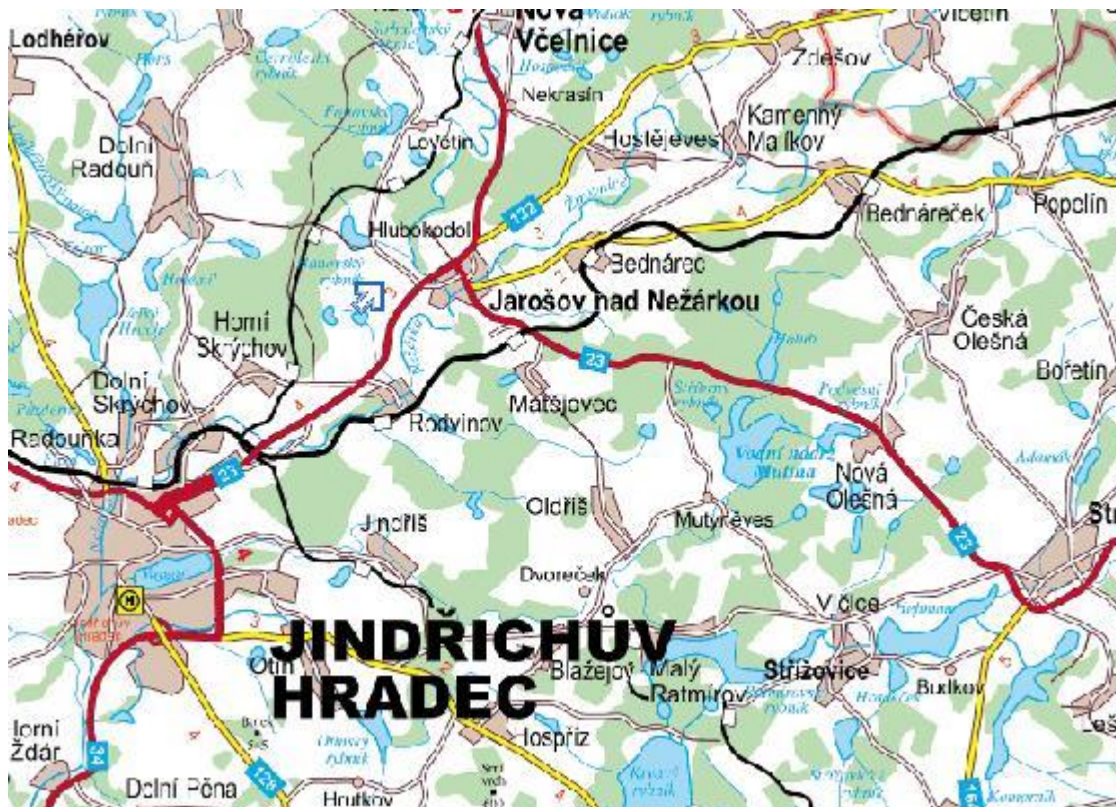
Obr. 13: Ukázka zápisu ze soupisu poddaných z roku 1688-1689 pro jarošovskou rychtu

Obr. 14: Detail zápisu ze soupisu poddaných pro obec Jarošov

XI. 4 Mapy

Mapa 1.: Současný pohled na Jarošov nad Nežárkou, Rodvínov, Hostějoves, Matějovec a Nekrasín

XII. Prameny a literatura

XII. 1 Prameny

XII. 1.1 Nevydané prameny

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Jindřichův Hradec, BR, inv. č. H 105.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Jindřichův Hradec, BR, inv. č. H 107.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Jindřichův Hradec, BR, inv. č. H 108.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Jindřichův Hradec, BR, inv. č. H 110.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Jindřichův Hradec, sign. V AU, inv. č. 235.

SOA Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec, Vs Jindřichův Hradec, Soupis poddaných (1688-1689), sign. V AU, inv. č. 174.

XIII. 1.2 Vydané prameny

KOKOŠKOVÁ, Zdena – SEDLÁČKOVÁ, Helena – ZAHRADNÍKOVÁ, Magda (edd.), Soupis poddaných podle víry z roku 1651, Bechyňsko 1-3, Praha 1997.

KALOUSEK, Josef (ed.), Řády selské a instrukce hospodářské 1627-1698, Archiv český 23, 1906.

XIII. 2 Literatura

- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef a kol., Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce, Praha 1997.
- CERMAN, Markus – MATUŠÍKOVÁ, Lenka – ZEITLHOFER, Hermann, Projekt „Sociální struktury v Čechách“, rozbor pramenů s použitím počítače, Archivní časopis 49, 1999, s. 107-128.
- CERMAN, Markus – MAUR, Eduard, Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650-1750, ČČH 98, 2000, s. 737-774.
- CERMAN, Markus – LUFT, Robert, Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“. Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit, München 2005.
- CERMAN, Markus – ZEITLHOFER, Hermann (edd.), Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften 16.-19. Jahrhundert, Wien-München 2002.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, Population of the Třeboň dominion (an analysis of the List of Subjects of 1586), HD 13, 1989, S. 33-58.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, Populační vývoj od poloviny 17. do konce 18. století, HD 12, 1987, s. 153-176.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, Složení domácností v Čechách v roce 1651, HD 16, 1992, s. 63-66.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, Seznamy obyvatelstva vzniklé při rekatolizační činnosti jako pramen pro demografickou statistiku, HD 8, 1983, s. 61-74.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, Soupis poddaných podle víry a studium historické rodiny, Archivní časopis 42, 1992, s. 28-34.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, Rekatolizace ve Středočeském kraji, Středočeský sborník historický 11, 1976, s. 65-85.
- ČECHOVÁ, Gabriela, a kol., Soupis starých pozemkových knih, Archivní časopis 11, 1961, s. 6-61.
- ČECHURA, Josef, Rolnictvo v Čechách v pozdním středověku. Perspektivy dalšího studia, ČČH 88, 1990, S. 465-498.

- ČERNÝ, Václav, Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.-XIX. století, Praha 1930.
- ČERVÍNEK, František, Jak rozumět platebnímu systému v registrech purkrechtních, Vlastivědný sborník moravský 1, 1946, s. 11-21.
- DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila, Přirozená měna obyvatelstva v českých zemích v 17. a 18. století, Praha 1999.
- DOSKOČIL, Karel, Berní rula 1. K edici berní ruly, Praha 1950.
- DOSKOČIL, Karel, Berní rula 2. Popis Čech roku 1654 – souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule, Praha 1953.
- FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří – STLOUKAL, Milan, Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1998.
- FLIEDER, Robert, České katastry 1654-1789, Časopis pro dějiny venkova 2, 1915, s. 82-94.
- GREGOROVÁ, H., Pozemkové knihy pražské metropolitní kapituly v 16. a 17. století, SAP 29, 1979, S. 277-317.
- GRULICH, Josef, Hospodáři na Chýnovsku v druhé polovině 17. století, JSH 63, 1994, s. 44-53.
- GRULICH, Josef, Obyvatelstvo chýnovského panství po třicetileté válce, OH 4, 1995, s. 125-141.
- GRULICH, Josef, poddanská nemovitost a dědické právo na Tábořsku. Vřesecká rychta v letech 1625-1825, JSH 65, 1996, s. 34-41.
- GRULICH, Josef – ZEITLHOFER, Hermann, Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století, HD 23, 1999, S. 31-84.
- GRULICH, Josef – ZEITLHOFER, Hermann, Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení, HD 22, 1998, s. 79-105.
- HALAS, František X., Příspěvek ke kritice berních rejstříků, HD 5, 1971, s. 38-46.
- HANZAL, Josef, Současný stav a úkoly studia českých pozemkových knih, SAP 14, 1964, s. 39-56.
- HANZAL, Josef, Demografické poměry v šumavské oblasti v druhé polovině 17. a počátkem 18. století, HD 2, 1968, s. 9-16.

- HEŘMAN, Jan, Zemské berní rejstříky z let 1523 a 1529, ČsČH 10, 1962, S. 248-257.
- HOFMANN, Gustav, Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy, Plzeň 1984.
- HOLAKOVSKÝ, Milan, Finanční hospodaření na selských gruntech v předbělohorských jižních Čechách, JSH 62, 1993, s. 70-92.
- HORSKÁ, Pavla, Rodinná strategie ve vesnici Záblatí na třeboňském panství (1661-1820), HD 17, 1993, s. 131-149.
- HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta, Rodina našich předků, Praha 1997.
- HORSKÝ, Jan – SLÁDEK, Miloš, Rodinné, sociální a demografické poměry v poddanských vsích na panství Třeboň v letech 1586 a 1651, HD 17, 1993, s. 71-109.
- HROCH, Miroslav – PETRÁŇ, Josef, 17. století. Krize feudální společnosti?, Praha 1976.
- CHALUPA, Aleš, Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700-1750), SNM, řada A – historie 28, 1969, s. 197-378.
- CHOCHOLÁČ, Bronislav, K hospodaření poddaných na pernštejnských panstvích v druhé polovině 16. a v první polovině 17. století, ČMM 113, 1994, s. 59-70.
- CHOCHOLÁČ, Bronislav, Stalo se léta Páně za rychtářství ... Příspěvek k dějinám správy městečka Dolní Bobrová a k majetkovým poměrům jeho představitelů v druhé polovině 16. a 17. století, ČMM 116, 1997, s. 119-136.
- CHOCHOLÁČ, Bronislav, Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století, Brno 1999.
- CHOCHOLÁČ, Bronislav, Poddanský úvěr na Moravě v 16. a 17. století, ČČH 99, 2001, s. 59-83.
- KALISTA, Zdeněk, Století andělů a ďáblů. Jihočeský barok, Praha 1994.
- KALOUSEK, Josef (ed.), Řády selské, instrukce hospodářské, in: Archiv český 23-24, Praha 1906-1908.
- KALSEROVÁ, Jaroslava, Populační vývoj jihočeské vesnice v 17. století a první polovině 18. století, HD 1, 1967, s. 28-34.

- KLÍMA, Antonín, Čechy v období temna, Praha 1961.
- KOSINOVÁ, Věra, Pozemkové a jiné úřední knihy panství rychmburského. Příspěvek k diplomatice pramenů dějin hospodářských, Časopis pro dějiny venkova 14, 1927, s. 49-61.
- KROFTA, Kamil, Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě, Praha 1919.
- KUBÍKOVÁ, Anna, Panství Český Krumlov ve světle berní ruly, JSH 51, 1982, s. 88-101.
- KUBÍKOVÁ, Anna, Panství Třeboň ve světle berní ruly a její revizitace, JSH 55, 1986, s.144-160.
- KUBÍKOVÁ, Anna, Dodatek k berní rule na Českokrumlovsku, JSH 54, 1985, s. 15-21.
- KUBÍKOVÁ, Anna, Panství Vyšší Brod a Zlatá Koruna ve světle berní ruly, JSH 51, 1982, s. 199-210.
- KŘIVKA, Josef, Čeled' v poddanském hospodářství po třicetileté válce a její podíl na celkovém počtu vesnického obyvatelstva, HD 2, 1968, s. 3-133.
- KŘIVKA, Josef, Populační vývoj mělnického panství v letech 1693-1749. K otázce populačního vývoje zemědělských oblastí Čech po třicetileté válce (1650-1750), HD 1, 1967, s. 7-18.
- KŘIVKA, Josef, Význam poddanských seznamů pro demografické bádání, HD 4, 1970, s. 50-56.
- MATUŠÍKOVÁ, Lenka, Hospodářské a sociální poměry na panství Poděbrady po třicetileté válce, Středočeský sborník historický 22-23, 1996-1997, s. 51-70.
- MAUR, Eduard, Vývojové etapy českého feudálního velkostatku v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu, Hospodářské dějiny 7, 1981, s. 203-225.
- MAUR, Eduard, Český komorní velkostatek a trh ve druhé polovině 17. století, SH 22, 1974, s. 53-114.
- MAUR, Eduard, Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté, AUC, Phil. et Hist. 3. Praha 1972, s. 9-80.
- MAUR, Eduard, Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století, SAP 14, 1964, s. 57-88; SAP 15, 1965, s. 277-297.
- MAUR, Eduard, Populační důsledky třicetileté války, HD 12, 1987, s. 137-152.

- MAUR, Eduard, K demografickým aspektům tzv. druhého nevolnictví, HD 8, 1983, s. 7-43.
- MAUR, Eduard, Historické zprávy o lidnatosti Čech a jejich hodnota, HD 5, 1971, s. 15-37.
- MAUR, Eduard, Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651, HD 23, 1999, s. 85-136.
- MENGLER, Jaroslav, „Syn jeho je povinen dáti...“ (Okolnosti změn majitele poddanské nemovitosti a rozsah výměnku na jihu Čech v 17.-19. století), DP HÚJU, 2004.
- MIKULEC, Jiří, Dějiny venkovského poddanského lidu v 17. a 18. století a česká historiografie posledních dvaceti let, ČČH 88, 1990, s. 119-130.
- MUNCK, Thomas, Evropa 17. století, Praha 2002.
- MUK, Jan, Kronika obce Jarošova nad Nežárkou I, Jindřichův Hradec 1941.
- MUK, Jan, Dějiny textilní výroby na Jindřichohradecku, Jindřichův Hradec 1947.
- NOVÁKOVÁ, Stanislava, Nejstarší pozemková kniha obcí Hrutkov, Lovětín, Kačlehy, Kaproun, Okrouhlá Radouň, Horní a Dolní Skrýchov z let 1480-1590, Jindřichohradecký vlastivědný sborník 8, 1996, s. 83-84.
- OLIVA, Otto, Obvyklé formule při prodeji gruntů v 17. století, ČDV 10, 1923, s. 194-195.
- OLIVA, Otto, O podílech při prodeji gruntů a některých vrchnostenských příjmech ke konci 16. a v první polovině 17. století, ČDV 10, 1923, s. 165-167.
- Ottův slovník naučný, III, Praha 1890.
- PAZDEROVÁ, Alena, Venkovští poddaní rychnovského panství v 17. století ve světle gruntovní knihy, HD 22, 1998, s. 51-68.
- PAZDEROVÁ, Alena, Rychnovské panství ve světle nejstarších českých katastrů, Východočeský sborník historický 7, 1998, s. 19-62.
- PEKAŘ, Josef, České katastry, Praha 1932.
- PEKAŘ, Josef, Kniha o Kosti, Praha 1911.
- PEKAŘ, Josef, Dějiny československé, Praha 1921.
- PEŠÁK, Václav, Berní rejstříky z roku 1544 a 1620, Praha 1953.
- PETRAŇ, Josef, Poddaný lid na prahu třicetileté války, Praha 1964.
- PETRAŇHOVI, Josef a Lydia, Rolník v evropské tradiční kultuře, Praha 2000.

- PLACHT, Otto, Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století, Praha 1957.
- PLACHT, Otto, České daně 1517-1652, Praha 1924.
- POLÁK, Stanislav, Knihy pozemkové a knihy městské. Poznámka k diplomatické terminologii, AČ 1966, s. 208-215.
- PROCHÁZKA, Vladimír, Trhová smlouva na poddanskou nemovitost v Čechách v 16. a 17. století, SH 10, 1962, s. 93-144.
- PROCHÁZKA, Vladimír, Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století, Praha 1963.
- TEPLÝ, František, Dějiny města Jindřichova Hradce, Díl I/3, Jindřichův Hradec 1935.
- TEPLÝ, František, Selské bouře, Praha 1931.
- TEPLÝ, František, Dějiny města Jindřichova Hradce, Díl I/2, Jindřichův Hradec 1927.
- TOMÍČEK, Antonín, Otázka zákupu v Čechách, ČDV 10, 1923, s. 133-136.
- TOMÍČEK, Antonín, Něco o postupu selských gruntů, ČSPS 12, 1904, s.
- VOLF, Miloslav, Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí, Zprávy Českého zemského archivu 8, 1939, s. 44-108.
- REZEK, Antonín, Dějiny Čech a Moravy nové doby I, Praha 1892.
- SEDLÁČEK, August, Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné, Praha 1869.
- SEDLÁČEK, August, Hrady, zámky a tvrze království českého IV, Praha 1995.
- SELIGOVÁ, Markéta, Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v první polovině 18. století ve světle poddanských seznamů, HD 28, 2004, s. 55-109.
- SLAVÍK, František Augustin, O popisu Čech po třicetileté válce, Zprávy Zemského archivu království českého 3, 1910, s. 2-114.
- SLAVÍK, František Augustin, Morava a její obvody ve Slezsku po třicetileté válce, Praha 1892.
- ŠTEFANOVÁ, Dana, K aspektům role příbuzenských vztahů a majetkových transakcí. Situace na frýdlantském panství v letech 1558-1750, HD 22, 1998, s. 107-144.

XIII. Seznam příloh

XIII. 1 Seznam textových příloh

Textová příloha 1.: Přepis úřední zprávy o stavu katolíků na jindřichohradeckém
panství r. 1651 [s. 161]

XIII. 2 Seznam tabulek

XIII. 2.1 Seznam tabulek v textu

- Tabulka 1.: Přehled sociální příslušnosti poddaných na jarošovské rychtě r. 1654
[s. 63]
- Tabulka 2.: Sociální postavení hospodářů na jarošovské rychtě r. 1668
[s. 65]
- Tabulka 3.: Sociální postavení hospodářů na jarošovské rychtě r. 1683
[s. 66]
- Tabulka 4.: Rozdělení selské čeledi na jarošovské rychtě podle věku r. 1688-
1689 [s. 68]
- Tabulka 5.: Přehled sociální příslušnosti poddaných na jarošovské rychtě r. 1654
[s. 74]
- Tabulka 6.: Počet hospodářů podle rozlohy orných polí na jarošovské rychtě
r. 1654 [s. 75]
- Tabulka 7.: Držba veškeré a osévané půdy podle sociálních kategorií na
jarošovské rychtě r. 1654 [s. 76]
- Tabulka 8.: Rozdělení hospodářů podle počtu chovaných koní na jarošovské
rychtě r. 1654 [s. 78]
- Tabulka 9.: Rozdělení hospodářů podle počtu chovaných volů na jarošovské
rychtě 1654 [s. 78]
- Tabulka 10.: Rozdělení hospodářů podle počtu chovaných krav na jarošovské
rychtě r.1654 [s. 80]
- Tabulka 11.: Rozdělení hospodářů podle počtu chovaných jalovic na jarošovské

- rychtě r. 1654 [s. 81]
- Tabulka 12.: Rozdělení hospodářů podle počtu chovaných vepřů na jarošovské
rychtě r. 1654 [s. 82]
- Tabulka 13.: Rozdělení hospodářů podle počtu chovaných ovcí na jarošovské
rychtě r. 1654 [s. 83]
- Tabulka 14.: Počet hospodářů podle rozlohy orných polí na jarošovské rychtě
r. 1654 [s. 89]
- Tabulka 15.: Počet hospodářů podle rozlohy orných polí na jarošovské rychtě r.
1654 [s. 90]
- Tabulka 16.: Počet hospodářů podle rozlohy orných polí na jarošovské rychtě r.
1683 [s. 92]
- Tabulka 17.: Rozdělení koní podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě
v letech 1654,1668 a 1683 [s. 95]
- Tabulka 18.: Rozdělení volů podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě
v letech 1654, 1668 a 1683 [s. 96]
- Tabulka 19.: Rozdělení ovcí podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě
v letech 1654, 1668 a 1683 [s. 98]
- Tabulka 20.: Rozdělení krav podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě
v letech 1654, 1668 a 1683 [s. 100]
- Tabulka 21.: Rozdělení jalovic podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě
v letech 1654, 1668 a 1683 [s. 102]
- Tabulka 22.: Rozdělení prasat podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě
v letech 1654, 1668 a 1683 [s. 103]
- Tabulka 23.: Rozdělení koz podle sociálních kategorií na jarošovské rychtě
letech 1654, 1668 a 1683 [s. 104]
- Tabulka 24.: Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech
1654-1683 (sedlák Matěj Krokvicar) [s.112]
- Tabulka 25.: Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech
1654-1683 (sedlák Řehoř Bůzek) [s. 112]
- Tabulka 26.: Stav chovaného dobytka u sedláka Matěje Krokvicara mezi lety
1654-1683 [s. 114]

- Tabulka 27.: Stav chovaného dobytka u sedláka Řehoře Bůzka mezi lety 1654-1683 [s. 114]
- Tabulka 28.: Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech 1654-1683 (sedlák Ondřej Čurda) [s. 117]
- Tabulka 29.: Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech 1654-1683 (sedlák Pavel Štefl) [s. 117]
- Tabulka 30.: Stav chovaného dobytka u sedláka Ondřeje Čurdy mezi lety 1654-1683 [s. 118]
- Tabulka 31.: Stav chovaného dobytka u sedláka Pavla Štefla mezi lety 1654-1683 [s. 118]
- Tabulka 32.: Stav chovaného dobytka mezi lety 1654-1683 (chalupník Šimon Hejda) [s. 121]
- Tabulka 33.: Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech 1654-1683 (chalupník Šimon Hejda) [s. 122]
- Tabulka 34.: Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech 1654-1683 (chalupník Vavřinec Oldřich) [s. 122]
- Tabulka 35.: Stav chovaného dobytka mezi lety 1654-1683 (chalupník Vavřinec Oldřich) [s. 123]
- Tabulka 36.: Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech 1654-1683 (zahradník Šimon Vítek) [s. 124]
- Tabulka 37.: Celková rozloha orné půdy a rozsah osévané plochy v letech 1654-1683 (zahradník Řehoř Matouš) [s. 125]
- Tabulka 38.: Stav chovaného dobytka mezi lety 1654-1683 (zahradník Šimon Vítek) [s. 125]
- Tabulka 39.: Stav chovaného dobytka mezi lety 1654-1683 (zahradník Řehoř Matouš) [s. 127]
- Tabulka 40.: Nabyvatelé nemovitosti po původním majiteli (selské grunty 1650-1700) [s. 136]
- Tabulka 41.: Nabyvatelé nemovitosti po původním majiteli (chalupy 1650-1700) [s. 137]
- Tabulka 42.: Nabyvatelé nemovitosti po původním majiteli (zahradníci 1650-1700) [s. 137]

- Tabulka 43.: Důvody postoupení nemovitosti z otce na syna (selské grunty 1650-1700) [s. 141]
- Tabulka 44.: Důvody odstoupení původního majitele (selské grunty 1650-1700) [s. 141]
- Tabulka 45.: Důvody odstoupení původního majitele (chalupy 1650-1700) [s. 142]
- Tabulka 46.: Důvody odstoupení původního majitele (zahradníci 1650-1700) [s. 142]
- Tabulka 47.: Délka nemovitostní držby jedním majitelem (selské grunty 1650-1700) [s. 143]
- Tabulka 48.: Délka nemovitostní držby jedním majitelem (chalupy 1650-1700) [s. 145]
- Tabulka 49.: Délka nemovitostní držby jedním majitelem (zahradníci 1650-1700) [s. 145]
- Tabulka 50.: Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683 (sedlák Řehoř Bůzek) [s. 149]
- Tabulka 51.: Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683 (sedlák Tomeš Stainhauser) [s. 150]
- Tabulka 52.: Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683 (sedlák Vít Řehoř) [s. 150]
- Tabulka 53.: Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683 (sedlák Bartoš Novák) [s. 151]
- Tabulka 54.: Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683 (sedlák Václav Hauser) [s. 151]
- Tabulka 55.: Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683 (sedlák Václav Jonáš) [s. 152]
- Tabulka 56.: Rozloha orných polí a množství chovaného dobytka r. 1683 (zahradník Pavel Nůtr Štefl) [s. 152]
- Tabulka 57.: Rozdělení a počet lidí podílejících se na obhospodařování gruntu [s. 153]

XIII. 2.2 Seznam tabulek v příloze

- Tabulka 1.: Berní rula z r. 1654 pro jarošovskou rychtu
[s. 163]
- Tabulka 2.: Revizitace berní ruly z r. 1654 pro jarošovskou rychtu
[s. 164]
- Tabulka 3.: Revizitace berní ruly z r. 1668 pro jarošovskou rychtu (pole)
[s. 165-166]
- Tabulka 4.: Revizitace berní ruly z r. 1668 pro jarošovskou rychtu (dobytek)
[s. 167-168]
- Tabulka 5.: Revizitace berní ruly z r. 1683 pro jarošovskou rychtu (pole)
[s. 169-170]
- Tabulka 6.: Revizitace berní ruly z r. 1683 pro jarošovskou rychtu (dobytek)
[s. 171-172]
- Tabulka 7.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Jarošov v období 1654-1683
[s. 173]
- Tabulka 8.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Hostějoves v období 1654-
1683 [s. 174]
- Tabulka 9.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Nekrasín v období 1654-1683
[s. 175]
- Tabulka 10.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Rosička v období 1654-1683
[s. 176]
- Tabulka 11.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Kruplov v období 1654-1683
[s. 177]
- Tabulka 12.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Matějovec v období 1654-1683
[s. 178]
- Tabulka 13.: Přehled hospodářského vývoje ve vsi Rodvínov v období 1654-1683
[s. 179]

XIII. 3 Seznam obrazových příloh

- Obr. 1.: Berní rula a její revizitace z roku 1654, 1668 a 1683 [s. 180]
- Obr. 2.: Ukázka zápisu z berní ruly pro obec Jarošov z roku 1654 [s. 180]
- Obr. 3.: Ukázka zápisu z berní ruly pro obce Hostějoves a Rosička z roku 1654 [s. 181]
- Obr. 4.: Detail zápisu z berní ruly pro obec Matějovec z roku 1654 [s. 181]
- Obr. 5.: Ukázka zápisu z revizitace berní ruly z roku 1683 [s. 182]
- Obr. 6.: Detail zápisu z revizitace berní ruly z roku 1683 pro obec Jarošov [s. 182]
- Obr. 7.: Pozemkové knihy pro roky 1610-1711 a soupis poddaných z let 1688-1689 [s. 183]
- Obr. 8.: Ukázka zápisu v pozemkové knize pro obec Jarošov z let 1610-1711 [s. 183]
- Obr. 9.: Detail zápisu pro grunt Tomše Stainhausera z Rodvínova z počátku 17. století [s. 184]
- Obr. 10.: Detail zápisu v pozemkové knize pro rok 1672 [s. 184]
- Obr. 11.: Ukázka zápisu v pozemkové knize pro obec Rodvínov z počátku 17. století [s. 185]
- Obr. 12.: Soupis poddaných z let 1688-1689 pro panství Jindřichův Hradec [s. 185]
- Obr. 13.: Ukázka zápisu ze soupisu poddaných z let 1688-1689 pro jarošovskou rychtu [s. 186]
- Obr. 14.: Detail zápisu ze soupisu poddaných pro obec Jarošov [s. 186]

XIII. 4 Seznam map

Mapa 1.: Současný pohled na Jarošov nad Nežárkou, Rodvínov, Hostějoves,
Matějovec a Nekrasín

[s. 187]

XIV. Seznam zkratek

AČ	Archivní časopis
AUC Phil. et Hist	Acta Unioersitatis Carolinae Philosophica et Historica
BR	Berní rula
č.	číslo
ČČH	Český časopis historický
ČsČH	Československý časopis historický
ČDV	Časopis pro dějiny venkova
ČL	Český lid
ČMM	Časopis Moravského muzea
ČSPSČ	Časopis Společnosti přátel starožitností českých
ČSPS	Časopis Společnosti přátel starožitností
DP	Diplomová práce
fol.	folium
HD	Historická demografie
HUJÚ	Historický ústav Jihočeské university
inv. č.	inventární číslo
J. M. C.	Jeho Milost Císař
J. M. h.	Jeho Milost hrabě
JSH	Jihočeský sborník historický
kgm	kopa grošů míšeňských
kr.	krejcar
NA	Národní archiv
náj.	nájemní
No	numero
obr.	obrázek
OH	Opera Historica
PK	Pozemková kniha
SAP	Sborník archivních prací
sign.	signatura

SH	Sborník historický
SNM	Sborník Národního muzea
SOA	Státní oblastní archiv
SokA	Státní okresní archiv
sv.	svazek
str.	strych
SÚA	Státní ústřední archiv
tab.	tabulka
vl.	vlastní
VPZM	Vědecké práce zemědělského muzea
Vs	velkostatek
zl. r.	zlatý rýnský